

# Gita Society of Belgium

© 2001 – 2012

President: Philippe L. De Coster, B.Th.,D.D.

in association with the International Gita Society (IGS/USA)

ॐ श्री हनुमते नमः ॐ  
वसुदेवसुतं देवं कंसचाणूरमर्दनम् ।  
देवकीपरमानन्दं कृष्णं वन्दे जगद्गुरुम् ॥  
अथ श्रीमद् भगवद्गीता

# SHRĪMAD BHAGAVAD GĪTĀ

With Introduction, Original Text and Roman Transliteration



Publication Gita Satsang, Ghent, Belgium

© September 2012

# Introduction

The Bhagavad Gita is the greatest and one of the noblest Sacred Scriptures of India, and one of the best read Scriptures of the world. The twenty-first century is an era where the decline of religions is everywhere present, but the Bhagavad Gita remains a world-wide read book. It is rich in poetry and full of spirituality, and therefore it is a book of power. People will not only buy it, but also read it.

The characters stand out in heroic grandeur, in the midst of a splendid scenery of martial valour. The figure of the very human Arjuna in despondency as well as in doubt, and the Supreme Lord Krishna, majestic, resolute, persuasive are clear, truthful, and therefore belongs to the “Universal Truth”. Also, is the Bhagavad Gita full inspiration and spirituality, awaking us to devotion, and keenest insight in heart and mind.

The conflict of motives that beset human action, the gripping fetters of selfishness which check us into the path of immortality, the subtle equivocations of the silent voice whispering in ourselves: all are clearly seen and vividly revealed, and nothing forgotten in the Gita. In this Sacred Book and spiritual heritage, the claims of abstract thought are never forgotten. Every stage of the spiritual path, Eastern or Western even, though Indian Philosophy, every shade of logic, metaphysics and modern science, is given its proper place.

The “Bhagavad Gita” means “The Songs of the Master (God)”, and that is of the Supreme Lord Krishna, the Prince of Dvaraka, a Rajput of Royal line. The occasion is the decisive battle of Kurukshetra, and the opening of the poem is epic and martial in spirit. However, only a part of the battle is here recorded, without being informed of the result. For this, we have to read the Mahabharata, embodying a whole cycle of Indian history, tradition and legends.

This poem of the Supreme Lord Krishna and Arjuna, probably made soon after the battle, formed the essential part of the Sacred Book. To that most important part many truthful elements were added and its development followed the growth of Indian life throughout the centuries. Gradually developed and perfected in form, it came finally to stand as a symbolic scripture, with many meanings, containing many truths. This development has taken place, widely, by weaving together the different threads of Indian thought, the work in great lines of Indian tradition.

The Bhagavad Gita is a book that can be read world-wide and by people of every nation, as problems are everywhere the same, the problem of the Higher Self (the Soul) and immortality. In this approach the Gita is sound doctrine, while the doctrines of the Abrahamic Faiths are not. They leave humanity with a question mark. One great task of the Bhagavad Gita is that of reconciler between

the divergent religious systems, and the revelation of truth leading all to a single goal.

Above the personal self is the spiritual being, the Higher Self, the Soul, in the daylight of eternity. The Higher Self, the Soul, is the seat of the inner, psychic man, the immortal. In one's being all gains are finally harvested, while at the other hand all losses have their purpose and explanation, while in the wider life all mysteries as well as perils of the human life are but incidents, the rough material of the final against the enduring good. We all of us had moments in which the still small voice was heard, catching as such glimpses of the mighty secrets left unexplained, often selfishly, by the world religions. When the still, small voice within is heard, one feels at the same time the brooding presence of the mightier Self.

Feeling that we are poor, orphans, and insignificant through unbelief; the Bhagavad Gita brings us to the awareness that there is in us that very glory making our poverty and meanness so sensible in contrast; that these masses of confusions presented in daily life with their crying tragedies of wrong, sorrow and separation, are truthfully no tragedies, but ordered movements in the greater drama, in which we, through our spiritual life, play a part that is immortal. This Sacred Book leads to feel the might and majesty of that larger life that is descending on us, mantling us in glory.

The Gita's teaching of inspiration, of intuition, of faith, is the inspiring spirit of the Upanishads, to which the name Vedanta, the End of the Veda, was at the appropriate time given. Finally, in our relation with the Supreme, we must put away the thought of personal pain. We must with clear intuition perceive the task set us by the Divine Life, and with high valour perform it, leaving all further matters out of sight. The heart's devotion must be laid on the altar, and from that pure offering a knowledge of the life presented in the Bhagavad Gita will arise. This is the Supreme Lord Krishna's doctrine of disinterestedness, of detachment, to which he comes back again and again. By following it we shall gradually untie the knot in our minds, and the hard and dense psychic nature will become purified and transparent, so that some of the divine light may come down in heart and mind, hearing as such the voice of immortality. The Bhagavad Gita is the great doctrine handed from Master to the yogi, the devotee and men and women of good-will.

© September 2012 – Philippe L. De Coster, B.Th.,D.D

ओं श्री हनुमते नमः ओं  
 वसुदेवसुतं देवं कंसचाणूरमर्दनम् ।  
 देवकीपरमानन्दं कृष्णं वन्दे जगद्गुरुम् ॥  
 अथ श्रीमद् भगवद्गीता  
**ŚRĪMAD BHAGAVAD-GĪTĀ**  
 अथ प्रथमोऽध्यायः  
**CHAPTER 1**  
 अर्जुनविषादयोगः  
**ARJUNA'S DILEMMA**

धृतराष्ट्र उवाच  
 धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे समवेता युयुत्सवः ।  
 मामकाः पाण्डवाश्चैव किम् अकुर्वत संजय ॥१॥

*dhrtarastra uvaca*  
*dharma-ksetre kuru-ksetre samaveta yuyutsavah*  
*mamakah pandavas caiva kim akurvata sanjaya (1.01)*

संजय उवाच  
 हृष्टवा तु पाण्डवानीकं व्यूढं दुर्योधनस् तदा ।  
 आचार्यम् उपसंगम्य राजा वचनम् अब्रवीत् ॥२॥

*sanjaya uvaca*  
*drstva tu pandavanikam vyudham duryodhanas tada*  
*acaryam upasangamya raja vacanam abravit (1.02)*

पश्यैतां पाण्डुपुत्राणाम् आचार्य महतीं चमूम् ।  
 व्यूढां द्रुपदपुत्रेण तव शिष्येण धीमता ॥३॥

*pasyaitam pandu-putranam acarya mahatim camum*  
*vyudham drupada-putrena tava sisyena dhimata (1.03)*

अत्र शूरा महेष्वासा भीमार्जुनसमा युधि ।  
युयुधानो विराटश्च द्रुपदश्च महारथः ॥४॥

*atra sura mahesv-asa bhimarjuna-sama yudhi  
yuyudhano viratas ca drupadas ca maha-rathah (1.04)*

धृष्टकेतुश् चेकितानः काशिराजश्च वीर्यवान् ।  
पुरुजित् कुन्तिभोजश्च शैव्यश्च नरपुणगवः ॥५॥

*dhrstaketus cekitanah kasirajas ca viryavan  
purujit kuntibhojas ca saibyas ca nara-pungavah (1.05)*

युधामन्युश्च विक्रान्त उत्तमौजाश्च वीर्यवान् ।  
सौभद्रो द्रौपदेयाश्च सर्व एव महारथाः ॥६॥

*yudhamanyus ca vikranta uttamaujas ca viryavan  
saubhadro draupadeyas ca sarva eva maha-rathah (1.06)*

अस्माकं तु विशिष्टा ये तान् निबोध द्विजोत्तम ।  
नायका मम सैन्यस्य संज्ञार्थं तान् ब्रवीमि ते ॥७॥

*asmakam tu visista ye tan nibodha dvijottama  
nayaka mama sainyasya samjnartham tan bravimi te (1.07)*

भवान् भीष्मश्च कर्णश्च कृपश्च समितिंजयः ।  
अश्वत्थामा विकर्णश्च सौमदत्तिस् तथैव च ॥८॥

*bhavan bhismas ca karnas ca krpas ca samitim-jayah  
asvatthama vikarnas ca saumadattis tathaiva ca (1.08)*

अन्ये च बहवः शूरा मदर्थं त्यक्तजीविताः ।  
नानाशस्त्रप्रहरणाः सर्वे युद्धविशारदाः ॥९॥

*anye ca bahavah sura mad-arthe tyakta-jivitah  
nana-sastra-praharanah sarve yuddha-visaradah (1.09)*

अपर्याप्तं तद् अस्माकं बलं भीष्माभिरक्षितम् ।  
पर्याप्तं त्विदम् एतेषां बलं भीमाभिरक्षितम् ॥१०॥

*aparyaptam tad asmakam balam bhismabhiraksitam  
paryaptam tv idam etesam balam bhimabhiraksitam (1.10)*

अयनेषु च सर्वेषु यथाभागम् अवस्थिताः ।  
भीष्मम् एवाभिरक्षन्तु भवन्तः सर्व एव हि ॥११॥

*ayanesu ca sarvesu yatha-bhagam avasthitah  
bhismam evabhiraksantu bhavantah sarva eva hi (1.11)*

तस्य संजनयन् हर्ष कुरुवृद्धः पितामहः ।  
सिंहनादं विनद्योच्यैः शङ्खं दध्मौ प्रतापवान् ॥१२॥

*tasya sanjanayan harsam kuru-vrddhah pitamahah  
simha-nadam vinadyoccaih sankham dadhmau pratapavan (1.12)*

ततः शङ्खाश्च भेर्यश्च पणवानकगोमुखाः ।  
सहस्राभ्यहन्यन्त स शब्दस् तुमुलोऽभवत् ॥१३॥

*tatah sankhas ca bheryas ca panavanaka-gomukhah  
sahasrivabhyahanyanta sa sabdas tumulo 'bhavat (1.13)*

ततः श्वेतैर् हयैर् युक्ते महति स्यन्दने स्थितौ ।  
माधवः पाण्डवश्चैव दिव्यौ शङ्खौ प्रदध्मतुः ॥१४॥

*tatah svetair hayair yukta mahati syandane sthitau  
madhavah pandavas caiva divyau sankhau pradadhmatuh (1.14)*

पाञ्चजन्यं हृषीकेशो देवदत्तं धनंजयः ।  
पौण्ड्रं दध्मौ महाशङ्खं भीमकर्मा वृकोदरः ॥१५॥

*pancajanyam hrsikeso devadattam dhananjayah  
paundram dadhmau maha-sankham bhima-karma vrkodarah (1.15)*

अनन्तविजयं राजा कुन्तीपुत्रो युधिष्ठिरः ।  
नकुलः सहदेवश्च सुघोषमणिपुष्पकौ ॥१६॥

*anantavijayam raja kunti-putro yudhistirah  
nakulah sahadevas ca sughosa-manipuspakau (1.16)*

काश्यश्च परमेष्वासः शिखण्डी च महारथः ।  
धृष्टद्युम्नो विराटश्च सात्यकिश्चापराजितः ॥१७॥

*kasyas ca paramesv-asah khandi ca maha-rathah  
dhrstadyumno viratas ca satyakis caparajitah (1.17)*

द्रुपदो द्रौपदेयाश्च सर्वशः पृथिवीपते ।  
सौभद्रश्च महाबाहुः शङ्खान् दध्मुः पृथक् पृथक् ॥१८॥

*drupado draupadeyas ca sarvasah prthivi-pate  
saubhadras ca maha-bahuh sankhan dadhmuh prthak prthak (1.18)*

स घोषो धार्तराष्ट्राणां हृदयानि व्यदारयत् ।  
न भश्च पृथिवीं चैव तु मुलो व्यनुनादयन् ॥१९॥

*sa ghoso dhartarastranam hrdayani vyadarayat  
nabhas ca prthivim caiva tumulo vyanunadayan (1.19)*

अथ व्यवस्थितान् दृष्ट्वा धार्तराष्ट्रान् कपिध्वजः ।  
प्रवृत्ते शस्त्रसंपाते धनुर् उद्यम्य पाण्डवः ॥२०॥

हृषीकेशं तदा वाक्यम् इदम् आह महीपते ।  
सेनयोर् उभयोर् मध्ये रथं स्थापय मेऽच्युत ॥२१॥

*atha vyavasthitān drstva dhartarastran kapi-dhvajah  
pravrtte sastra-sampate dhanur udyamya pandavah  
hrsikesam tada vakyam idam aha mahi-pate (1.20-21)*

यावद् एतान् निरीक्षेऽहं योद्धुकामान् अवस्थितान् ।  
कैर् मया सह योद्धव्यम् अस्मिन् रणसमुद्यमे ॥२२॥

*arjuna uvaca  
senayor ubhayor madhye ratham sthapaya me 'cyuta  
yavad etan nirikse 'ham yod dhu-kaman avasthitān  
kair maya saha yoddhavyam asmin rana-samudyame (1.22)*

योत्यमानान् अवेक्षेऽहं य एतेऽत्र समागताः ।  
धार्तराष्ट्रस्य दुर्बुद्धेर् युद्धे प्रियचिकीर्षवः ॥२३॥

*yotsyamanan avekse 'ham ya ete 'tra samagatah  
dhartarastrasya durbuddher yuddhe priya-cikirsavah (1.23)*

संजय उवाच

एवम् उक्तो हृषीकेशो गुडाकेशेन भारत ।  
सेनयोर् उभयोर् मध्ये स्थापयित्वा रथोत्तमम् ॥२४॥

*sanjaya uvaca  
evam ukto hrsikeso gudakesena bharata  
senayor ubhayor madhye sthapayitva rathottamam (1.24)*

भीष्मद्रोणप्रमुखतः सर्वेषां च महीक्षिताम् ।  
उवाच पार्थं पश्यैतान् समवेतान् कुरुन् इति ॥२५॥

*bhisma-drona-pramukhatah sarvesam ca mahi-ksitam  
uvaca partha pasyaitan samavetan kurun iti (1.25)*

तत्रापश्यत् स्थितान् पार्थः पितृन् अथ पितामहान्  
आचार्यान् मातुलान् भ्रातृन् पुत्रान् पौत्रान् सखींस् तथा ॥२६॥

*tatrapasyat sthitān parthah pitrn atha pitamahan  
acaryān matulan bhratrn putran pautran sakhims tatha (1.26)*

श्वशुरान् सुहृदश्चैव सेनयोर् उभयोर् अपि ।  
तान् समीक्ष्य स कौन्तेयः सर्वान् बन्धून् अवस्थितान् ॥२७॥

कृपया परयाविष्टो विषीदन्न् इदम् अब्रवीत् ।  
हृष्टवेमं स्वजनं कृष्णं युयुत्सुं समुपस्थितम् ॥२८॥

सीदन्ति मम गात्राणि मुखं च परिशुष्यति ।  
वेपथुश्च शरीरे मे रोमहर्षश्च जायते ॥२९॥

*svasuran suhrdas caiva nayor ubhayor api tan samikṣya sa kaunteyah  
sarvan bandhun avasthitān (1.27)*

*krpaya parayavisto visidann idam abravit (1.28a)  
arjuna uvaca  
drstvemam sva-janam Krsna yuyutsum samupasthitam  
sidanti mama gatrani mukham ca parisusyati  
vepathus ca sarire me roma-harsas ca jayate (1.28b-29)*

गाण्डीवं स्रांसते हस्तात् त्वक् चैव परिदह्यते ।  
न च शक्नोम्य अवस्थातुं भ्रमतीव च मे मनः ॥३०॥

*gandivam sramsate hastat tvak caiva paridahyate  
na ca saknomy avasthatum bhramativa ca me manah (1.30)*

निमित्तानि च पश्यामि विपरीतानि केशव ।  
न च श्रेयोऽनुपश्यामि हत्या स्वजनम् आहवे ॥३१॥

*nimittani ca pasyami viparitani Kesava  
na ca sreyo 'nupasyami hatva sva-janam ahave (1.31)*

न काङ्क्षे विजयं कृष्ण न च राज्यं सुखानि च ।  
किं नो राज्येन गोविन्द किं भोगैर् जीवितेन वा ॥३२॥

*na kankse vijayam krsna na ca rajyam sukhani ca  
kim no rajyena govinda kim bhogair jivitena va (1.32)*

येषाम् अर्थे काङ्क्षितं नो राज्यं भोगाः सुखानि च ।  
त इमेऽवस्थिता युद्धे प्राणांस् त्यक्त्वा धनानि च ॥३३॥

*yesam arthe kanksitam no rajyam bhogah sukhani ca  
ta ime 'vasthita yuddhe pranams tyaktva dhanani ca (1.33)*

आचार्याः पितरः पुत्रास् तथैव च पितामहाः ।  
मातुलाः श्वशुराः पौत्राः श्यालाः संबन्धिनस् तथा ॥३४॥

*acaryah pitarah putras tathaiva ca pitamahah  
matulah svasurah pautrah syalah sambandhinas tatha (1.34)*

एतान् न हन्तुम् इच्छामि ज्ञतोऽपि मधुसूदन ।  
अपि त्रैलोक्यराज्यस्य हेतोः किं नु महीकृते ॥३५॥

*etan na hantum icchami ghnato 'pi madhusudana  
api trailokya-rajyasya hetoh kim nu mahi-krte (1.35)*

निहत्य धार्तराष्ट्रान् नः का प्रीतिः स्याज् जनार्दन ।  
पापम् एवाश्रयेद् अस्मान् हत्यैतान् आततायिनः ॥३६॥

*nihatya dhartarastran nah ka prithiḥ syaj janardana  
papam evasrayed asman hatvaitan atatayinah (1.36)*

तस्मान् नार्हा वयं हन्तुं धार्तराष्ट्रान् स्वबान्धवान् ।  
स्वजनं हि कथं हत्वा सुखिनः स्याम माधव ॥३७॥

*tasman narha vayam hantum dhartarastran sa-bandhavan  
sva-janam hi katham hatva khinah syama Madhava (1.37)*

यद्यप्येते न पश्यन्ति लोभोपहतचेतसः ।  
कुलक्षयकृतं दोषं मित्रद्रोहे च पातकम् ॥३८॥

*yady apy ete na pasyanti lobhopahata-cetasah  
kula-ksaya-krtam dosam mitra-drohe ca patakam (1.38)*

कथं न ज्ञेयम् अस्माभिः पापाद् अस्मान् निवर्तितुम् ।  
कुलक्षयकृतं दोषं प्रपश्यद्विरु जनार्दन ॥३९॥

*katham na jneyam asmabhih pad asman nivartitum  
kula-ksaya-krtam dosam prapasyadbhir Janardana (1.39)*

कुलक्षये प्रणश्यन्ति कुलधर्माः सनातनाः ।  
धर्मे नष्टे कुलं कृत्स्नम् अधर्मोऽभिभवत्युत ॥४०॥

*kula-ksaye pranasyanti kula-dharmah sanatanah  
dharme neste kulam krtsnam adharmo 'bhishavaty uta (1.40)*

अधर्माभिभवात् कृष्ण प्रदुष्यन्ति कुलस्त्रियः ।  
स्त्रीषु दुष्टासु वार्ष्यय जायते वर्णसंकरः ॥४१॥

*adharmabhibhavat Krsna pradusyanti kula-striyah  
strisu dustasu varsneya jayate varna-sankarah (1.41)*

संकरो नरकायैव कुलज्ञानां कुलस्य च ।  
पतन्ति पितरो ह्येषां लुप्तपिण्डोदकक्रियाः ॥४२॥

*sankaro narakayaiva kula-ghnanam kulasya ca  
patanti pitaro hy esam lupta-pindodaka-kriyah (1.42)*

दोषैर् एतैः कुलज्ञानां वर्णसंकरकारकैः ।  
उत्साधन्ते जातिधर्माः कुलधर्माश्च शाश्वताः ॥४३॥

*dosair etaih kula-ghnanam varna-sankara-karakaih  
utsadyante jati-dharmah kula-dharmaś ca sasvataḥ (1.43)*

उत्सन्नकुलधर्माणां मनुष्याणां जनार्दन ।  
नरकेऽनियतं वासो भवतीत्यनुशुश्रुम ॥४४॥

*utsanna-kula-dharmanam manusyanam janardana  
narake niyatam vaso bhavatity anususruma (1.44)*

अहो बत महत् पापं कर्तुं व्यवसिता वयम् ।  
यद् राज्यसुखलोभेन हन्तुं स्वजनम् उद्यताः ॥४५॥

*aho bata mahat papam kartum vyavasita vayam  
yad rajya-sukha-lobhena hantum sva-janam udyataḥ (1.45)*

यदि माम् अप्रतीकारम् अशस्त्रं शस्त्रपाणयः ।  
धार्तराष्ट्रा रणे हन्युस् तन् मे क्षेमतरं भवेत् ॥४६॥

*yadi mam apratikaram asastram sastra-panayah  
dhartarastra rane hanyus tan me ksemataram bhavet (1.46)*

संजय उवाच

एवम् उक्त्वा ऽर्जुनः संख्ये रथोपस्थ उपाविशत् ।  
विसृज्य सशरं चापं शोकसंविग्नमानसः ॥४७॥

*sanjaya uvaca*

*evam uktvarjunah sankhye rathopastha upavisat  
visrjya sa-saram capam soka-samvigna-manasah (1.47)*

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे  
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे अर्जुनविषादयोगो नाम प्रथमोऽध्यायः ॥

*OM tatsaditi śrīmadbhagavadgītāśūpaniṣatsu*

*brahmavidyāyām*

*Yogaśāstre śrīkrasnārjuna samvāde arjunaviṣādayogo*

*Nāma prathamo ’dhyāyah*

अथ द्वितीयोऽध्यायः

**CHAPTER 2**

सांख्ययोगः

**TRANSCENDENTAL KNOWLEDGE**

संजय उवाच

तं तथा कृपयाविष्टम् अश्रुपूर्णकुलेक्षणम् ।  
विषीदन्तम् इदं वाक्यम् उवाच मधुसूदनः ॥१॥

**sanjaya uvaca**

**tam tatha krpayavistam asru-purnakuleksanam  
visidantam idam vakyam uvaca madhusudanah (2.01)**

श्रीभगवानुवाच

कुतस्त्वा कश्मलम् इदं विषमे समुपस्थितम् ।  
अनार्यजुष्टम् अख्यर्यम् अकीर्तिकरम् अर्जुन ॥२॥

**sri-bhagavan uvaca**

**kutas tva kasmalam idam visame samupasthitam  
anarya-justam asvargyam akirti-karam Arjuna (2.02)**

क्लैब्यं मा स्म गमः पार्थ नैतत् त्वय्य उपपद्यते ।  
क्षुद्रं हृदयदौर्बल्यं त्यक्त्वोत्तिष्ठ परंतप ॥३॥

**klaibyam ma sma gamah Partha naitat tvayy upapadyate  
ksudram hrdaya-daurbalyam tyaktvottistha Parantapa (2.03)**

अर्जुन उवाच

कथं भीष्मम् अहं संख्ये द्रोणं च मधुसूदन ।  
इषुभिः प्रतियोत्स्यामि पूजार्हाव् अरिसूदन ॥४॥

**arjuna uvaca**

**katham bhismam aham sankhye dronam ca madhusudana  
isubhih pratiyotsyami pujarhav ari-sudana (2.4)**

गुरून् अहत्वा हि महानुभावान्  
श्रेयो भोक्तुं भैक्ष्यम् अपीह लोके ।  
हत्वार्थकामांस् तु गुरून् इहैव  
भुञ्जीय भोगान् रुधिरप्रदिग्धान् ॥५॥

gurun ahatva hi mahanubhavan sreyo bhoktum bhaiksyam apiha loke  
hatvartha-kamams tu gurun ihaiva bhunjiya bhogan rudhira-pradigdhan  
(2.05)

न चैतद् विद्मः कतरन् नो गरीयो  
यद् वा जयेम यदि वा नो जयेयुः ।  
यान् एव हत्वा न जिजीविषामस्  
तेऽवस्थिताः प्रमुखे धार्तराष्ट्राः ॥६॥

na caitad vidmah kataran no gariyo yad va jayema yadi va no jayeyuh  
yan eva hatva na jijivisamas te 'vasthitah pramukhe dhartarastrah (2.06)

कार्पण्यदोषोपहतस्यभावः  
पृच्छामि त्वां धर्मसंमूढचेताः ।  
यच्छ्रेयः स्यान् निश्चितं ब्रूहि तन् मे  
शिष्यस् तेऽहं शाधि मां त्वां प्रपन्नम् ॥७॥

karpanya-dosopahata-svabhavah prcchami tvam dharma-sammudha-  
cetah  
yac chreyah syan niscitam bruhi tan me sisyas te 'ham sadhi mam tvam  
prapannam (2.07)

न हि प्रपश्यामि ममापनुद्याद्  
यच्छोकम् उच्छोषणम् इन्द्रियाणाम् ।  
अवाप्य भूमाव् असपल्म् क्रद्धं  
राज्यं सुराणाम् अपि चाधिपत्यम् ॥८॥

na hi prapasyami mamapanudyad yac chokam ucchosanam indriyanam  
avapya bhumav asapatnam rddham rajyam suranam api cadhipatyam  
(2.08)

संजय उवाच

एवम् उक्त्वा हृषीकेशं गुडाकेशः परंतप ।  
न योत्स्य इति गोविन्दम् उक्त्वा तूष्णीं बभूव ह ॥९॥

sanjaya uvaca

evam uktva hrsikesam gudakesah parantapah  
na yotsya iti govindam uktva tusnim babhuva ha (2.09)

तम् उवाच हृषीकेशः प्रहसन् इव भारत ।  
सेनयोर् उभयोर् मध्ये विषीदन्तम् इदं वचः ॥१०॥

tam uvaca hrsikesah prahasann iva bharata  
senayor ubhaylor madhye visidantam idam vacah (2.10)

श्रीभगवानुवाच

अशोच्यान् अन्वशोचस् त्वं प्रज्ञावादांश्च भाषसे ।  
गतासून् अगतास्यून्श्च नानुशोचन्ति पण्डिताः ॥११॥

sri-bhagavan uvaca

asocyān anvasocas tvam prajna-vadams ca bhasase  
gatasun agatasums ca nanusocanti panditah (2.11)

न त्वेवाहं जातु नासं न त्वं नेमे जनाधिपाः ।  
न चैव न भविष्यामः सर्वे वयम् अतः परम् ॥१२॥

na tvevaham jatu nasam na tvam neme janadhipah  
na caiva na bhavisyamah sarve vayam atah param (2.12)

देहिनोऽस्मिन् यथा देहे कौमारं यौवनं जरा ।  
तथा देहान्तरप्राप्तिर् धीरस् तत्र न मुह्यति ॥१३॥

dehino 'smiñ yatha dehe kaumaram yauvanam jara  
tatha dehantara-praptir dhiras tatram na muhyati (2.13)

मात्रास्पर्शास् तु कौन्तेय शीतोष्णासुखदुःखदाः ।  
आगमापायिनोऽनित्यास् तांस् तितिक्षस्व भारत ॥१४॥

matra-sparsas tu Kaunteya sitosna-sukha-duhkha-dah  
agamapayino 'nityas tams titikṣasva Bharata (2.14)

यं हि न व्यथयन्त्येते पुरुषं पुरुषरूपभ ।  
समदुःखसुखं धीरं सोऽमृतत्वाय कल्पते ॥१५॥

yam hi na vyathayanty ete purusam purusarsabha  
sama-duhkha-sukham dhiram so 'mrtatvaya kalpate (2.15)

नासतो विद्यते भावो नाभावो विद्यते सतः ।  
उभयोर् अपि दृष्टोऽन्तस् त्वं अनयोस् तत्त्वदर्शिभिः ॥१६॥

nāsato vidyate bhavo nabhavo vidyate satah  
ubhayor api drsto 'ntas tv anayos tattva-darsibhih (2.16)

अविनाशि तु तद् विद्धि येन सर्वम् इदं ततम् ।  
विनाशम् अव्ययस्यास्य न कश्चित् कर्तुम् अर्हति ॥१७॥

avināsi tu tad viddhi yena sarvam idam tatam  
vinasam avyayasyasya na kascit kartum arhati (2.17)

अन्तवन्त इमे देहा नित्यस्योक्ताः शरीरिणः ।  
अनाशिनोऽप्रमेयस्य तस्माद् युध्यस्व भारत ॥१८॥

antavanta ime deha nityasyoktah saririnah  
anasino prameyasya tasmat yudhyasva Bharata (2.18)

य एनं वेति हन्तारं यश्चैनं मन्यते हतम् ।  
उभौ तौ न विजानीतो नायं हन्ति न हन्यते ॥१९॥

ya enam vetti hantaram yas cainam manyate hatam  
ubhau tau na vijanito nayam hanti na hanyate (2.19)

न जायते म्रियते वा कदाचिन्  
 नायं भूत्वा भविता वा न भूयः ।  
 अजो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो  
 न हन्यते हन्यमाने शरीरे ॥२०॥

na jayate mriyate va kadacin nayam bhutva bhavita va na bhuyah  
 ajo nityah sasvato 'yam purano na hanyate hanyamane sarire (2.20)

वेदाविनाशिनं नित्यं य एनम् अजम् अव्ययम् ।  
 कथं स पुरुषः पार्थ कं घातयति हन्ति कम् ॥२१॥

vedavinasinam nityam ya enam ajam avyayam  
 katham sa purusah Partha kam ghatayati hanti kam (2.21)

वासांसि जीर्णानि यथा विहाय  
 नवानि गृहणाति नरोऽपराणि ।

तथा शरीराणि विहाय जीर्णान्य्  
 अन्यानि संयाति नवानि देही ॥२२॥

vasamsi jirnani yatha vihaya navani grhnati naro 'parani  
 tatha sarirani vihaya jirnany anyani samyati navani dehi (2.22)

नैनं छिन्दन्ति शस्त्राणि नैनं दहति पावकः ।  
 न चैनं क्लेदयन्त्यापो न शोषयति मारुतः ॥२३॥

Nai'nam chindanti sastrani nainam dahati pavakah  
 na cainam kledayanty apo na sosayati marutah (2.23)

अच्छेद्योऽयम् अदाह्योऽयम् अक्लेद्योऽशोष्य एव च ।  
 नित्यः सर्वगतः स्थाणुर् अचलोऽयं सनातनः ॥२४॥

acchedyo 'yam adahyo 'yam akledyo 'sosya eva ca  
nityah sarva-gatah sthanur acalo 'yam sanatanah (2.24)

अव्यक्तोऽयम् अचिन्त्योऽयम् अविकार्योऽयम् उच्यते ।  
तस्माद् एवं विदित्वैनं नानुशोचितुम् अर्हसि ॥२५॥

avyakto 'yam acintyo 'yam avikaryo 'yam ucyate  
tasmod evam viditvainam nanusocitum arhasi (2.25)

अथ चैनं नित्यजातं नित्यं वा मन्यसे मृतम् ।  
तथापि त्वं महाबाहो नैवं शोचितुम् अर्हसि ॥२६॥

atha cainam nitya-jatam nityam va manyase mrtam  
tathapi tvam maha-baho nainam socitum arhasi (2.26)

जातस्य हि ध्रुवो मृत्युर् ध्रुवं जन्म मृतस्य च ।  
तस्माद् अपरिहार्योऽर्थं न त्वं शोचितुम् अर्हसि ॥२७॥

jatasya hi dhruvo mrtiyur dhruvam janma mrtasya ca  
tasmod apariharye 'rthe na tvam socitum arhasi (2.27)

अव्यक्तादीनि भूतानि व्यक्तमध्यानि भारत ।  
अव्यक्तनिधनान्येव तत्र का परिदेवना ॥२८॥

avyaktadini bhutani vyakta-madhyani bharata  
avyakta-nidhanany eva tatra ka paridevana (2.28)

आश्चर्यवत् पश्यति कश्चिद् एनम्  
आश्चर्यवद् वदति तथैव चान्यः ।  
आश्चर्यवच्छैनम् अन्यः शृणोति  
श्रुत्वाप्येनं वेद न चैव कश्चित् ॥२९॥

ascarya-vat pasyati kascid enam ascarya-vad vadati tathaiva canyah.  
ascarya-vac cainam anyah srnoti srutvapy enam veda na caiva kascit (2.29)

देही नित्यम् अवध्योऽयं देहे सर्वस्य भारत ।  
तस्मात् सर्वाणि भूतानि न त्वं शोचितुम् अर्हसि ॥३०॥

dehi nityam avadhyo 'yam dehe sarvasya bharata  
tasmat sarvani bhutani na tvam socitum arhasi (2.30)

स्वधर्मम् अपि चावेक्ष्य न विकम्पितुम् अर्हसि ।  
धर्म्याद्वियुद्धाच्छ्रेयोऽन्यत् क्षत्रियस्य न विद्यते ॥३१॥

sva-dharmam api caveksya na vikampitum arhasi  
dharmyad dhi yuddhac chreyo 'nyat ksatriyasya na vidyate (2.31)

यद्यच्छ्या चोपपन्नं स्वर्गद्वारम् अपावृतम् ।  
सुखिनः क्षत्रियाः पार्थ लभन्ते युद्धम् ईदृशम् ॥३२॥

yadrcchaya copapannam svarga-dvaram apavrttam  
sukhinah ksatriyah Partha labhante yuddham idrsam (2.32)

अथ चेत् त्वम् इमं धर्म्यं संग्रामं न करिष्यसि ।  
ततः स्वधर्मं कीर्तिं च हित्वा पापम् अवाप्स्यसि ॥३३॥

atha cet tvam imam dharmyam sangramam na karisyasi  
tatah sva-dharmam kirtim ca hitva papam avapsyasi (2.33)

अकीर्तिं चापि भूतानि कथयिष्यन्ति तेऽव्ययाम् ।  
संभावितस्य चाकीर्तिर् मरणाद् अतिरिच्यते ॥३४॥

akirtim capi bhutani kathayisanti te 'vyayam  
sambhavitasya cakirtir maranad atiricyate (2.34)

भयाद् रणाद् उपरतं मंस्यन्ते त्वां महारथाः ।  
येषां च त्वं बहुमतो भूत्वा यास्यसि लाघवम् ॥३५॥

bhayad ranad uparatam mamsyante tvam maha-rathah  
yesam ca tvam bahu-mato bhutva yasyasi laghavam (2.35)

अवाच्यवादांश्च बहून् वदिष्यन्ति तवाहिताः ।  
निन्दन्तस् तव सामर्थ्यं ततो दुःखतरं नु किम् ॥३६॥

avacya-vadams ca bahun vadisyanti tavahitah  
nindantas tava samarthyam tato dukhhataram nu kim (2.36)

हतो वा प्राप्स्यसि स्वर्गं जित्वा वा भोक्ष्यसे महीम् ।  
तस्माद् उत्तिष्ठ कौन्तेय युद्धाय कृतनिश्चयः ॥३७॥

hato va prapsyasi svargam jitva va bhoksyase mahim  
tasmad uttistha Kaunteya yuddhaya krta-niscayah (2.37)

सुखदुःखे समे कृत्वा लाभालाभौ जयाजयौ ।  
ततो युद्धाय युज्यस्व नैवं पापम् अवाप्स्यसि ॥३८॥

sukha-duhkhe same krtva labhalabhou jayajayau  
tato yuddhaya yujyasva naivam papam avapsyasi (2.38)

एषा तेऽभिहिता सांख्ये बुद्धिर् योगे त्वं इमां शृणु ।  
बुद्ध्या युक्तो यया पार्थं कर्मबन्धं प्रहास्यसि ॥३९॥

esa te 'bhihita sankhye buddhir yoge tv imam srnu  
buddhya yukto yaya Partha karma-bandham prahasyasi (2.39)

नेहाभिक्रमनाशोऽस्ति प्रत्यवायो न विद्यते ।  
स्वल्पम् अप्य् अस्य धर्मस्य त्रायते महतो भयात् ॥४०॥

nehabhikrama-naso 'sti pratyavayyo na vidyate  
sv-alpam apy asya dharmasya trayate mahato bhayat (2.40)

व्यवसायात्मिका बुद्धिर् एकेह कुरुनन्दन ।  
बहुशाखा ह्य अनन्ताश्च बुद्धयोऽव्यवसायिनाम् ॥४१॥

vyavasayatmika buddhir ekeha kuru-nandana  
bahu-sakha hy anantas ca buddhayo 'vyavasayinam (2.41)

याम् इमां पुष्पितां वाचं प्रवदन्त्य् अविपश्चितः ।  
वेदवादरताः पार्थ नान्यद् अस्तीति वादिनः ॥४२॥

yan imam puspitam vacam pravadanty avipascitah  
veda-vada-ratah Partha nanyad astiti vadina (2.42)

कामात्मानः स्वर्गपरा जन्मकर्मफलप्रदाम् ।  
क्रियाविशेषबहुलां भोगैश्वर्यगतिं प्रति ॥४३॥

kamatmanah svarga-para janma-karma-phala-pradam  
kriya-visesa-bahulam bhogaisvarya-gatim prati (2.43)

भोगैश्वर्यप्रसक्तानां तयापहृतचेतसाम् ।  
व्यवसायात्मिका बुद्धिः समाधौ न विधीयते ॥४४॥

bhogaisvarya-prasaktanam ta yapahrta-cetasam  
vyavasayatmika buddhih samadhau na vidhiyate (2.44)

त्रैगुण्यविषया वेदा निस्त्रैगुण्यो भवार्जुन ।  
निर्द्वन्द्वो नित्यसत्त्वस्थो निर्योगक्षेम आत्मवान् ॥४५॥

trai-gunya-visaya veda nistrai-gunyo bhavarjuna  
nirdvandvo nitya-sattva-stho niryo-gakshem atmavan (2.45)

यावानर्थ उदपाने सर्वतः संप्लुतोदके ।  
तावान् सर्वेषु वेदेषु ब्राह्मणस्य विजानतः ॥४६॥

yavan artha udapane sarvatah samplutodake  
tavan sarvesu vedesu brahmanasya vijanatah (2.46)

कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन ।  
मा कर्मफलहेतुर् भूर् मा ते सङ्गोऽस्त्व अकर्मणि ॥४७॥

karmany evadhikaras te ma phalesu kadacana  
ma karma-phala-hetur bhur ma te sango 'stv akarmani (2.47)

योगस्थः कुरु कर्माणि सङ्गं त्यक्त्वा धनंजय ।  
सिद्ध्यसिद्ध्योः समो भूत्वा समत्वं योग उच्यते ॥४८॥

yoga-sthah kuru karmani sangam tyaktva dhananjaya  
siddhy-asiddhyoh samo bhutva samatvam yoga ucyate (2.48)

दूरेण ह्यवरं कर्म बुद्धियोगाद् धनंजय ।  
बुद्धौ शरणम् अन्विच्छ कृपणाः फलहेतवः ॥४९॥

durena hy avaram karma buddhi-yogad dhananjaya  
buddhau saranam anviccha krpanah phala-hetavah (2.49)

बुद्धियुक्तो जहातीह उभे सुकृतदुष्कृते ।  
तस्माद् योगाय युज्यस्व योगः कर्मसु कौशलम् ॥५०॥

buddhi-yukto jahatiha ubhe sukrita-duskrte  
tasmad yogaya yujyasva yogah karmasu kausalam (2.50)

कर्मजं बुद्धियुक्ता हि फलं त्यक्त्वा मनीषिणः ।  
जन्मबन्धविनिर्मुक्ताः पदं गच्छन्त्य् अनामयम् ॥५१॥

karma-jam buddhi-yukta hi phalam tyaktva manisinh  
janma-bandha-vinirmuktah padam gacchanyt anamayam (2.51)

यदा ते मोहकलिलं बुद्धिर् व्यतिरिष्यति ।  
तदा गन्तासि निर्वेदं श्रोतव्यस्य श्रुतस्य च ॥५२॥

yada te moha-kalilam buddhir vyatitarisyati  
tada gantasi nirvedam srotavyasya srutasya ca (2.52)

श्रुतिविप्रतिपन्ना ते यदा स्थास्यति निश्चला ।  
समाधावचला बुद्धिस् तदा योगम् अवाप्यसि ॥५३॥

sruti-vipratippanna te yada sthasyati niscalā  
samadhav acala buddhis tada yogam avapsyasi (2.53)

अर्जुन उवाच  
स्थितप्रज्ञस्य का भाषा समाधिस्थस्य केशव ।  
स्थितधीः किं प्रभाषेत किम् आसीत व्रजेत किम् ॥५४॥

arjuna uvaca  
sthita-prajnasya ka bhasa samadhi-sthasya kesava  
sthita-dhīh kim prabhasetā kim asita vrajetā kim (2.54)

श्रीभगवानुवाच  
प्रजहाति यदा कामान् सर्वान् पार्थ मनोगतान् ।  
आत्मन्येव आत्मना तुष्टः स्थितप्रज्ञस् तदोच्यते ॥५५॥

sri-bhagavan uvaca  
prajahati yada Kaman sarvan partha mano-gatan  
atmany evatmana tustah. sthita-prajnas tadocaye (2.55)

दुःखेष्व अनुद्गिनमनाः सुखेषु विगतस्यृहः ।  
वीतरागभयक्रोधः स्थितधीर मुनिर उच्यते ॥५६॥

duhkhesv anudvigna-manah sukhesu vigata-sprhah  
vita-raga-bhaya-krodhah sthita-dhir munir ucyate (2.56)

यः सर्वत्रानभिस्नेहस् तत् तत् प्राप्य शुभाशुभम् ।  
नाभिनन्दति न द्वेष्टि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥५७॥

yah sarvatranabhisnehas tat tat prapya subhasubham  
nabhinandati na dvesti tasya prajna pratisthita (2.57)

यदा संहरते चायं कूर्मोऽङ्गानीव सर्वशः ।  
इन्द्रियाणीन्द्रियार्थभ्यस् तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥५८॥

yada samharate cayam kurmo 'nganiva sarvasah  
indriyanindriyarthebhyas tasya prajna pratisthita (2.58)

विषया विनिवर्तन्ते निराहारस्य देहिनः ।  
रसवर्जं रसोऽप्यस्य परं हृष्ट्वा निवर्तते ॥५९॥

visaya vinivartante niraharasya dehinah  
rasa-varjam raso 'py asya param drstva nivartate (2.59)

यततो ह्यपि कौन्तेय पुरुषस्य विपश्चितः ।  
इन्द्रियाणि प्रमाथीनि हरन्ति प्रसभं मनः ॥६०॥

yatato hy api Kaunteya purusasya vipascitah  
indriyani pramathini haranti prasabham manah (2.60)

तानि सर्वाणि संयम्य युक्त आसीत मत्परः ।  
वशे हि यस्येन्द्रियाणि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥६१॥

tani sarvani samyamya yukta asita mat-parah  
vase hi yasyendriyani tasya prajna pratisthita (2.61)

ध्यायतो विषयान् पुंसः सङ्गस् तेषूपजायते ।  
सङ्गात् संजायते कामः कामात् क्रोधोऽभिजायते ॥६२॥

dhyayato visayan pumsah sangas tesupajayate  
sangat sanjayate kamah kamat krodho 'bhijayate (2.62)

क्रोधाद् भवति संमोहः संमोहात् स्मृतिविभ्रमः ।  
स्मृतिभ्रंशाद् बुद्धिनाशो बुद्धिनाशात् प्रणश्यति ॥६३॥

kroddhad bhavati sammohah sammohat smrti-vibhramah  
smrti-bhramsad buddhi-naso buddhi-nasat pranasyati (2.63)

रागद्वेषवियुक्तैस्तु विषयान् इन्द्रियैश्चरन् ।  
आत्मवश्यैर् विधेयात्मा प्रसादम् अधिगच्छति ॥६४॥

raga-dvesa-vimuktais tu visayan indriyais caran  
atma-vasyair vidheyatma prasadam adhigacchati (2.64)

प्रसादे सर्वदुःखानां हानिर् अस्योपजायते ।  
प्रसन्नचेतसो ह्याशु बुद्धिः पर्यवतिष्ठते ॥६५॥

**prasade sarva-duhkhanam hanir asyopajayate  
prasanna-cetaso hy asu buddhih paryavatisthate (2.65)**

**नास्ति बुद्धिर् अयुक्तस्य न चायुक्तस्य भावना ।  
न चाभावयतः शान्तिर् अशान्तस्य कुतः सुखम् ॥६६॥**

**nasti buddhir ayuktasya na cayuktasya bhavana  
na cabhavayatah santir asantasya kutah sukham (2.66)**

**इन्द्रियाणां हि चरतां यन् मनोऽनुविधीयते ।  
तदस्य हरति प्रज्ञां वायुर् नावम् इवाभसि ॥६७॥**

**indriyanam hi caratam yan mano 'nuvidhiyate  
tad asya harati prajnam vayur navam ivambhasi (2.67)**

**तस्माद् यस्य महाबाहो निगृहीतानि सर्वशः ।  
इन्द्रियाणीन्द्रियार्थभ्यस् तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥६८॥**

**tasmad yasya maha-baho nigrhitani sarvasah  
indriyanindriyarthebhys tasya prajna pratisthita (2.68)**

**या निशा सर्वभूतानां तस्यां जागर्ति संयमी ।  
यस्यां जाग्रति भूतानि सा निशा पश्यतो मुनेः ॥६९॥**

**ya nisa sarva-bhutanam tasyam jagarti samyami  
yasyam jagrati bhutani sa nisa pasyato muneh (2.69)**

**आपूर्यमाणम् अचलप्रतिष्ठं  
समुद्रम् आपः प्रविशन्ति यद्गत् ।  
तद्गत् कामा यं प्रविशन्ति सर्वे  
स शान्तिम् आप्नोति न कामकामी ॥७०॥**

**apuryamanam acala-pratistham samudram apah pravisanti yadvat  
tadvat kama yam pravisanti sarve sa santim apnoti na kama-kami (2.70)**

विहाय कामान् यः सर्वान् पुमांश्चरति निःखृहः ।  
निर्ममो निरहंकारः स शान्तिम् अधिगच्छति ॥७१॥

vihaya kaman yah sarvan pumams carati nihsprhah  
nirmamo nirahankarah sa santim adhigacchati (2.71)

एषा ब्राह्मी स्थितिः पार्थ नैनां प्राप्य विमुह्यति ।  
स्थित्वाऽस्याम् अन्तकालेऽपि ब्रह्मनिर्वाणम् क्रच्छति ॥७२॥

esa brahmi sthitih Partha nainam prapya vimuhyati  
sthitvasyam anta-kale 'pi brahma-nirvanam rcchati (2.72)

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे  
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे सांख्ययोगो नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥

*OM tatsaditi śrīmadbhagavadgītāsūpaniṣatsu*

*brahmavidyāyām*

*Yogaśāstre śrīkrasnārjuna samvāde sāmkhyayogo*

*Nāma dvitīyo 'dhyāyah*

अथ तृतीयोऽध्यायः  
**CHAPTER 3**  
कर्मयोगः  
**PATH OF KARMA-YOGA**

अर्जुन उवाच  
ज्यायसी चेत् कर्मणस् ते मता बुद्धिर् जनार्दन ।  
तत् किं कर्मणि घोरे मां नियोजयसि केशव ॥१॥

**arjuna uvaca**

jyayasi cet karmanas te mata buddhir janardana  
tat kim karmani ghore mam niyojayasi Kesava (3.01)

व्यामिश्रेणेव वाक्येन बुद्धिं मोहयसीव मे ।  
तद् एकं वद निश्चित्य येन श्रेयोऽहम् आप्नुयाम् ॥२॥

vyamisreneva vakyena buddhim mohayasiva me  
tad ekam vada niscitya yena sreyo 'ham apnuyam (3.02)

श्रीभगवानुवाच  
लोकेऽस्मिन् द्विविधा निष्ठा पुरा प्रोक्ता मयाऽनघ ।  
ज्ञानयोगेन सांख्यानां कर्मयोगेन योगिनाम् ॥३॥

**sri-bhagavan uvaca**

loke 'smin dvi-vidha nistha pura prokta mayanagha  
jnana-yogena sankhyanam karma-yogena yoginam (3.03)

न कर्मणाम् अनारम्भान् नैष्कर्म्यं पुरुषोऽश्नुते ।  
न च संन्यसनाद् एव सिद्धिं समधिगच्छति ॥४॥

na karmanam anarambhan  
naiskarmyam puruso 'snute

na ca sannyasanad eva  
siddhim samadhigacchati (3.04)

न हि कश्चित् क्षणमपि जातु तिष्ठत्य् अकर्मकृत् ।  
कार्यते ह्य अवशः कर्म सर्वः प्रकृतिजैर् गुणैः ॥५॥

na hi kascit ksanam api jatu tisthaty akarma-krt  
karyate hy avasah karma sarvah prakrti-jair gunaih (3.05)

कर्मन्द्रियाणि संयम्य य आस्ते मनसा स्मरन् ।  
इन्द्रियार्थान् विमूढात्मा मिथ्याचारः स उच्यते ॥६॥

karmendriyani samyamya ya aste manasa smaran  
indriyarthan vimudhatma mithyacarah sa ucyate (3.06)

यस् त्व इन्द्रियाणि मनसा नियम्यारभतेऽर्जुन ।  
कर्मन्द्रियैः कर्मयोगम् असक्तः स विशिष्यते ॥७॥

yas tv indriyani manasa niyamyarabhate 'rjuna  
karmendriyah karma-yogam asaktah sa visisyate (3.07)

नियतं कुरु कर्म त्वं कर्म ज्यायो ह्य अकर्मणः ।  
शरीरयात्रापि च ते न प्रसिद्धयेद् अकर्मणः ॥८॥

niyatam kuru karma tvam karma jyayo hy akarmanah  
sarira-yatrapi ca te na prasiddhyed akarmanah (3.08)

यज्ञार्थात् कर्मणोऽन्यत्र लोकोऽयं कर्मबन्धनः ।  
तदर्थं कर्म कौन्तेय मुक्तसङ्गः समावर ॥९॥

yajnarthat karmano 'nyatra loko 'yam karma-bandhanah  
tad-artham karma Kaunteya mukta-sangah samacara (3.09)

सहयज्ञाः प्रजाः सृष्ट्वा पुरोवाच प्रजापतिः ।  
अनेन प्रसविष्यध्वम् एष वोऽस्त्व इष्टकामधुक् ॥१०॥

saha-yajnah prajah srstva purovaca prajapatih  
anena prasavisyadhwam esa vo 'stv ista-kama-dhuk (3.10)

देवान् भावयतानेन ते देवा भावयन्तु वः ।  
परस्परं भावयन्तः श्रेयः परम् अवाप्स्यथ ॥११॥

devan bhavayatanena te deva bhavayantu vah  
parasparam bhavayantah sreyah param avapsyatha (3.11)

इष्टान् भोगान् हि वो देवा दास्यन्ते यज्ञभाविताः ।  
तैर् दत्तान् अप्रदायैभ्यो यो भुङ्कते स्तेन एव सः ॥१२॥

istan bhogan hi vo deva dasyante yajna-bhavitah  
tair dattan apradayaibhyo yo bhunkte stena eva sah (3.12)

यज्ञशिष्टाशिनः सन्तो मुच्यन्ते सर्वकिल्बिषैः ।  
भुञ्जते ते त्वं अघं पापा ये पचन्त्यात्मकारणात् ॥१३॥

yajna-sistasinah santo mucyante sarva-kilbisaih  
bhunjate te tv agham papa ye pacanty atma-karanat (3.13)

अन्नाद् भवन्ति भूतानि पर्जन्याद् अन्नसंभवः ।  
यज्ञाद् भवति पर्जन्यो यज्ञः कर्मसमुद्गवः ॥१४॥

annad bhavanti bhutani parjanyad anna-sambhavah  
yajnad bhavati parjanyo yajnah karma-samudbhavah (3.14)

कर्म ब्रह्मोद्गवं विद्धि ब्रह्माक्षरसमुद्गवम् ।  
तस्मात् सर्वगतं ब्रह्म नित्यं यज्ञे प्रतिष्ठितम् ॥१५॥

karma brahmodbhavam viddhi brahmaksara-samudbhavam  
tasmat sarva-gatam brahma nityam yajne pratisthitam (3.15)

एवं प्रवर्तितं चक्रं नानुवर्तयतीह यः ।  
अघायुर् इन्द्रियारामो मोघं पार्थ स जीवति ॥१६॥

evam pravartitam cakram nanuvartayatiha yah  
aghayur indriyaramo mogham partha sa jivati (3.16)

यस् त्वात्सरतिर् एव स्याद् आत्मतृप्तश्च मानवः ।  
आत्मन्येव च संतुष्टस् तस्य कार्यं न विद्यते ॥१७॥

yas tv atma-ratir eva syad atma-trptas ca manavah  
atmany eva ca santustas tasya karyam na vidyate (3.17)

नैव तस्य कृतेनार्थो नाकृतेनेह कर्शन ।  
न चास्य सर्वभूतेषु कश्चिद् अर्थव्यपाश्रयः ॥१८॥

naiva tasya krtenartho nakrteneha kascana  
na casya sarva-bhutesu kascid artha-vyapasrayah (3.18)

तस्माद् असक्तः सततं कार्यं कर्म समाचर ।  
असक्तो ह्याचरन् कर्म परम् आप्नोति पूरुषः ॥१९॥

tasmod asaktah satatam karyam karma samacara  
asakto hy acaran karma param apnoti purusah (3.19)

कर्मणैव हि संसिद्धिम् आस्थिता जनकादयः ।  
लोकसंग्रहमेवापि संपश्यन् कर्तुम् अर्हसि ॥२०॥

karmanaiva hi samsiddhim asthita janakadayah  
loka-sangraham evapi sampasyan kartum arhasi (3.20)

यद् यद् आचरति श्रेष्ठस् तत् तद् एवेतरो जनः ।  
स यत् प्रमाणं कुरुते लोकस् तद् अनुवर्तते ॥२१॥

yad yad acarati sresthas tat tad evetaro janah  
sa yat pramanam kurute lokas tad anuvartate (3.21)

न मे पार्थस्ति कर्तव्यं त्रिषु लोकेषु किंचन ।  
नानवाप्तमवाप्तव्यं वर्त एव च कर्मणि ॥२२॥

na me parthasti kartavyam trisu lokesu kincana  
nanavaptam avaptavyam varta eva ca karmani (3.22)

यदि ह्यहं न वर्तयं जातु कर्मण्यतन्द्रितः ।  
मम वर्त्मानुवर्तते मनुष्याः पार्थ सर्वशः ॥२३॥

yadi hy aham na varteyam jatu karmany atandritah  
mama vartmanuvartante manusyah partha sarvasah (3.23)

उत्सीदेयुर् इमे लोका न कुर्यां कर्म चेद् अहम् ।  
संकरस्य च कर्ता स्याम् उपहन्याम् इमाः प्रजाः ॥२४॥

utsideyur ime loka na kuryam karma ced aham  
sankarasya ca karta syam upahanyam imah prajah (3.24)

सक्ताः कर्मण्य् अविद्वांसो यथा कुर्वन्ति भारत ।  
कुर्याद् विद्वांस् तथासक्तश् चिकीर्षुर् लोकसंग्रहम् ॥२५॥

saktah karmany avidvamso yatha kurvanti bharata  
kuryad vidvams tathasaktas cikirsur loka-sangraham (3.25)

न बुद्धिभेदं जनयेद् अज्ञानां कर्मसङ्गिनाम् ।  
जोषयेत् सर्वकर्माणि विद्वान् युक्तः समाचरन् ॥२६॥

na buddhi-bhedam janayed ajnanam karma-sanginam  
josayet sarva-karmani vidvan yuktah samacaran (3.26)

प्रकृतेः क्रियमाणानि गुणैः कर्माणि सर्वशः ।  
अहंकारविमूढात्मा कर्ताहम् इति मन्यते ॥२७॥

prakrteh kriyamanani gunaih karmani sarvasah  
ahankara- vimudhatma kartaham iti manyate (3.27)

तत्त्ववित् तु महाबाहो गुणकर्मविभागयोः ।  
गुणा गुणेषु वर्तन्त इति मत्वा न सज्जते ॥२८॥

tattva-vit tu maha-baho guna-karma- vibhagayoh  
guna gunesu vartanta iti matva na sajjate (3.28)

प्रकृतेर् गुणसंमूढाः सज्जन्ते गुणकर्मसु ।  
तान् अकृत्स्नविदो मन्दान् कृत्स्नविन् न विचालयेत् ॥२९॥

prakrter guna-sammudhah sajjante guna-karmasu  
tan akrtsna-vido Mandan krtsna-vin na vicalayet (3.29)

मयि सर्वाणि कर्माणि संन्यस्याध्यात्मचेतसा ।  
निराशीर् निर्ममो भूत्वा युध्यस्व विगतज्वरः ॥३०॥

mayi sarvani karmani sannyasyadhyatma-cetasa  
nirasir nirmamo bhutva yudhyasva vigata-jvarah (3.30)

ये मे मतम् इदं नित्यम् अनुतिष्ठन्ति मानवाः ।  
श्रद्धावन्तोऽनसूयन्तो मुच्यन्ते तेऽपि कर्मभिः ॥३१॥

ye me matam idam nityam anutisthanti manavah  
sraddhavanto 'nasuyanto mucyante te 'pi karmabhih (3.31)

ये त्वेतद् अभ्यसूयन्तो नानुतिष्ठन्ति मे मतम् ।  
सर्वज्ञानविमूढांस् तान् विद्धि नष्टान् अचेतसः ॥३२॥

ye tv etad abhyasuyanto nanutisthanti me matam  
sarva-jnana-vimudhams tan viddhi nastan acetasah (3.32)

सहशं चेष्टते स्वस्याः प्रकृतेर् ज्ञानवान् अपि ।  
प्रकृतिं यान्ति भूतानि निग्रहः किं करिष्यति ॥३३॥

sadrsam cestate svasyah prakrter jnanavan api  
prakrtim yanti bhutani nigrahah kim karisyati (3.33)

इन्द्रियस्येन्द्रियस्यार्थं रागद्वेषौ व्यवस्थितौ ।  
तयोर् न वशम् आगच्छेत् तौ ह्यस्य परिपन्थिनौ ॥३४॥

Indriyasyendriyasyarthe raga-dvesau vyavasthitau  
taylor na vasam agacchet tau hy asya paripanthinau (3.34)

श्रेयान् स्वधर्मो विगुणः परधर्मात् स्वनुष्ठितात् ।  
स्वधर्मं निधनं श्रेयः परधर्मो भयावहः ॥३५॥

sreyan sva-dharma vigunah para-dharmat sv-anusthitat  
sva-dharme nidhanam sreyah para-dharma bhayavahah (3.35)

अर्जुन उवाच  
 अथ केन प्रयुक्तोऽयं पापं चरति पूरुषः ।  
 अनिच्छन्त् अपि वार्ष्ण्यं बलाद् इव नियोजितः ॥३६॥

arjuna uvaca  
 atha kena prayukto 'yam papam carati purusah  
 anicchann api varsneya balad iva ni yojitah (3.36)

श्रीभगवानुवाच  
 काम एष क्रोध एष रजोगुणसमुद्धवः ।  
 महाशनो महापाप्मा विद्ध्येनम् इह वैरिणम् ॥३७॥

sri-bhagavan uvaca  
 kama esa krodha esa rajo-guna-samudbhavah  
 mahasano maha-papma viddhy enam iha vairinam (3.37)

धूमेनाव्रियते वहनिर् यथादर्शो मलेन च ।  
 यथोल्बेनावृतो गर्भस् तथा तेनेदम् आवृतम् ॥३८॥

dhumenavriyate vahnir yathadarso malena ca  
 yatholbenavrto garbhas tatha tenedam avrtam (3.38)

आवृतं ज्ञानम् एतेन ज्ञानिनो नित्यवैरिणा ।  
 कामरूपेण कौन्तेय दुष्पूरेणानलेन च ॥३९॥

avrtam jnanam etena jnanino nitya-vairina  
 kama-rupena Kaunteya duspurenanalena ca (3.39)

इन्द्रियाणि मनो बुद्धिर् अस्याधिष्ठानम् उच्यते ।  
 एतैर् विमोहयत्य् एष ज्ञानम् आवृत्य देहिनम् ॥४०॥

indriyani mano buddhir asyadhisthanam ucyate  
 etair vimohayaty esa jnanam avrtya dehinam (3.40)

तस्मात् त्वम् इन्द्रियाण्यादौ नियम्य भरतर्षभ ।  
 पाप्मानं प्रजहि ह्येनं ज्ञानविज्ञाननाशनम् ॥४१॥

tasmat tvam indriyany adau niyamya bharatarsabha  
papmanam prajahi hy enam jnana- vijnana-nasanam (3.41)

इन्द्रियाणि पराण्याहुर् इन्द्रियेभ्यः परं मनः ।  
मनसस् तु परा बुद्धिर् यो बुद्धेः परतस् तु सः ॥४२॥

indriyani parany ahur indriyebhyah param manah  
manasas tu para buddhir yo buddheh paratas tu sah (3.42)

एवं बुद्धेः परं बुद्ध्वा संस्तभ्यात्मानम् आत्मना ।  
जहि शत्रुं महाबाहो कामरूपं दुरासदम् ॥४३॥

evam buddheh param buddhvā samstabhyatmanam atmana  
jahi satrum maha-baho kama-rupam durasadam (3.43)

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे  
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे कर्मयोगो नाम तृतीयोऽध्यायः ॥

*OM tatsaditi śrīmadbhagavadgītāśūpaniṣatsu  
brahmavidyāyām  
yogaśāstre śrīkṛṣṇārjuna samvāde karmayogo  
nāma tṛtīyo ’dhyāyah*

अथ चतुर्थोऽध्यायः

**CHAPTER 4**  
**ज्ञानकर्मसंन्यासयोगः**  
**PATH OF RENUNCIATION WITH**  
**KNOWLEDGE**

श्रीभगवानुवाच  
इमं विवस्वते योगं प्रोक्तवान् अहम् अव्ययम् ।  
विवस्वान् मनवे प्राह मनुर् इक्ष्वाकवेऽब्रवीत् ॥१॥

sri-bhagavan uvaca  
imam vivasvate yogam proktavan aham avyayam  
vivasvan manave praha manur iksvakave 'bravit (4.01)

एवं परम्पराप्राप्तम् इमं राजर्षयो विदुः ।  
स कालेनेह महता योगो नष्टः परंतप ॥२॥

evam parampara-praptam imam rajarsayo viduh  
sa kaleneha mahata yogo nastah Parantapa (4.02)

स एवायं मया तेऽद्य योगः प्रोक्तः पुरातनः ।  
भक्तोऽसि मे सखा चेति रहस्यं ह्येतद् उत्तमम् ॥३॥

sa evayam maya te 'dya yogah proktaḥ puratanah  
bhakto 'si me sakha ceti rahasyam hy etad uttamam (4.03)

अर्जुन उवाच  
अपरं भवतो जन्म परं जन्म विवस्वतः ।  
कथम् एतद् विजानीयां त्वम् आदौ प्रोक्तवान् इति ॥४॥

arjuna uvaca

aparam bhavato janma param janma vivasvatah  
katham etad vijaniyam tvam adau proktavan iti (4.04)

श्रीभगवानुवाच  
बहूनि मे व्यतीतानि जन्मानि तव चार्जुन ।  
तान्यहं वेद सर्वाणि न त्वं वेत्थ परंतप ॥५॥

sri-bhagavan uvaca

bahuni me vyatitani janmani tava carjuna  
tany aham veda sarvani na tvam veththa Parantapa (4.05)

अजोऽपि सन् अव्ययात्मा भूतानाम् ईश्वरोऽपि सन् ।  
प्रकृतिं स्वाम् अधिष्ठाय संभवाम्यात्ममायया ॥६॥

ajo 'pi sann avyayatma bhutanam isvaro 'pi san  
prakrtim svam adhisthaya sambhavamy atma-mayaya (4.06)

यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर् भवति भारत ।  
अभ्युत्थानम् अधर्मस्य तदात्मानं सृजाम्यहम् ॥७॥

yada yada hi dharmasya glanir bhavati bharata  
abhyutthanam adharmasya tadatmanam srjam yaham (4.07)

परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृताम् ।  
धर्मसंस्थापनार्थाय संभवामि युगे युगे ॥८॥

paritranaya sadhunam vinasaya ca duskrtam  
dharma-samsthapanarthaya sambhavami yuge yuge (4.08)

जन्म कर्म च मे दिव्यम् एवं यो वेत्ति तत्त्वतः ।  
त्यक्त्वा देहं पुनर्जन्म नैति माम् एति सोऽर्जुन ॥९॥

janma karma ca me divyam evam yo vetti tattvatah  
tyaktva deham punar janma naiti mam eti so 'rjuna (4.09)

वीतरागभयक्रोधा मन्मया माम् उपाश्रितः ।  
बहवो ज्ञानतपसा पूता मद्भावम् आगताः ॥१०॥

vita-raga-bhaya-krodha man-maya mam upasritah  
bahavo jnana-tapasa puta mad-bhavam agatah (4.10)

ये यथा मां प्रपद्यन्ते तांस् तथैव भजाम्यहम् ।  
मम वर्त्मनुवर्तन्ते मनुष्याः पार्थ सर्वशः ॥११॥

ye yatha mam prapadyante tams tathaiva bhajamy aham  
mama vartmanuvartante manusyah partha sarvasah (4.11)

काङ्क्षन्तः कर्मणां सिद्धिं यजन्त इह देवताः ।  
क्षिप्रं हि मानुषे लोके सिद्धिर् भवति कर्मजा ॥१२॥

kanksantah karmanam siddhim yajanta iha devatah  
ksipram hi manuse loke siddhir bhavati karma-ja (4.12)

चातुर्वर्ण्य मया सृष्टं गुणकर्मविभागशः ।  
तस्य कर्तारम् अपि मां विद्ध्य अकर्तारम् अव्ययम् ॥१३॥

catur-varnyam maya srstam guna-karma-vibhagash  
tasya kartaram api mam viddhy akartaram avyayam (4.13)

न मां कर्माणि लिप्यन्ति न मे कर्मफले स्फृहा ।  
इति मां योऽभिजानाति कर्मभिर् न स बध्यते ॥१४॥

na mam karmani limpanti na me karma-phale sprha  
iti mam yo 'bhijanati karmabhir na sa badhyate (4.14)

एवं ज्ञात्वा कृतं कर्म पूर्वैर् अपि मुमुक्षुभिः ।  
कुरु कर्मैव तस्मात् त्वं पूर्वैः पूर्वतरं कृतम् ॥१५॥

evam jnatva krtam karma purvair api mumuksubhih  
kuru karmaiva tasmat tvam purvaih purvataram krtam (4.15)

किं कर्म किम् अकर्मेति कवयोऽप्य् अत्र मोहिताः ।  
तत् ते कर्म प्रवक्ष्यामि यज् ज्ञात्वा मोक्ष्यसेऽशुभात् ॥१६॥

kim karma kim akarmeti kavayo 'py atra mohitah  
tat te karma pravaksyami yaj jnatva moksyase 'subhat (4.16)

कर्मणो ह्यपि बोद्धव्यं बोद्धव्यं च विकर्मणः ।  
अकर्मणश्च बोद्धव्यं गहना कर्मणो गतिः ॥१७॥

karmano hy api boddhavyam boddhavyam ca vikarmanah  
akarmanas ca boddhavyam gahana karmano gatih (4.17)

कर्मण्य् अकर्म यः पश्येद् अकर्मणि च कर्म यः ।  
स बुद्धिमान् मनुष्येषु स युक्तः कृत्स्नकर्मकृत् ॥१८॥

karmany akarma yah pasyed akarmani ca karma yah  
sa buddhiman manusyesu sa yuktah krtsna-karma-krt (4.18)

यस्य सर्वे समारम्भाः कामसंकल्पवर्जिताः ।  
ज्ञानाग्निदग्धकर्माणं तम् आहुः पण्डितं बुधाः ॥१९॥

yasya sarve samarambhah kama-sankalpa-varjitaḥ  
jnagni-dagdha-karmanam tam ahuh panditam budhah (4.19)

त्यक्त्वा कर्मफलासङ्गं नित्यतृप्तो निराश्रयः ।  
कर्मण्य् अभिप्रवृत्तोऽपि नैव किंचित् करोति सः ॥२०॥

tyaktva karma-phalasangam nitya-trpto nirasrayah  
karmany abhipravrtto 'pi naiva kincit karoti sah (4.20)

निराशीर् यतचित्तात्मा त्यक्तसर्वपरिग्रहः ।  
शारीरं केवलं कर्म कुर्वन् नाप्नोति किल्बिषम् ॥२१॥

nirasir yata-cittatma tyakta-sarva-parigrahah  
sariram kevalam karma kurvan napnoti kilbisam (4.21)

यदच्छालाभसंतुष्टो द्वन्द्वातीतो विमत्सरः ।  
समः सिद्धाव् असिद्धौ च कृत्वापि न निबध्यते ॥२२॥

yadrccha-labha-santusto dvandvatito vimatsarah  
samah siddhav asiddhau ca krtvapi na nibadhyate (4.22)

गतसङ्गस्य मुक्तस्य ज्ञानावस्थितचेतसः ।  
यज्ञायाचरतः कर्म समग्रं प्रविलीयते ॥२३॥

gata-sangasya muktasya jnanavasthita-cetasah  
yajnayacarataḥ karma samagram praviliyate (4.23)

ब्रह्मार्पणं ब्रह्म हविर् ब्रह्माग्नौ ब्रह्मणा हुतम् ।  
ब्रह्मैव तेन गन्तव्यं ब्रह्मकर्मस्यमाधिना ॥२४॥

brahmarpanam brahma havir brahmagnau brahma hutam  
brahmaiva tena gantavyam brahma-karma-samadhina (4.24)

दैवम् एवापरे यज्ञं योगिनः पर्युपासते ।  
ब्रह्माग्नाव् अपरे यज्ञं यज्ञेनैवोपजुहवति ॥२५॥

daivam evapare yajnam yoginah paryupasate  
brahmagnav apare yajnam yajnenaiopajuhvati (4.25)

श्रोत्रादीनीन्द्रियाण्य् अन्ये संयमाग्निषु जुहवति ।  
शब्दादीन् विषयान् अन्ये इन्द्रियाग्निषु जुहवति ॥२६॥

Śrotrādīnī' ndriyāny anye samyamagnisu juhvati  
sabdadin visayan anya indriyagnisu juhvati (4.26)

सर्वाणीन्द्रियकर्माणि प्राणकर्माणि चापरे ।  
आत्मसंयमयोगाग्नौ जुहवति ज्ञानदीपिते ॥२७॥

sarvanindriya-karmani prana-karmani capare  
atma-samyama-yogagnau juhvati jnana-dipite (4.27)

द्रव्ययज्ञास् तपोयज्ञा योगयज्ञास् तथापरे ।  
स्वाध्यायज्ञानयज्ञाश्च यतयः संशितव्रताः ॥२८॥

dravya-yajnas tapo-yajna yoga-yajnas tathapare  
svadhyaya-jnana-yajnas ca yatayah samsita-vratah (4.28)

अपाने जुहवति प्राणं प्राणेऽपानं तथापरे ।  
प्राणापानगती रुद्ध्वा प्राणायामपरायणाः ॥२९॥

apane juhvati pranam prane 'panam tathapare  
pranapana-gati ruddhva pranayama-parayanah (4.29)

अपरे नियताहाराः प्राणान् प्राणेषु जुहवति ।  
सर्वेऽप्येते यज्ञविदो यज्ञक्षपितकल्मषाः ॥३०॥

apare niyataharah pranan pranesu juhvati  
sarve 'py ete yajna-vido yajna-ksapita-kalmashah (4.30)

यज्ञशिष्टामृतभुजो यान्ति ब्रह्म सनातनम् ।  
नायं लोकोऽस्त्य अयज्ञस्य कुतोऽन्यः कुरुसत्तम ॥३१॥

yajna-sistamrta-bhujo yanti brahma sanatanam  
nayam loko 'sty ayajnasya kuto 'nyah kuru-sattama (4.31)

एवं बहुविधा यज्ञा वितता ब्रह्मणो मुखे ।  
कर्मजान् विद्धि तान् सर्वान् एवं ज्ञात्वा विमोक्ष्यसे ॥३२॥

evam bahu-vidha Yajna vitata brahmano mukhe  
karma-jan viddhi tan sarvan evam jnatva vimoksyase (4.32)

श्रेयान् द्रव्यमयाद् यज्ञाज् ज्ञानयज्ञः परंतप ।  
सर्वं कर्माखिलं पार्थं ज्ञाने परिसमाप्यते ॥३३॥

sreyan dravya-mayad yajnaj jnana-yajnah parantapa  
sarvam karmakhilam Partha jnane parisamapyate (4.33)

तद् विद्धि प्रणिपातेन परिप्रश्नेन सेवया ।  
उपदेश्यन्ति ते ज्ञानं ज्ञानिनस् तत्त्वदर्शिनः ॥३४॥

tad viddhi pranipatena pariprasnena sevaya  
upadeksyanti te jnanam jnaninas tattva-darsinah (4.34)

यज् ज्ञात्वा न पुनर् मोहम् एवं यास्यसि पाण्डव ।  
येन भूतान्य् अशेषेण द्रक्ष्यस्य् आत्मन्य् अथो मयि ॥३५॥

yaj jnatva na punar moham evam yasyasi pandava  
yena bhutany asesani draksyasy atmany atho mayi (4.35)

अपि चेद् असि पापेभ्यः सर्वभ्यः पापकृत्तमः ।  
सर्वं ज्ञानप्लवेनैव वृजिनं संतरिष्यसि ॥३६॥

api ced asi papebhyah sarvebhyah papa-krt-tamah  
sarvam jnana-plavenaiva vrjinam santarisyasi (4.36)

यथैधांसि समिद्धोऽग्निर् भस्मसात् कुरुतेऽर्जुन ।  
ज्ञानाग्निः सर्वकर्माणि भस्मसात् कुरुते तथा ॥३७॥

yathaidhamsi samiddho 'gnir bhasma-sat kurute 'rjuna  
jnagnih sarva-karmani bhasma-sat kurute tatha (4.37)

न हि ज्ञानेन सदृशं पवित्रम् इह विद्यते ।  
तत् स्वयं योगसंसिद्धः कालेनात्मनि विन्दति ॥३८॥

na hi jnanena sadrsam pavitram iha vidyate  
tat svayam yoga-samsiddhah kalenatmani vindati (4.38)

श्रद्धावाँल् लभते ज्ञानं तत्परः संयतेन्द्रियः ।  
ज्ञानं लब्ध्वा परां शान्तिम् अचिरेणाधिगच्छति ॥३९॥

sraddhaval labhate jnanam tat-parah samyatendriyah  
jnanam labdhva param santim acirenadhidigacchati (4.39)

अज्ञश्चाश्रहधानश्च संशयात्मा विनश्यति ।  
नायं लोकोऽस्ति न परो न सुखं संशयात्मनः ॥४०॥

ajnas casraddadhanas ca samsayatma vinasayati  
nayam loko sti na paro na sukham samsayatmanah (4.40)

योगसंन्यस्तकर्माणं ज्ञानसंचिन्संशयम् ।  
आत्मवन्तं न कर्माणि निबध्नन्ति धनंजय ॥४१॥

yoga-sannyasta-karmanam jnana-sanchinna-samsayam  
atmavantam na karmani nibadhnanti Dhananjaya (4.41)

तस्माद् अज्ञानसंभूतं हृत्थं ज्ञानास्त्रिनात्मनः ।  
छित्त्वैनं संशयं योगम् आतिष्ठोत्तिष्ठ भारत ॥४२॥

tasmad ajnana-sambhutam hrt-stham jnanasinatmanah  
chittvainam samsayam yogam atisthottistha Bharata (4.42)

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे  
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे ज्ञानकर्मसंन्यासयोगो नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥

*OM tatsaditi śrīmadbhagavadgītāsūpaniṣatsu*

*brahmavidyāyām*

*yogaśāstre śrīkrasnārjuna samvāde Jñānakarmasamnyāsayogo*

*nāma caturtho 'dhyāyah*

अथ पञ्चमोऽध्यायः  
**CHAPTER 5**  
 कर्मसंन्यासयोगः  
**PATH OF RENUNCIATION**

अर्जुन उवाच  
 संन्यासं कर्मणां कृष्ण पुनर् योगं च शंससि ।  
 यच्छ्रेय एतयोर् एकं तन् मे बूहि सुनिश्चितम् ॥१॥

arjuna uvaca  
 sannyasam karmanam Krsna punar yogam ca samsasi  
 yac chreya etayor ekam tan me bruhi su-niscitam (5.01)

श्रीभगवानुवाच  
 संन्यासः कर्मयोगश्च निःश्रेयसकराव् उभौ ।  
 तयोस् तु कर्मसंन्यासात् कर्मयोगो विशिष्यते ॥२॥

sri-bhagavan uvaca  
 sannyasah karma-yogas ca nihsreyasa-karav ubhau  
 tayos tu karma-sannyasat karma-yogo visisyate (5.02)

ज्ञेयः स नित्यसंन्यासी यो न द्वेष्टि न काङ्क्षति ।  
 निर्द्वन्द्वो हि महाबाहो सुखं बन्धात् प्रमुच्यते ॥३॥

jneyah sa nitya-sannyasi yo na dvesti na kanksati  
 nirdvandvo hi maha-baho sukham bandhat pramucyate (5.03)

सांख्ययोगौ पृथग्बालाः प्रवदन्ति न पण्डिताः ।  
 एकम् अप्य आस्थितः सम्यग् उभयोर् विन्दते फलम् ॥४॥

sankhya-yogau prthag balah pravadanti na panditah  
 ekam apy asthitah samyag ubhayor vindate phalam (5.04)

यत् सांख्यैः प्राप्यते स्थानं तद् योगैर् अपि गम्यते ।  
एकं सांख्यं च योगं च यः पश्यति स पश्यति ॥५॥

yat sankhyaih praptyate sthanam tad yogair api gamyate  
ekam sankhyam ca yogam ca yah pasyati sa pasyati (5.05)

संन्यासस् तु महाबाहो दुःखम् आप्तुम् अयोगतः ।  
योगयुक्तो मुनिर् ब्रह्म नचिरेणाधिगच्छति ॥६॥

sannyasas tu maha-baho duhkham aptum ayogatah  
yoga-yukto munir brahma na cirenadhigacchati (5.06)

योगयुक्तो विशुद्धात्मा विजितात्मा जितेन्द्रियः ।  
सर्वभूतात्मभूतात्मा कुर्वन्त् अपि न लिप्यते ॥७॥

yoga-yukto visuddhatma vijitatmajitendriyah  
sarva-bhutatma-bhutatma kurvann api na lipyate (5.07)

नैव किंचित् करोमीति युक्तो मन्येत तत्त्ववित् ।  
पश्यन् शृण्वन् स्मृशन् जिघ्रन् अशनन् गच्छन् स्वपन् श्वसन् ॥८॥

naiva kincit karomiti yukto manyeta tattva-vit  
pasyan srnvan sprsanjighrann asnan gacchan svapan svasan (5.08)

प्रलपन् विसृजन् गृहणन् उन्मिषन् निमिषन् अपि ।  
इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेषु वर्तन्त इति धारयन् ॥९॥

pralapan visrjan grhnann unmisan nimisann api  
indriyanindriyarthesu vartanta iti dharayan (5.09)

ब्रह्मण् आधाय कर्माणि सङ्गं त्यक्त्वा करोति यः ।  
लिप्यते न स पापेन पद्मपत्रम् इवाभ्यसा ॥१०॥

brahmany adhaya karmani sangam tyaktva karoti yah  
lipyate na sa papena padma-patram ivambhasa (5.10)

कायेन मनसा बुद्ध्या केवलैर् इन्द्रियैर् अपि ।  
योगिनः कर्म कुर्वन्ति सङ्गं त्यक्त्वात्मशुद्धये ॥११॥

kayena manasa buddhya kevalair indriyair api  
yoginah karma kurvanti sangam tyaktvatma-suddhaye (5.11)

युक्तः कर्मफलं त्यक्त्वा शान्तिम् आप्नोति नैष्ठिकीम् ।  
अयुक्तः कामकारेण फले सक्तो निबध्यते ॥१२॥

yuktah karma-phalam tyaktva santim apnoti naisthikim  
ayuktah kama-karena phale sakto nibadhyate (5.12)

सर्वकर्माणि मनसा संन्यस्यास्ते सुखं वशी ।  
नवद्वारे पुरे देही नैव कुर्वन् न कारयन् ॥१३॥

sarva-karmani manasa sannyasyaste sukham vasi  
nava-dvare pure dehi naiva kurvan na karayan (5.13)

न कर्तृत्वं न कर्माणि लोकस्य सृजति प्रभुः ।  
न कर्मफलसंयोगं स्वभावस् तु प्रवर्तते ॥१४॥

na kartrtvam na karmani lokasya srjati prabhuh  
na karma-phala-samyogam svabhavas tu pravartate (5.14)

नादत्ते कस्यचित् पापं न चैव सुकृतं विभुः ।  
अज्ञानेनावृतं ज्ञानं तेन मुह्यन्ति जन्तवः ॥१५॥

nadatte kasyacit papam na caiva sukrtam vibhuh  
ajnanenavrtam jnanam tena muhyantijantavah (5.15)

ज्ञानेन तु तद् अज्ञानं येषां नाशितम् आत्मनः ।  
तेषाम् आदित्यवज् ज्ञानं प्रकाशयति तत् परम् ॥१६॥

jnanena tu tad ajnanam yesam nasitam atmanah  
tesam aditya-vajjnanam prakasayati tat param (5.16)

तद्बुद्ध्यस् तदात्मानस् तन्निष्ठास् तत्परायणः ।  
गच्छन्त्य् अपुनरावृतिं ज्ञाननिर्धूतकल्पषाः ॥१७॥

tad-buddhayas tad-atmanas tan-nisthas tat-parayanah  
gacchantly apunar-avrttim jnana-nirdhuta-kalmasah (5.17)

विद्याविनयसंपन्ने ब्राह्मणे गवि हस्तिनि ।  
शुनि चैव श्वपाके च पण्डिताः समदर्शिनः ॥१८॥

vidya-vinaya-sampanne brahmane gavi hastini  
suni caiva sva-pake ca panditah sama-darsinah (5.18)

इहैव तैर् जितः सर्गो येषां साम्ये स्थितं मनः ।  
निर्दोषं हि समं ब्रह्म तस्माद् ब्रह्मणि ते स्थिताः ॥१९॥

ihaiva tairjitat sargo yesam samye sthitam manah  
nirdosam hi samam brahma tasmat brahmani te sthitah (5.19)

न प्रहृष्टेत् प्रियं प्राप्य नोद्विजेत् प्राप्य चाप्रियम् ।  
स्थिरबुद्धिर् असंमूढो ब्रह्मविद् ब्रह्मणि स्थितः ॥२०॥

na prahrseyt priyam prapya nodvijet prapya capriyam  
sthira-buddhir asammudho brahma-vid brahmani sthitah (5.20)

बाह्यस्पर्शश्च असक्तात्मा विन्दत्यात्मनि यत् सुखम् ।  
स ब्रह्मयोगयुक्तात्मा सुखम् अक्षयम् अश्नुते ॥२१॥

bahya-sparsesv asaktatma vindaty atmani yat sukham  
sa brahma-yoga-yuktatma sukham aksayam asnute (5.21)

ये हि संस्पर्शजा भोगा दुःखयोनय एव ते ।  
आद्यन्तवन्तः कौन्तेय न तेषु रमते बुधः ॥२२॥

ye hi samparsa-ja bhoga duhkha-yonaya eva te  
ady-antavantah Kaunteya na tesu ramate budhah (5.22)

शक्नोतीहैव यः सोदुं प्राक् शरीरविमोक्षणात् ।  
कामक्रोधोद्भवं वेगं स युक्तः स सुखी नरः ॥२३॥

saknotihaiyah sodhum prak sarira-vimoksanat  
kama-krodhodbhavam vegam sa yuktah sa sukhi narah (5.23)

योऽन्तः सुखोऽन्तरारामस् तथान्तरं ज्योतिर् एव यः ।  
स योगी ब्रह्मनिर्वाणं ब्रह्मभूतोऽधिगच्छति ॥२४॥

yo 'ntah-sukho 'ntar-aramas tathantar-jyotir eva yah  
sa yogi brahma-nirvanam brahma-bhuto 'dhigacchati (5.24)

लभन्ते ब्रह्मनिर्वाणम् ऋषयः क्षीणकल्मषाः ।  
छिन्द्रैधा यतात्मानः सर्वभूतहिते रताः ॥२५॥

labhante brahma-nirvanam rsayah ksina-kalmasah  
chinna-dvaidha yatatmanah sarva-bhuta-hite ratah (5.25)

कामक्रोधवियुक्तानां यतीनां यतचेतसाम् ।  
अभितो ब्रह्मनिर्वाणं वर्तते विदितात्मनाम् ॥२६॥

kama-kroda-vimuktanam yatinam yata-cetasam  
abhitto brahma-nirvanam vartate veditatmanam (5.26)

स्पर्शान् कृत्वा बहिर् बाह्यांश् चक्षुश्चैवान्तरे भ्रुवोः ।  
प्राणापानौ समौ कृत्वा नासाभ्यन्तरचारिणौ ॥२७॥

sparsan krtva bahir balyams caksus caivantare bhruvoh  
pranapanau samau krtva nasabhyantara-carinau (5.27)

यतेन्द्रियमनोबुद्धिर् मुनिर् मोक्षपरायणः ।  
विगतेच्छाभयक्रोधो यः सदा मुक्त एव सः ॥२८॥

yatendriya-mano-buddhir munir moksa-parayanah  
vigateccha-bhaya-krodo yah sada mukta eva sah (5.28)

भोक्तारं यज्ञतपस्यां सर्वलोकमहेश्वरम् ।  
सुहृदं सर्वभूतानां ज्ञात्वा मां शान्तिम् ऋच्छति ॥२९॥

bhuktaram yajna-tapasam sarva-loka-mahesvaram  
suhrdam sarva-bhutanam jnatva mam santim rcchati (5.29)

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे  
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे कर्मसंन्यासयोगे नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥

*OM tatsaditi śrīmadbhagavadgītāśūpaniṣatsu  
brahmavidyāyām  
yogaśāstre śrīkṛṣṇārjuna samvāde karmasamnyāsayogo  
nāma pañcamo’dhyāyah*

अथ षष्ठोऽध्यायः  
**CHAPTER 6**  
आत्मसंयमयोगः  
**PATH OF MEDITATION**

श्रीभगवानुवाच  
अनाश्रितः कर्मफलं कार्यं कर्म करोति यः ।  
स संन्यासी च योगी च न निरग्निर् न चाक्रियः ॥१॥

sri-bhagavan uvaca  
anasritah karma-phalam karyam karma karoti yah  
sa sannyasi ca yogi ca na niragnir na cakriyah (6.01)

यं संन्यासम् इति प्राहुर् योगं तं विद्धि पाण्डव ।  
न ह्य असंन्यस्तसंकल्पो योगी भवति कश्चन ॥२॥

yam sanyasam iti prahur yogam tam viddhi pandava  
na hy asannyasta-sankalpo yogi bhavati kascana (6.02)

आरुक्षोर् मुनेर् योगं कर्म कारणम् उच्यते ।  
योगारूढस्य तस्यैव शमः कारणम् उच्यते ॥३॥

aruruksor muner yogam karma karanam ucyate  
yogarudhasya tasyaiva samah karanam ucyate (6.03)

यदा हि नेन्द्रियार्थेषु न कर्मस्य अनुष्टज्जते ।  
सर्वसंकल्पसंन्यासी योगारूढस् तदोच्यते ॥४॥

yada hi nendriyarthesu na karmasyv anusajjate  
sarva-sankalpa-sannyasi yogarudhas tadoccyate (6.04)

उद्धरेद् आत्मनात्मानं नात्मानम् अवसादयेत् ।  
आत्मैव ह्यात्मनो बन्धुर् आत्मैव रिपुर् आत्मनः ॥५॥

uddhared atmanatmanam natmanam avasadayet  
atmaiva hy atmano bandhur atmaiva ripur atmanah (6.05)

बन्धुर आत्मात्मनस् तस्य येनात्मैवात्मना जितः ।  
अनात्मनस् तु शत्रुत्वे वर्तेतात्मैव शत्रुवत् ॥६॥

bandhur atmatmanas tasya yenatmaivatmana jitah  
anatmanas tu satrutve vartetatmaiva satru-vat (6.06)

जितात्मनः प्रशान्तस्य परमात्मा समाहितः ।  
शीतोष्णसुखदुःखेषु तथा मानापमानयोः ॥७॥

jitatmanah prasantasya paramatma samahitah  
sitosna-sukha-dukhhesu tatha manapamanayoh (6.07)

ज्ञानविज्ञानतृप्तात्मा कूटस्थो विजितेन्द्रियः ।  
युक्त इत्युच्यते योगी समलोष्टाश्मकाच्यनः ॥८॥

jnana-vijnana-trptatma kuta-stho vijitendriyah  
yukta ity ucyate yogi sama-lostrasma-kancanah (6.08)

सुहृन्मित्रार्युदासीन-मध्यस्थद्वेष्यवन्धुषु ।  
साधुष्व अपि च पापेषु समबुद्धिर् विशिष्यते ॥९॥

suhrn-mitry-udasina- madhyastha-dvesya-bandhusu  
sadhusv api ca papesu sama-buddhir visisyate (6.09)

योगी युञ्जीत सततम् आत्मानं रहस्ये स्थितः ।  
एकाकी यतचित्तात्मा निराशीर् अपरिग्रहः ॥१०॥

yogi yunjita satatam atmanam rahasi sthitah  
ekaki yata-cittatma nirasir aparigrahah (6.10)

शुचौ देशे प्रतिष्ठाप्य स्थिरम् आसनम् आत्मनः ।  
नात्यच्छ्रितं नातिनीचं चैलाजिनकुशोत्तरम् ॥११॥

sucau dese pratisthapy a sthiram asanam atmanah  
naty-ucchritam nati-nicam cailajina-kusottaram (6.11)

तत्रैकाग्रं मनः कृत्वा यतचित्तेन्द्रियक्रियः ।  
उपविश्यासने युभ्ज्याद् योगमात्मविशुद्धये ॥१२॥

tatraikagram manah krtva yata-cittendriya-kriyah  
upavisyasane yunyad yogam atma-visuddhaye (6.12)

समं कायशिरोग्रीवं धारयन् अचलं स्थिरः ।  
संप्रेक्ष्य नासिकाग्रं स्वं दिशश्चानवलोकयन् ॥१३॥

samam kaya-siro-grivam dharayann acalam sthirah  
sampreksya nasikagram svam disas canavalokayan (6.13)

प्रशान्तात्मा विगतभीर् ब्रह्मचारिव्रते स्थितः ।  
मनः संयम्य मच्चित्तो युक्त आसीत मत्परः ॥१४॥

prasantatma vigata-bhir brahmacari-vrate sthitah  
manah samyamya mac-citto yukta asitamat-parah (6.14)

युभ्जन्न एवं सदात्मानं योगी नियतमानसः ।  
शान्तिं निर्वाणपरमां मत्संस्थाम् अधिगच्छति ॥१५॥

yunjann evam sadatmanam yogi niyata-manasah  
santim nirvana-paramam mat-samsthamb adhigacchati (6.15)

नात्यश्नतस् तु योगोऽस्ति न चैकान्तम् अनश्नतः ।  
न चाति स्वप्नशीलस्य जाग्रतो नैव चार्जुन ॥१६॥

naty-asnatas tu yogo 'sti na caikantam anasnatah  
na cati-svapna-silasya jagrato naiva carjuna (6.16)

युक्ताहारविहारस्य युक्तचेष्टस्य कर्मसु ।  
युक्तस्वप्नावबोधस्य योगो भवति दुःखहा ॥१७॥

yuktahara-viharasya yukta-cestasya karmasu  
yukta-svapnavabodhasya yogo bhavati duhkha-ha (6.17)

यदा विनियतं चित्तम् आत्मन्य एवावतिष्ठते ।

निःस्पृहः सर्वकामेभ्यो युक्त इत्युच्यते तदा ॥१८॥

yada viniyatam cittam atmany evavatisthate  
nisprahah sarva-kamebhyo yukta ity ucyate tada (6.18)

यथा दीपो निवातस्थो नेङ्गते सोपमा स्मृता ।  
योगिनो यतचित्तस्य युञ्जतो योगम् आत्मनः ॥१९॥

yatha dipo nivata-stho nengate sopama smrta  
yogino yata-cittasya yunjato yogam atmanah (6.19)

यत्रोपरमते चित्तं निरुद्धं योगसेवया ।  
यत्र चैवात्मनात्मानं पश्यन् आत्मनि तुष्ट्यति ॥२०॥

yatroparamate cittam niruddham yoga-sevaya  
yatra caivatmanatmanam pasyann atmani tusyati (6.20)

सुखम् आत्यन्तिकं यत् तद् बुद्धिग्राह्यम् अतीन्द्रियम्।  
वेत्ति यत्र न चैवायं स्थितश् चलति तत्त्वतः ॥२१॥

sukham atyantikam yat tad buddhi-grahyam atindriyam  
vetti yatra na caivayam sthitas calati tattvatah (6.21)

यं लब्ध्वा चापरं लाभं मन्यते नाधिकं ततः ।  
यस्मिन् स्थितो न दुःखेन गुरुणापि विचाल्यते ॥२२॥

yan labdhva caparam labham manyate nadhikam tatah  
yasmin sthito na dukhena gurunapi vicalyate (6.22)

तं विद्याद् दुःखसंयोग-वियोगं योगसंज्ञितम् ।  
स निश्चयेन योक्तव्यो योगोऽनिर्विण्णचेतसा ॥२३॥

tam vidyad duhkha-samyoga- viyogam yoga-samjnitam  
sa niscayena yoktavyo yogo 'nirvinna-cetasa (6.23)

संकल्पप्रभवान् कामास् त्यक्त्वा सर्वान् अशेषतः ।  
मनसैवेन्द्रियग्रामं विनियम्य समन्ततः ॥२४॥

sankalpa-prabhavan kamams tyaktva sarvan asesatah  
manasaivendriya-gramam viniyamya samantatah (6.24)

शनैः शनैरुपरमेद् बुद्ध्या धृतिगृहीतया ।  
आत्मसंस्थं मनः कृत्वा न किंचिद् अपि चिन्तयेत् ॥२५॥

sanaih sanair uparamed buddhya dhrti-grhita ya  
atma-samsthā manah krtva na kincid api cintayet (6.25)

यतो यतो निश्चरति मनश्चञ्चलम् अस्थिरम् ।  
ततस् ततो नियम्यैतद् आत्मन्येव वशं नयेत् ॥२६॥

yato yato niscalati manas cancelam asthiram  
tatas tato niyamyaitad atmany eva vasam nayet (6.26)

प्रशान्तमनसं ह्येनं योगिनं सुखम् उत्तमम् ।  
उपैति शान्तरजसं ब्रह्मभूतम् अकल्पषम् ॥२७॥

prasanta-manasam hy enam yoginam sukham uttamam  
upaiti santa-rajasam brahma-bhutam akalmasam (6.27)

युञ्जन्न एवं सदात्मानं योगी विगतकल्पः ।  
सुखेन ब्रह्मसंसर्पणम् अत्यन्तं सुखम् अश्नुते ॥२८॥

yunjann evam sadatmanam yogi vigata-kalmasah  
sukhena brahma-samsparsam atyantam sukham asnute (6.28)

सर्वभूतस्थम् आत्मानं सर्वभूतानि चात्मनि ।  
ईक्षते योगयुक्तात्मा सर्वत्र समदर्शनः ॥२९॥

sarva-bhuta-stham atmanam sarva-bhutani catmani  
ikṣate yoga-yuktatma sarvatra sama-darshanah (6.29)

यो मां पश्यति सर्वत्र सर्वं च मयि पश्यति ।  
तस्याहं न प्रणश्यामि स च मे न प्रणश्यति ॥३०॥

**yo mam pasyati sarvatra  sarvam ca mayi pasyati  
tasyaham na pranasyami  sa ca me na pranasyati (6.30)**

सर्वभूतस्थितं यो मां भजत्य् एकत्वम् आस्थितः ।  
सर्वथा वर्तमानोऽपि स योगी मयि वर्तते ॥३१॥

**sarva-bhuta-sthitam yo mam bhajaty ekatvam asthitah  
sarvatha vartamano 'pi sa yogi mayi vartate (6.31)**

आत्मौपम्येन सर्वत्र समं पश्यति योऽर्जुन ।  
सुखं वा यदि वा दुःखं स योगी परमो मतः ॥३२॥

**atmaupamyena sarvatra samam pasyati yo 'rjuna  
sukham va yadi va duhkham sa yogi paramo matah (6.32)**

अर्जुन उवाच  
योऽयं योगस् त्वया प्रोक्तः साम्येन मधुसूदन ।  
एतस्याहं न पश्यामि चञ्चलत्वात् स्थितिं स्थिराम् ॥३३॥

**arjuna uvaca**

**yo 'yam yogas tvaya proktah samyena madhusudana  
etasyaham na pasyami cancalatvat sthitim sthiram (6.33)**

चञ्चलं हि मनः कृष्ण प्रमाथि बलवद् हृष्टम् ।  
तस्याहं निग्रहं मन्ये वायोर् इव सुदुष्करम् ॥३४॥

**cancalam hi manah Krsna pramathi balavad drdham  
tasyaham nigraham manye vayor iva su-duskaram (6.34)**

श्रीभगवानुवाच  
असंशयं महाबाहो मनो दुर्निग्रहं चलम् ।  
अभ्यासेन तु कौन्तेय वैराग्येण च गृह्यते ॥३५॥

**sri-bhagavan uvaca**

**asamsayam maha-baho mano durnigraham calam  
abhyasena tu Kaunteya vairagyena ca grhyate (6.35)**

असंयतात्मना योगो दुष्प्राप इति मे मतिः ।  
वश्यात्मना तु यतता शक्योऽवाप्तुम् उपायतः ॥३६॥

asamyatatmana yogo dusprapa iti me matih  
vasyatmana tu yatata sakyo 'vaptum upayatah (6.36)

अर्जुन उवाच  
अयतिः श्रद्धयोपेतो योगाच् चलितमानसः ।  
अप्राप्य योगसंसिद्धिं कां गतिं कृष्ण गच्छति ॥३७॥

arjuna uvaca  
ayatih sraddhayopeto yogac calita-manasah  
apranya yoga-samsiddhim kam gatim krsna gacchati (6.37)

कच्चिन् नोभयविभ्रष्टश् छिन्नाभ्रम् इव नश्यति ।  
अप्रतिष्ठो महाबाहो विमृढो ब्रह्मणः पथि ॥३८॥

kaccin nobhaya-vibhrastas chinnabhram iva nasyati  
apratistho maha-baho vimudho brahmanah pathi (6.38)

एतन् मे संशयं कृष्ण छेत्तुम् अर्हस्य अशेषतः ।  
त्वदन्यः संशयस्यास्य छेत्ता न ह्य उपपद्यते ॥३९॥

etan me samsayam Krsna chettum arhasy asesatah  
tvad-anyah samsayasyasya chetta na hy upapadyate (6.39)

श्रीभगवानुवाच  
पार्थ नैवेह नामुत्र विनाशस् तस्य विद्यते ।  
न हि कल्याणकृत् कश्चिद् दुर्गतिं तात गच्छति ॥४०॥

sri-bhagavan uvaca  
partha naiveha namutra vinasas tasya vidyate  
na hi kalyana-krt kascid durgatim tata gacchati (6.40)

प्राप्य पुण्यकृतां लोकान् उषित्वा शाश्वतीः समाः ।  
शुचीनां श्रीमतां गेहे योगभ्रष्टोऽभिजायते ॥४१॥

prapya punya-krtam lokan usitva sasvatih samah  
sucinam srimatam gehe yoga-bhrasto 'bhijayate (6.41)

अथवा योगिनाम् एव कुले भवति धीमताम् ।  
एतद्विदुर्लभतरं लोके जन्म यद् ईदृशाम् ॥४२॥

atha va yoginam eva kule bhavati dhimatam  
etad dhi durlabhataram- loke janma yad idrsam (6.42)

तत्र तं बुद्धिसंयोगं लभते पौर्वदेहिकम् ।  
यतते च ततो भूयः संसिद्धौ कुरुनन्दन ॥४३॥

tatra tam buddhi-samyogam labhate paurva-dehikam  
yatate ca tato bhuyah samsiddhau kuru-nandana (6.43)

पूर्वाभ्यासेन तेनैव ह्रियते ह्य अवशोऽपि सः ।  
जिज्ञासुर् अपि योगस्य शब्दब्रह्मातिवर्तते ॥४४॥

purvabhyasena tenaiva hriyate hy avaso 'pi sah  
jijnasur api yogasya sabda-brahmativartate (6.44)

प्रयत्नाद् यतमानस् तु योगी संशुद्धकिल्बिषः ।  
अनेकजन्मसंसिद्धस् ततो याति परां गतिम् ॥४५॥

prayatnad yatamanas tu yogi samsuddha-kilbisah  
aneka-janma-samsiddhas tato yati param gatim (6.45)

तपस्विभ्योऽधिको योगी ज्ञानिभ्योऽपि मतोऽधिकः ।  
कर्मिभ्यश् चाधिको योगी तस्माद् योगी भवार्जुन ॥४६॥

tapasvibhyo 'dhiko yogi jnanibhyo 'pi mato 'dhikah  
karmibhyas cadhiko yogi tasmat yogi bhavarjuna (6.46)

योगिनाम् अपि सर्वेषां मद्गतेनान्तरात्मना ।  
श्रद्धावान् भजते यो मां स मे युक्ततमो मतः ॥४७॥

yoginam api sarvesam mad-gatenantar-atmana  
sraddhavan bhajate yo mam sa me yuktatamo matah (6.47)

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे  
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे आत्मसंयमयोगो नाम षष्ठोऽध्यायः ॥

*OM tatsaditi śrīmadbhagavadgītāsūpaniṣatsu*

*brahmavidyāyām*

*yogaśāstre śrīkrasnārjuna samvāde ātmasamyamayogo*

*nāma ṣastho 'dhyāyah*

अथ सप्तमोऽध्यायः

## CHAPTER 7

ज्ञानविज्ञानयोगः

### SELF-KNOWLEDGE AND ENLIGHTENMENT

श्रीभगवानुवाच

मय्य आसक्तमनाः पार्थं योगं युञ्जन् मदाश्रयः ।  
असंशयं समग्रं मां यथा ज्ञास्यसि तच्छृणु ॥१॥

sri-bhagavan uvaca

mayy asakta-manah Partha yogam yunjan mad-asrayah  
asamsayam samagram mam- yatha jnasyasi tac chrnu (7.01)

ज्ञानं तेऽहं सविज्ञानम् इदं वक्ष्याम्य अशेषतः ।  
यज् ज्ञात्वा नेह भूयोऽन्यज् ज्ञातव्यम् अवशिष्यते ॥२॥

jnanam te 'ham sa-vijnanam idam vaksyamy asesatah  
yaj jnatva neha bhuyo 'nyaj jnatavyam avasisyate (7.02)

मनुष्याणां सहस्रेषु कश्चिद् यतति सिद्धये ।  
यतताम् अपि सिद्धानां कश्चिन् मां वेत्ति तत्त्वतः ॥३॥

manusyanam sahasresu kascid yatati siddhaye  
yatatam api siddhanam kascin mam vetti tattvatah (7.03)

भूमिर् आपोऽनलो वायुः खं मनो बुद्धिर् एव च ।  
अहंकार इतीयं मे भिन्ना प्रकृतिर् अष्टधा ॥४॥

bhumir apo 'nalo vayuh kham mano buddhir eva ca  
ahankara itiyam me bhinna prakrtir astadha (7.04)

अपरेयम् इतस् त्वं अन्यां प्रकृतिं विद्धि मे पराम् ।  
जीवभूतां महाबाहो ययेदं धार्यते जगत् ॥५॥

apareyam itas tv anyam prakrtim viddhi me param  
jiva-bhutam maha-baho yayedam dharyate jagat (7.05)

एतद्योनीनि भूतानि सर्वाणीत्य् उपधारय ।  
अहं कृत्स्नस्य जगतः प्रभवः प्रलयस् तथा ॥६॥

etad-yonini bhutani sarvanity upadharaya  
aham krtsnas ya jagatah prabhavah pralayas tatha (7.06)

मत्तः परतरं नान्यत् किंचिद् अस्ति धनंजय ।  
मयि सर्वम् इदं प्रोतं सूत्रे मणिगणा इव ॥७॥

mattah parataram nanyat kincid asti dhananjaya  
mayi sarvam idam protam sutre mani-gana iva (7.07)

रसोऽहम् अप्सु कौन्तेय प्रभास्मि शशिसूर्ययोः ।  
प्रणवः सर्ववेदेषु शब्दः खे पौरुषं नृषु ॥८॥

raso 'ham apsu Kaunteya prabhasmi sasi-suryayoh  
pranavah sarva-vedesu sabdah khe paurusam nrsu (7.08)

पुण्यो गन्धः पृथिव्यां च तेजश्चास्मि विभावसौ ।  
जीवनं सर्वभूतेषु तपश् चास्मि तपस्विषु ॥९॥

punyo gandhah prthivyam ca tejas casmi vibhavasau  
jivanam sarva-bhutesu tapas casmi tapasvisu (7.09)

बीजं मां सर्वभूतानां विद्धि पार्थ सनातनम् ।  
बुद्धिर् बुद्धिमताम् अस्मि तेजस् तेजस्विनाम् अहम् ॥१०॥

bijam mam sarva-bhutanam viddhi partha sanatanam  
buddhir buddhimatam asmi tejas tejasvinam aham (7.10)

बलं बलवतां चाहं कामरागविवर्जितम् ।  
धर्माविरुद्धो भूतेषु कामोऽस्मि भरतर्षभ ॥११॥

balam balavatam caham kama-raga-vivarjita  
dharmaviruddho bhutesu kamo 'smi bharatarsabha (7.11)

ये चैव सात्त्विका भावा राजसास् तामसाश्च ये ।  
मत्त एवेति तान् विद्धि न त्वं अहं तेषु ते मयि ॥१२॥

ye caiva sattvika bhava rajasas tamasas ca ye  
matta eveti tan viddhi na tv aham tesu te mayi (7.12)

त्रिभिर् गुणमयैर् भावैर् एभिः सर्वम् इदं जगत् ।  
मोहितं नाभिजानाति माम् एभ्यः परम् अव्ययम् ॥१३॥

tribhir guna-mayair bhavair ebhiih sarvam idam jagat  
mohitam nabhijanati mam ebhyah param avyayam (7.13)

दैवी ह्य एषा गुणमयी मम माया दुरत्यया ।  
माम् एव ये प्रपद्यन्ते मायाम् एतां तरन्ति ते ॥१४॥

daivi hy esa guna-mayi mama maya duratyaya  
mam eva ye prapadyante mayam etam taranti te (7.14)

न मां दुष्कृतिनो मूढाः प्रपद्यन्ते नराधमाः ।  
माययापहृतज्ञाना आसुरं भावम् आश्रिताः ॥१५॥

na mam duskrtino mudhah prapadyante naradhamah  
mayayapahrta-jnana asuram bhavam asritah (7.15)

चतुर्विधा भजन्ते मां जनाः सुकृतिनोऽर्जुन ।  
आर्तो जिज्ञासुर अर्थार्थी ज्ञानी च भरतर्षभ ॥१६॥

catur-vidha bhajante mam janah sukrtino 'rjuna  
arto jijnasur artharathi jnani ca bharatarsabha (7.16)

तेषां ज्ञानी नित्ययुक्त एकभक्तिर विशिष्यते ।  
प्रियो हि ज्ञानिनोऽत्यर्थम् अहं स च मम प्रियः ॥१७॥

tesam jnani nitya-yukta eka-bhaktir visisyate  
priyo hi jnanino 'tyartham aham sa ca mama priyah (7.17)

उदारः सर्व एवैते ज्ञानी त्व आत्मैव मे मतम् ।  
आस्थितः स हि युक्तात्मा माम् एवानुत्तमां गतिम् ॥१८॥

udarah sarva evaite jnani tv atmaiva me matam  
asthitah sa hi yuktatma mam evanuttamam gatim (7.18)

बहूनां जन्मनाम् अन्ते ज्ञानवान् मां प्रपद्यते ।  
वासुदेवः सर्वम् इति स महात्मा सुदुर्लभः ॥१९॥

bahunam janmanam ante jnanavan mam prapadyate  
vasudevah sarvam iti sa mahatma su-durlabhah (7.19)

कामैस् तैस्तैर् हृतज्ञानाः प्रपद्यन्तेऽन्यदेवताः ।  
तं तं नियमम् आस्थाय प्रकृत्या नियताः स्वया ॥२०॥

kamais tais tair hrta-jnanah prapadyante 'nya-devatah  
tam tam niyamam asthaya prakrtya niyatah svaya (7.20)

यो यो यां यां तनुं भक्तः श्रद्ध्यार्चितुम् इच्छति ।  
तस्य तस्याचलां श्रद्धां ताम् एव विदधाम्य अहम् ॥२१॥

yo yo yam yam tanum bhaktah sraddhayarcitum icchati  
tasya tasyacalam sraddham tam eva vidadhamy aham (7.21)

स तया श्रद्ध्या युक्तस् तस्याराधनम् इहते ।  
लभते च ततः कामान् मयैव विहितान् हि तान् ॥२२॥

sa taya sraddhaya yuktas tasyaradhanam ihatे  
labhate ca tatah Kaman mayaiva vihitān hi tan (7.22)

अन्तवत् तु फलं तेषां तद् भवत्य् अल्पमेधसाम् ।  
देवान् देवयजो यान्ति मद्भक्ता यान्ति माम् अपि ॥२३॥

antavat tu phalam tesam tad bhavaty alpa-medhasam  
devan deva-yajo yanti mad-bhakta yanti mam api (7.23)

अव्यक्तं व्यक्तिम् आपन्नं मन्यन्ते माम् अबुद्धयः ।  
परं भावम् अजानन्तो ममाव्ययम् अनुत्तमम् ॥२४॥

**avyaktam vyaktim apannam manyante mam abuddhayah  
param bhavam ajananto mamavyayam anuttamam (7.24)**

**नाहं प्रकाशः सर्वस्य योगमायासमावृतः ।  
मूढोऽयं नाभिजानाति लोको माम् अजम् अव्ययम् ॥२५॥**

**naham prakasah sarvasya yoga-maya-samavrtah  
mudho 'yam nabhijanati loko mam ajam avyayam (7.25)**

**वेदाहं समतीतानि वर्तमानानि चार्जुन ।  
भविष्याणि च भूतानि मां तु वेद न कश्चन ॥२६॥**

**vedaham samatitani vartamanani carjuna  
bhavisyani ca bhutani mam tu veda na kascana (7.26)**

**इच्छाद्वेषसमुत्थेन द्वन्द्वमोहेन भारत ।  
सर्वभूतानि संमोहं सर्गं यान्ति परंतप ॥२७॥**

**iccha-dvesa-samutthena dvandva-mohena bharata  
sarva-bhutani sammoham sarge yanti parantapa (7.27)**

**येषां त्वं अन्तगतं पापं जनानां पुण्यकर्मणाम् ।  
ते द्वन्द्वमोहनिर्मुक्ता भजन्ते मां हृद्व्रताः ॥२८॥**

**yesam tv anta-gatam papam jananam punya-karmanam  
te dvandva-moha-nirmukta bhajante mam drdha-vrataḥ (7.28)**

**जरामरणमोक्षाय माम् आश्रित्य यतन्ति ये ।  
ते ब्रह्म तद् विदुः कृत्स्नम् अध्यात्मं कर्म चाखिलम् ॥२९॥**

**jara-marana-moksaya mam asritya yatanti ye  
te brahma tad viduh krtsnam adhyatmam karma cakhilam (7.29)**

**साधिभूताधिदैवं मां साधियज्ञं च ये विदुः ।  
प्रयाणकालेऽपि च मां ते विदुर् युक्तचेतसः ॥३०॥**

**sadhibhutadhidaivam mam sadhiyajnam ca ye viduh  
prayana-kale 'pi ca mam te vidur yukta-cetasah (7.30)**

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे  
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे ज्ञानविज्ञानयोगो नाम सप्तमोऽध्यायः ॥

*OM tatsaditi śrīmadbhagavadgītāsūpaniṣatsu*

*brahmavidyāyām*

*yogaśāstre śrīkṛṣṇārjuna samvāde jñānavijñānayogo*

*nāma ṣaptamo ’dhyāyah*

अथ अष्टमोऽध्यायः  
**CHAPTER 8**  
 अक्षरब्रह्मयोगः  
**THE ETERNAL BRAHMA**

अर्जुन उवाच

किं तद् ब्रह्म किम् अध्यात्मं किं कर्म पुरुषोत्तम ।  
 अधिभूतं च किं प्रोक्तम् अधिदैवं किम् उच्यते ॥१॥

arjuna uvaca

kim tad brahma kim adhyatmam kim karma purusottama  
 adhibhutam ca kim proktam adhidaivam kim ucyate (8.01)

अधियज्ञः कथं कोऽत्र देहेऽस्मिन् मधुसूदन ।  
 प्रयाणकाले च कथं ज्ञेयोऽसि नियतात्मभिः ॥२॥

adhiyajnah katham ko 'tra dehe 'smin madhusudana  
 prayana-kale ca katham jneyo 'si niyatatmabhih (8.02)

श्रीभगवानुवाच

अक्षरं ब्रह्म परमं स्वभावोऽध्यात्मम् उच्यते ।  
 भूतभावोद्भवकरो विसर्गः कर्मसंज्ञितः ॥३॥

sri-bhagavan uvaca

aksaram brahma paramam svabhavo 'dhyatmam ucyate  
 bhuta-bhavodbhava-karo visargah karma-samjnita (8.03)

अधिभूतं क्षरो भावः पुरुषश्चाधिदैवतम् ।  
 अधियज्ञोऽहम् एवात्र देहे देहभूतां वर ॥४॥

adhibhutam ksaro bhavah purusas cadhidaivatam  
 adhiyajno 'ham evatra deha-bhrtam vara (8.04)

अन्तकाले च माम् एव स्मरन् मुक्त्वा कलेवरम् ।  
यः प्रयाति स मद्भावं याति नास्त्य् अत्र संशयः ॥५॥

anta-kale ca mam eva smaran muktva kalevaram  
yah prayati sa mad-bhavam yati nasty atra samsayah (8.05)

यं यं वापि स्मरन् भावं त्यजत्य् अन्ते कलेवरम् ।  
तं तं एवैति कौन्तेय सदा तद्भावभावितः ॥६॥

yam yam vapi smaran bhavam tyajaty ante kalevaram  
tam tam evaiti Kaunteya sada tad-bhava-bhavitah (8.06)

तस्मात् सर्वेषु कालेषु माम् अनुस्मर युध्य च ।  
मय्य अर्पितमनोबुद्धिर् माम् एवैष्यस्य असंशयम् ॥७॥

tasmat sarvesu kalesu mam anusmara yudhya ca  
mayy arpita-mano-buddhir mam evaishyasy asamsayah (8.07)

अभ्यासयोगयुक्तेन चेतसा नान्यगामिना ।  
परमं पुरुषं दिव्यं याति पार्थनुचिन्तयन् ॥८॥

abhyasa-yoga-yuktena cetasa nanya-gamina  
paramam purusam divyam yati parthanucintayan (8.08)

कविं पुराणम् अनुशासितारम्  
अणोर् अणीयांसम् अनुस्मरेद् यः ।  
सर्वस्य धातारम् अचिन्त्यरूपम्  
आदित्यवर्णं तमसः परस्तात् ॥९॥

kavim puranam anusasitaram anor aniyamsam anusmared yah  
sarvasya dhataram acintya-rupam aditya-varnam tamasah parastat (8.09)

प्रयाणकाले मनसाचलेन  
 भक्त्या युक्तो योगबलेन चैव ।  
 भ्रुवोर् मध्ये प्राणम् आवेश्य सम्यक्  
 स तं परं पुरुषम् उपैति दिव्यम् ॥१०॥

prayana-kale manasacalena bhaktya yukto yoga-balena caiva  
 bhruvor madhye pranam avesya samyak sa tam param purusam upaiti  
 divyam (8.10)

यद् अक्षरं वेदविदो वदन्ति  
 विशन्ति यद् यतयो वीतरागाः ।  
 यद् इच्छन्तो ब्रह्मचर्यं चरन्ति  
 तत् ते पदं संग्रहेण प्रवक्ष्ये ॥११॥

yad aksaram veda-vido vadanti visanti yad yatayo vita-ragah  
 yad icchanto brahmacaryam caranti tat te padam sangrahena pravaksye  
 (8.11)

**सर्वद्वाराणि संयम्य मनो हृदि निरुद्ध्य च ।  
 मूर्ध्य आधायात्मनः प्राणम् आस्थितो योगधारणाम् ॥१२॥**

sarva-dvarani samyamya mano hrди nirudhya ca  
 murdhny adhayatmanah pranam asthito yoga-dharanam (8.12)

**ओम् इत्य् एकाक्षरं ब्रह्म व्याहरन् माम् अनुस्मरन् ।  
 यः प्रयाति त्यजन् देहं स याति परमां गतिम् ॥१३॥**

om ity ekaksaram brahma vyaharan mam anusmaran  
 yah prayati tyajan deham sa yati paramam gatim (8.13)

**अनन्यचेताः सततं यो मां स्मरति नित्यशः ।  
 तस्याहं सुलभः पार्थ नित्ययुक्तस्य योगिनः ॥१४॥**

ananya-cetah satatam yo mam smarati nityashah  
 tasyaham sulabhah Partha nitya-yuktasya yoginah (8.14)

माम् उपेत्य पुनर्जन्म दुःखालयम् अशाश्वतम् ।  
नाप्नुवन्ति महात्मानः संसिद्धिं परमां गताः ॥१५॥

mam upetya punar janma duhkhalayam asasvatam  
napnuvanti mahatmanah samsiddhim paramam gatah (8.15)

आब्रह्मभुवनाल् लोकाः पुनरावर्तिनोऽर्जुन ।  
माम् उपेत्य तु कौन्तेय पुनर्जन्म न विद्यते ॥१६॥

a-brahma-bhuvanal lokah punar avartino 'rjuna  
mam upetya tu Kaunteya punar janma na vidyate (8.16)

सहस्रयुगपर्यन्तम् अहर् यद् ब्रह्मणो विदुः ।  
रात्रिं युगसहस्रान्तां तेऽहोरात्रविदो जनाः ॥१७॥

sahasra-yuga-paryantam ahar yad brahmano viduh  
ratrim yuga-sahasrantam te 'ho-ratra-vido janah (8.17)

अव्यक्ताद् व्यक्तयः सर्वाः प्रभवन्त्य् अहरागमे ।  
रात्र्यागमे प्रलीयन्ते तत्रैवाव्यक्तसंज्ञके ॥१८॥

avyaktad vyaktayah sarvah prabhavanty ahar-agame  
ratry-agame praliyante tatraivavyakta-samjnake (8.18)

भूतग्रामः स एवायं भूत्वा भूत्वा प्रलीयते ।  
रात्र्यागमेऽवशः पार्थं प्रभवत्य् अहरागमे ॥१९॥

bhuta-gramah sa evayam bhutva bhutva praliyate  
ratry-agame 'vasah Partha prabhavaty ahar-agame (8.19)

परस् तस्मात् तु भावोऽन्योऽव्यक्तोऽव्यक्तात् सनातनः ।  
यः स सर्वेषु भूतेषु नश्यत्सु न विनश्यति ॥२०॥

paras tasmat tu bhavo 'nyo 'vyakto 'vyaktat sanatanah  
yah sa sarvesu bhutesu nasyatsu na vinasayati (8.20)

अव्यक्तोऽक्षर इत्य् उक्तस् तम् आहुः परमां गतिम् ।  
यं प्राप्य न निवर्तन्ते तद् धाम परमं मम ॥२१॥

avyakto 'ksara ity uktas tam ahuh paramam gatim  
yam prapya na nivartante tad dhama paramam mama (8.21)

पुरुषः स परः पार्थ भक्त्या लभ्यस् त्वं अनन्यया ।  
यस्यान्तःस्थानि भूतानि येन सर्वम् इदं ततम् ॥२२॥

purusah sa parah Partha bhaktya labhyas tv ananyaya  
yasyantah-sthani bhutani yena sarvam idam tatam (8.22)

यत्र काले त्वं अनावृत्तिम् आवृत्तिं चैव योगिनः ।  
प्रयाता यान्ति तं कालं वक्ष्यामि भरतर्षभ ॥२३॥

yatra kale tv anavrttim avrttim caiva yoginah  
prayata yanti tam kalam vaksyami bharatarsabha (8.23)

अग्निर् ज्योतिर् अहः शुक्लः षण्मासा उत्तरायणम् ।  
तत्र प्रयाता गच्छन्ति ब्रह्म ब्रह्मविदो जनाः ॥२४॥

agnir jyotir ahah suklaḥ san masa uttarayanam  
tatra prayata gacchanti brahma brahma-vido janah (8.24)

धूमो रात्रिस् तथा कृष्णः षण्मासा दक्षिणायनम् ।  
तत्र चान्द्रमसं ज्योतिर् योगी प्राप्य निवर्तते ॥२५॥

dhumo ratris tatha krsnah san-masa daksinayanam  
tatra candra masam jyotir yogi prapya nivartate (8.25)

शुक्लकृष्णे गती ह्येते जगतः शाश्वते मते ।  
एकया यात्य् अनावृत्तिम् अन्ययावर्तते पुनः ॥२६॥

sukla-krsne gati hy ete jagataḥ sasvate mate  
ekaya yaty anavrttim anyayavartate punah (8.26)

नैते सृती पार्थ जानन् योगी मुह्यति कश्चन ।  
तस्मात् सर्वेषु कालेषु योगयुक्तो भवार्जुन ॥२७॥

**naite srti partha janan yogi muhyati kascana  
tasmat sarvesu kalesu yoga-yukto bhavarjuna (8.27)**

वेदेषु यज्ञेषु तपःसु चैव  
दानेषु यत् पुण्यफलं प्रदिष्टम् ।  
अत्येति तत् सर्वम् इदं विदित्वा  
योगी परं स्थानम् उपैति चाधम् ॥२८॥

**vedesu yajnesu tapahsu caiva danesu yat punya-phalam pradistam  
atyeti tat sarvam idam viditva yogi param sthanam upaiti cadyam (8.28)**

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे  
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे अक्षरब्रह्मयोगो नाम अष्टमोऽध्यायः ॥

*OM tatsaditi śrīmadbhagavadgītāsūpaniṣatsu*

*brahmavidyāyām*

*yogaśāstre śrīkrasnārjuna samvāde akṣarabrahmayogo*

*nāma aṣṭamo’dhyāyah*

अथ नवमोऽध्यायः  
**CHAPTER 9**  
राजविद्याराजगुह्ययोगः  
**SUPREME KNOWLEDGE AND  
THE BIG MYSTERY**

श्रीभगवानुवाच

इदं तु ते गुह्यतमं प्रवक्ष्याम्य अनसूयवे ।  
ज्ञानं विज्ञानसहितं यज् ज्ञात्वा मोक्षसेऽशुभात् ॥१॥

sri-bhagavan uvaca

idam tu te guhyatamam pravakṣyamy anasuyave  
jnanam vijnana-sahitam yaj jnatva mokṣyase 'subhat (9.01)

राजविद्या राजगुह्यं पवित्रम् इदम् उत्तमम् ।  
प्रत्यक्षावगमं धर्म्यं सुसुखं कर्तुम् अव्ययम् ॥२॥

raja-vidya raja-guhyam pavitram idam uttamam  
pratyaksavagamam dharmyam su-sukham kartum avyayam (9.02)

अश्रद्धानाः पुरुषा धर्मस्यास्य परंतप ।  
अप्राप्य मां निवर्तन्ते मृत्युसंसारवर्त्मनि ॥३॥

asraddadhanah Purusa dharmasyasya parantapa  
apravya mama nivartante mrtyu-samsara-vartmani (9.03)

मया ततम् इदं सर्वं जगद् अव्यक्तमूर्तिना ।  
मत्स्थानि सर्वभूतानि न चाहं तेष्व् अवस्थितः ॥४॥

maya tatam idam sarvam jagad avyakta-murtina  
mat-sthani sarva-bhutani na caham tesv avasthitah (9.04)

न च मत्स्थानि भूतानि पश्य मे योगम् ऐश्वरम् ।  
भूतभून् न च भूतस्थो ममात्मा भूतभावनः ॥५॥

na ca mat-sthani bhutani pasya me yogam aisvaram  
bhuta-bhrn na ca bhuta-stho mamatma bhuta-bhavanah (9.05)

यथाकाशस्थितो नित्यं वायुः सर्वत्रगो महान् ।  
तथा सर्वाणि भूतानि मत्स्थानीत्य् उपधारय ॥६॥

yathakasa-sthito nit yam vayuh sarvatra-go mahan  
tatha sarvani bhutani mat-sthan ity upadhara ya (9.06)

सर्वभूतानि कौन्तेय प्रकृतिं यान्ति मामिकाम् ।  
कल्पक्षये पुनस् तानि कल्पादौ विसृजाम्य् अहम् ॥७॥

sarva-bhutani Kaunteya prakrtim yanti mamikam  
kalpa-ksaye punas tani kalpadau visrjam y ahm (9.07)

प्रकृतिं स्वाम् अवष्टभ्य विसृजामि पुनः पुनः ।  
भूतग्रामम् इमं कृत्स्नम् अवशं प्रकृतेर् वशात् ॥८॥

prakrtim svam avastabhyo visrjami punah punah  
bhuta-gramam imam krtsnam avasam prakrter vasat (9.08)

न च मां तानि कर्माणि निबध्नन्ति धनंजय ।  
उदासीनवद् आसीनम् असक्तं तेषु कर्मसु ॥९॥

na ca mam tani karmani nibadhnanti dhananjaya  
udasina-vad asinam asaktam tesu karmasu (9.09)

मयाध्यक्षेण प्रकृतिः सूयते सचराचरम् ।  
हेतुनानेन कौन्तेय जगद् विपरिवर्तते ॥१०॥

ma yadh yaksena prakrtih su yate sa-caracaram  
hetunanena kaunte ya jagad viparivartate (9.10)

अवजानन्ति मां मूढा मानुषीं तनुम् आश्रितम् ।  
परं भावम् अजानन्तो मम भूतमहेश्वरम् ॥११॥

avajananti mam mudha manusim tanum asritam  
param bhavam ajananto mama bhuta-mahesvaram (9.11)

मोघाशा मोघकर्मणो मोघज्ञाना विचेतसः ।  
राक्षसीम् आसुरीं चैव प्रकृतिं मोहिनीं श्रिताः ॥१२॥

moghasa mogha-karmano mogha-jnana vicetasah  
raksasim asurim caiva prakrtim mohinim sritah (9.12)

महात्मानस् तु मां पार्थ दैवीं प्रकृतिम् आश्रिताः ।  
भजन्त्य् अनन्यमनसो ज्ञात्वा भूतादिम् अव्ययम् ॥१३॥

mahatmanas tu mam Partha daivim prakrtim asritah  
bhajanty ananya-manaso jnatva bhutadim avyayam (9.13)

सततं कीर्तयन्तो मां यतन्तश्च हृष्टव्रताः ।  
नमस्यन्तश्च मां भक्त्या नित्ययुक्ता उपासते ॥१४॥

satatam kirtayanto mam yatantas ca drdha-vrataḥ  
namasyantas ca mam bhaktya nit ya-yukta upasate (9.14)

ज्ञानयज्ञेन चाप्य् अन्ये यजन्तो माम् उपासते ।  
एकत्वेन पृथक्त्वेन बहुधा विश्वतोमुखम् ॥१५॥

jnana-yajnena capy an ye yajanto mam upasate  
ekatvena prthaktvena bahudha visvato-mukham (9.15)

अहं क्रतुर् अहं यज्ञः स्वधाहम् अहम् औषधम् ।  
मन्त्रोऽहम् अहम् एवाज्यम् अहम् अग्निर् अहं हुतम् ॥१६॥

aham kratur aham yajnah svadhaham aham ausadham  
mantra 'ham aham evajyam aham agnir aham hutam (9.16)

पिताहम् अस्य जगतो माता धाता पितामहः ।  
वेद्यं पवित्रम् ओंकार ऋक् साम यजुर् एव च ॥१७॥

pitaham asya jagato mata dhata pitamahah  
vedyam pavitram omkara rk sama yajur eva ca (9.17)

गतिर् भर्ता प्रभुः साक्षी निवासः शरणं सुहृत् ।  
प्रभवः प्रलयः स्थानं निधानं बीजम् अव्ययम् ॥१८॥

gatir bharta prabhuh sakai nivasah saranam suhrt  
prabhavah pralayah sthanam nidhanam bijam avyayam (9.18)

तपाम्य् अहम् अहं वर्षं निगृहणाम्य् उत्सृजामि च ।  
अमृतं चैव मृत्युश्च सद् अस्यच् चाहम् अर्जुन ॥१९॥

tapamy aham aham varsam nigrhnamy utsrjami ca  
amrtam caiva mrtyus ca sad asac caham Arjuna (9.19)

त्रैविद्या मां सोमपाः पूतपापा  
यज्ञैर् इष्टवा स्वर्गतिं प्रार्थयन्ते ।  
ते पुण्यम् आसाद्य सुरेन्द्रलोकम्  
अश्नन्ति दिव्यान् दिवि देवभोगान् ॥२०॥

trai-vidya mam soma-pah puta-papa yajnair istva svar-gatim prarthayante  
te punyam asadya surendra-lokam asnanti divyan deva-bhogam (9.20)

ते तं भुक्त्वा स्वर्गलोकं विशालं  
क्षीणे पुण्ये मर्त्यलोकं विशन्ति ।  
एवं त्रयीधर्मम् अनुप्रपन्ना  
गतागतं कामकामा लभन्ते ॥२१॥

te tam bhuktva svarga-lokam visalam ksine punye martya-lokam visanti  
evam trayi-dharmam anuprapanna gatagatam kama-kama labhante (9.21)

अनन्याश् चिन्तयन्तो मां ये जनाः पर्युपासते ।  
तेषां नित्याभियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्य् अहम् ॥२२॥

anan yas cintayanto mam ye janah paryupasate  
tesam nit yabhi yuktanam yoga-ksemam vahamy aham (9.22)

येऽप्य् अन्यदेवता भक्ता यजन्ते श्रद्धयान्विताः ।  
तेऽपि माम् एव कौन्तेय यजन्त्य् अविधिपूर्वकम् ॥२३॥

ye 'py anya-devata-bhakta yajante sraddhayanvitah  
te 'pi mam eva Kaunteya yajanty avidhi-purvakam (9.23)

अहं हि सर्वयज्ञानां भोक्ता च प्रभुर् एव च ।  
न तु माम् अभिजानन्ति तत्त्वेनातश् च्यवन्ति ते ॥२४॥

aham hi sarva-yajnanam bhokta ca prabhur eva ca  
na tu mam abhijananti tattvenatas cyavanti te (9.24)

यान्ति देवव्रता देवान् पितृन् यान्ति पितृव्रताः ।  
भूतानि यान्ति भूतेज्या यान्ति मद्याजिनोऽपि माम् ॥२५॥

yanti deva-vrata devan pitrn yanti pitr-vratah  
bhutani yanti bhuteiya yanti mad-yajino 'pi mam (9.25)

पत्रं पुष्पं फलं तोयं यो मे भक्त्या प्रयच्छति ।  
तद् अहं भक्त्युपहृतम् अश्नामि प्रयतात्मनः ॥२६॥

patram puspam phalam to yam yo me bhaktya prayacchat  
tad aham bhakty-upahrtam asnami prayatatmanah (9.26)

यत् करोषि यद् अश्नासि यज् जुहोषि ददासि यत् ।  
यत् तपस्यसि कौन्तेय तत् कुरुष्व मदर्पणम् ॥२७॥

yat karosi yad asnasi yaj juhosи dadasi yat  
yat tapas yasi Kaunteya tat kurusva mad-arpanam (9.27)

शुभाशुभफलैर् एवं मोक्षसे कर्मबन्धनैः ।  
संन्यासयोगयुक्तात्मा विमुक्तो माम् उपैष्यसि ॥२८॥

subhasubha-phalair evam moks yase karma-bandhanaih  
sannyasa-yoga-yuktatma vimukto mam upaisyasi (9.28)

समोऽहं सर्वभूतेषु न मे द्वेष्योऽस्ति न प्रियः ।  
ये भजन्ति तु मां भक्त्या मयि ते तेषु चाप्य् अहम् ॥२९॥

samo ham sarva-bhutesu na me dvesyo 'sti na priyah  
ye bhajanti tu mam bhakt ya mayi te tesu capy aham (9.29)

अपि चेत् सुदुराचारो भजते माम् अनन्यभाक् ।  
साधुर् एव स मन्तव्यः सम्यग् व्यवसितो हि सः ॥३०॥

api cet su-duracaro bhajate mam ananya-bhak  
sadhur eva sa mantavyah samyag vyavasito hi sah (9.30)

क्षिप्रं भवति धर्मात्मा शश्वच्छान्तिं निगच्छति ।  
कौन्तेय प्रतिजानीहि न मे भक्तः प्रणश्यति ॥३१॥

ksipram bhavati dharmatma sasvac-chantim nigacchat  
kaunteya pratijanihi na me bhaktah pranasyati (9.31)

मां हि पार्थ व्यपाश्रित्य येऽपि स्युः पापयोनयः ।  
स्त्रियो वैश्यास् तथा शूद्रास् तेऽपि यान्ति परां गतिम् ॥३२॥

mam hi partha vyapasrit ya ye 'pi syuh papa-yonayah  
striyo vaishyas tatha sudras te 'pi yanti param gatim (9.32)

किं पुनर् ब्राह्मणः पुण्या भक्ता राजर्षयस् तथा ।  
अनित्यम् असुखं लोकम् इमं प्राप्य भजस्व माम् ॥३३॥

kim punar brahmanah punya bhakta rajarsayas tatha  
anityam asukham lokam imam prapya bhajasva mam (9.33)

मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी मां नमस्कुरु ।  
माम् एवैष्यसि युक्त्वैवम् आत्मानं मत्परायणः ॥३४॥

man-mana bhava mad-bhakto mad-yaji mam namaskuru  
mam evaishyasi yuktvaivam atmamam mat-parayanah (9.34)

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे  
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे राजविद्याराजगुह्ययोगो नाम नवमोऽध्यायः ॥

*OM tatsaditi śrīmadbhagavadgītāśūpaniṣatsu*

*brahmavidyāyām*

*yogaśāstre śrīkrṣnārjuna samvāde rājavidārājaguhyayogo*

*nāma navamo'dhyāyah*

अथ दशमोऽध्यायः  
**CHAPTER 10**  
विभूतियोगः  
**MANIFESTATION OF THE ABSOLUTE**

श्रीभगवानुवाच  
भूय एव महाबाहो शृणु मे परमं वचः ।  
यत् तेऽहं प्रीयमाणाय वक्ष्यामि हितकाम्यया ॥१॥

sri-bhagavan uvaca  
bhuya eva maha-baho srnu me paramam vacah  
yat te 'ham priyamanaya vaks yami hita-kamyaya (10.01)

न मे विदुः सुरगणाः प्रभवं न महर्षयः ।  
अहम् आदिर् हि देवानां महर्षीणां च सर्वशः ॥२॥

na me viduh sura-ganah prabhavam na maharsayah  
aham adir hi devanam maharsinam ca sarvasah (10.02)

यो माम् अजम् अनादिं च वेत्ति लोकमहेश्वरम् ।  
असंमूढः स मत्येषु सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥३॥

yo mam ajam anadim ca vetti loka-mahesvaram  
asammudhah sa martyesu sarva-papaih pramucyate (10.03)

बुद्धिर् ज्ञानम् असंमोहः क्षमा सत्यं दमः शमः ।  
सुखं दुःखं भवोऽभावो भयं चाभयम् एव च ॥४॥

buddhir jnanam asammohah ksama satyam damah samah  
sukham duhkham bhavo 'bhavo bhayam cabhayam eva ca (10.04)

अहिंसा समता तुष्टिस् तपो दानं यशोऽयशः ।  
भवन्ति भावा भूतानां मत्त एव पृथग्विधाः ॥५॥

ahimsa samata tustis tapo danam yaso 'yasah  
bhavanti bhava bhutanam matta eva prthag-vidhah (10.05)

महर्षयः सप्त पूर्वे चत्वारो मनवस् तथा ।  
मद्भावा मानसा जाता येषां लोक इमाः प्रजाः ॥६॥

maharsayah sapta purve catvaro manavas tatha  
mad-bhava manasajata yesam loka imah prajah (10.06)

एतां विभूतिं योगं च मम यो वेत्ति तत्त्वतः ।  
सोऽविकल्पेन योगेन युज्यते नात्र संशयः ॥७॥

etam vibhutim yogam ca mama yo vetti tattvatah  
so vikalpena yogena yujiyate natra samsayah (10.07)

अहं सर्वस्य प्रभवो मत्तः सर्वं प्रवर्तते ।  
इति मत्वा भजन्ते मां बुधा भावसमन्विताः ॥८॥

aham sarvasya prabhava mattah sarvam pravartate  
iti matva bhajante mam budha bhava-samanvitah (10.08)

मच्छित्ता मद्गतप्राणा बोधयन्तः परस्परम् ।  
कथयन्तश्च मां नित्यं तुष्टन्ति च रमन्ति च ॥९॥

mac-citta mad-gata-prana bodhayantah parasparam  
kathayantas ca mam nityam tusyanti ca ramanti ca (10.09)

तेषां सततयुक्तानां भजतां प्रीतिपूर्वकम् ।  
ददामि बुद्धियोगं तं येन माम् उपयान्ति ते ॥१०॥

tesam satata-yuktanam bhajatam priti-purvakam  
dadami buddhi-yogam tam yena mam upayanti te (10.10)

तेषाम् एवानुकम्पार्थम् अहम् अज्ञानजं तमः ।  
नाशयाम्य् आत्मभावस्थो ज्ञानदीपेन भास्वता ॥११॥

tesam evanukampartham aham ajnana-jam tamah  
nasayamy atma-bhava-stho jnana-dipena bhasvata (10.11)

अर्जुन उवाच  
परं ब्रह्म परं धाम पवित्रं परमं भवान् ।  
पुरुषं शाश्वतं दिव्यम् आदिदेवम् अजं विभुम् ॥१२॥

arjuna uvaca  
param brahma param dhama pavitram paramam bhavan  
purusam sasvatam divyam adi-devam ajam vibhum (10.12)

आहुस् त्वाम् ऋषयः सर्वे देवर्षिर् नारदस् तथा ।  
असितो देवलो व्यासः स्वयं चैव ब्रवीषि मे ॥१३॥

ahus tvam rsayah sarve devarsir naradas tatha  
asito devalo vyasah svayam caiva bravisi me (10.13)

सर्वम् एतद् ऋतं मन्ये यन् मां वदसि केशव ।  
न हि ते भगवन् व्यक्तिं विदुर् देवा न दानवाः ॥१४॥

sarvam etad rtam manye yan mam vadasi kesava  
na hi te bhagavan vyaktim vidur deva na danavah (10.14)

स्वयम् एवात्मनात्मानं वेत्थ त्वं पुरुषोत्तम ।  
भूतभावन भूतेश देवदेव जगत्पते ॥१५॥

svayam evatmanatmanam vettha tvam purusottama  
bhuta-bhavana bhutesa deva-deva jagat-pate (10.15)

वक्तुम् अर्हस्य् अशेषेण दिव्या ह्य् आत्मविभूतयः ।  
याभिर् विभूतिभिर् लोकान् इमांस् त्वं व्याप्य तिष्ठसि ॥१६॥

vaktum arhasy asesena divya hy atma-vibhutayah  
yabhir vibhutibhir lokan imams tvam vyapya tisthasi (10.16)

कथं विद्याम् अहं योगिंस् त्वा सदा परिचिन्तयन् ।  
केषु केषु च भावेषु चिन्त्योऽसि भगवन् मया ॥१७॥

katham vidyam aham yogims tvam sada paricintayan  
kesu kesu ca bhavesu cintyo 'si bhagavan maya (10.17)

विस्तरेणात्मनो योगं विभूतिं च जनार्दन ।  
भूयः कथय तृप्तिर् हि शृण्वतो नास्ति मेऽमृतम् ॥१८॥

vistarenatmano yogam vibhutim ca janardana  
bhuyah kathaya trptir hi srnvato nasti me 'mrtam (10.18)

श्रीभगवानुवाच  
हन्त ते कथयिष्यामि दिव्या ह्य आत्मविभूतयः ।  
प्राधान्यतः कुरुश्रेष्ठ नास्त्य अन्तो विस्तरस्य मे ॥१९॥

sri-bhagavan uvaca  
hanta te kathayisyami divya hy atma-vibhutayah  
pradhanyatah kuru-srestha nasty anto vistarasya me (10.19)

अहम् आत्मा गुडाकेश सर्वभूताशयस्थितः ।  
अहम् आदिश्च मध्यं च भूतानाम् अन्त एव च ॥२०॥

aham atma Gudakesa sarva-bhutasaya-sthitah  
aham adis ca madhyam ca bhutanam anta eva ca (10.20)

आदित्यानाम् अहं विष्णुर् ज्योतिषां रविर् अंशुमान् ।  
मरीचिर् मरुताम् अस्मि नक्षत्राणाम् अहं शशी ॥२१॥

adityanam aham visnur jyotisam ravir amsuman  
maricir marutam asmi naksatranam aham sasi (10.21)

वेदानां सामवेदोऽस्मि देवानाम् अस्मि वासवः ।  
इन्द्रियाणां मनश्चास्मि भूतानाम् अस्मि चेतना ॥२२॥

**vedanam sama-vedo 'smi devanam asmi vasavah  
indriyanam manas casmi bhutanam asmi cetana (10.22)**

रुद्राणां शंकरश् चास्मि वित्तेशो यक्षरक्षसाम् ।  
वसूनां पावकश् चास्मि मेरुः शिखरिणाम् अहम् ॥२३॥

**rudranam sankaras casmi vitteso yaksa-raksasam  
vasunam pavakas casmi meruh sikharinam aham (10.23)**

पुरोधसां च मुख्यं मां विद्धि पार्थ बृहस्पतिम् ।  
सेनानीनाम् अहं स्कन्दः सरसाम् अस्मि सागरः ॥२४॥

**purodhasam ca mukhyam mam viddhi partha brhaspatim  
senaninam aham skandah sarasam asmi sagarah (10.24)**

महर्षीणां भृगुर् अहं गिराम् अस्म्य् एकम् अक्षरम् ।  
यज्ञानां जपयज्ञोऽस्मि स्थावराणां हिमालयः ॥२५॥

**maharsinam bhrgur aham giram asmy ekam aksaram  
yajnanam japa-yajno 'smi sthavaranam himalayah (10.25)**

अश्वत्थः सर्ववृक्षाणां देवर्षीणां च नारदः ।  
गन्धर्वाणां चित्ररथः सिद्धानां कपिलो मुनिः ॥२६॥

**asvatthah sarva-vrksanam devarsinam ca naradah  
gandharvanam citrarathah siddhanam kapilo munih (10.26)**

उच्चैःश्रवसम् अश्वानां विद्धि माम् अमृतोद्भवम् ।  
ऐरावतं गजेन्द्राणां नराणां च नराधिपम् ॥२७॥

**uccaihsravasam asvanam viddhi mam amrtodbhavam  
airavatam gajendranam naranam ca naradhipam (10.27)**

आयुधानाम् अहं वज्रं धेनूनाम् अस्मि कामधुक् ।  
प्रजनश् चास्मि कन्दर्पः सर्पाणाम् अस्मि वासुकिः ॥२८॥

**ayudhanam aham vajram dhenunam asmi kamadhuk  
prajanas casmi kandarpah sarpanam asmi vasukih (10.28)**

अनन्तश् चास्मि नागानां वरुणो यादसाम् अहम् ।

पितृणाम् अर्यमा चास्मि यमः संयमताम् अहम् ॥२९॥

anantas casmi naganam varuno yadasam aham  
pitrnam aryama casmi yamah samyamatam aham (10.29)

प्रह्लादश् चास्मि दैत्यानां कालः कलयताम् अहम् ।  
मृगाणां च मृगेन्द्रोऽहं वैनतेयश्च पक्षिणाम् ॥३०॥

prahladas casmi daityanam kalah kalayatam aham  
mrganam ca mrgendro 'ham vainateyas ca paksinam (10.30)

पवनः पवताम् अस्मि रामः शस्त्रभृताम् अहम् ।  
झषाणां मकरश् चास्मि स्रोतसाम् अस्मि जाहनवी ॥३१॥

pavanah pavatam asmi ramah sastra-bhrtam aham  
jhasanam makaras casmi srotasam asmi jahnavi (10.31)

सर्गाणाम् आदिर् अन्तश्च मध्यं चैवाहम् अर्जुन ।  
अध्यात्मविद्या विद्यानां वादः प्रवदताम् अहम् ॥३२॥

sarganam adir antas ca madhyam caivaham arjuna  
adhyatma-vidya vidyanam vadah pravadatam aham (10.32)

अक्षराणाम् अकारोऽस्मि द्वन्द्वः सामासिकस्य च ।  
अहम् एवाक्षयः कालो धाताहं विश्वतोमुखः ॥३३॥

aksaranam a-karo 'smi dvandvah samasikasya ca  
aham evaksayah kalo dhataham visvato-mukhah (10.33)

मृत्युः सर्वहरश्चाहम् उद्भवश्च भविष्यताम् ।  
कीर्तिः श्रीर् वाक् च नारीणां सृतिर् मेधा धृतिः क्षमा ॥३४॥

mrtyuh sarva-haras caham udbhavas ca bhavisyatam  
kirtih srir vak ca narinam smrtir medha dhrtih ksama (10.34)

बृहत्साम तथा साम्नां गायत्री छन्दसाम् अहम् ।  
मासानां मार्गशीर्षोऽहम् ऋतूनां कुसुमाकरः ॥३५॥

brhat-sama tatha samnam gayatri chandasam aham  
masanam marga-sirso 'ham rtunam kusumakarah (10.35)

द्यूतं छलयताम् अस्मि तेजस् तेजस्विनाम् अहम् ।  
जयोऽस्मि व्यवसायोऽस्मि सत्त्वं सत्त्ववताम् अहम् ॥३६॥

dyutam chalayatam asmi teias teiasvinam aham  
jayo 'smi vyavasayo 'smi sattvam sattvavatam aham (10.36)

वृष्णीनां वासुदेवोऽस्मि पाण्डवानां धनंजयः ।  
मुनीनाम् अप्य् अहं व्यासः कवीनाम् उशना कविः ॥३७॥

vrsninam vasudevo 'smi pandavanam dhananjayah  
muninam apy aham vyasah kavinam usana kavih (10.37)

दण्डो दमयताम् अस्मि नीतिर् अस्मि जिगीषताम् ।  
मौनं चैवास्मि गुह्यानां ज्ञानं ज्ञानवताम् अहम् ॥३८॥

dando damayatam asmi nitir asmi jigisatam  
maunam caivasmi guhyanam jnanam jnanavatam aham (10.38)

यच् चापि सर्वभूतानां बीजं तद् अहम् अर्जुन ।  
न तद् अस्ति विना यत् स्यान् मया भूतं चराचरम् ॥३९॥

yac capi sarva-bhutanam bijam tad aham arjuna  
na tad asti vina yat syan maya bhutam caracaram (10.39)

नान्तोऽस्ति मम दिव्यानां विभूतीनां परंतप ।  
एष तृद्वेशतः प्रोक्तो विभूतेर् विस्तरो मया ॥४०॥

nanto 'sti mama divyanam vibhutinam parantapa  
esa tuddesatah prokto vibhuter vistaro maya (10.40)

यद् यद् विभूतिमत् सत्त्वं श्रीमद् ऊर्जितम् एव वा ।  
तत् तद् एवावगच्छ त्वं मम तेजोऽशसंभवम् ॥४१॥

yad yad vibhutimat sattvam srimad urjitam eva va  
tat tad evavagaccha tvam mama tejo-'msa-sambhavam (10.41)

अथवा बहुनैतेन किं ज्ञातेन तवार्जुन ।  
विष्टभ्याहम् इदं कृत्स्नम् एकांशेन स्थितो जगत् ॥४२॥

atha va bahunaitena kim jnatena tavarjuna  
vistabhyaham idam krtsnam ekamsena sthito jagat (10.42)

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे  
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे विभूतियोगो नाम दशमोऽध्यायः ॥

*OM tatsaditi śrīmadbhagavadgītāsūpaniṣatsu  
brahmavidyāyām  
yogaśāstre śrīkrasnārjuna samvāde vibhūtiyogo  
nāma daśamo'dhyāyah*

अथ एकादशोऽध्यायः

## CHAPTER 11

विश्वरूपदर्शनयोगः

### VISION OF THE COSMIC FORM

अर्जुन उवाच

मदनुग्रहाय परमं गुह्यम् अध्यात्मसंज्ञितम् ।  
यत् त्वयोक्तं वचस् तेन मोहोऽयं विगतो मम ॥१॥

arjuna uvaca

mad-anugrahaya paramam guhyam adhyatma-samjnitas  
yat tvayoktam vacas tena moho 'yam vigato mama (11.01)

भवाप्ययौ हि भूतानां श्रुतौ विस्तरशो मया ।  
त्वत्तः कमलपत्राक्ष माहात्म्यम् अपि चाव्ययम् ॥२॥

bhavapyayau hi bhutanam srutau vistaraso maya  
tvattah kamala-patraksa mahatmyam api cavyayam (11.02)

एवम् एतद् यथात्थ त्वम् आत्मानं परमेश्वर ।  
द्रष्टुम् इच्छामि ते रूपम् ऐश्वरं पुरुषोत्तम ॥३॥

evam etad yathattha tvam atmanam paramesvara  
drastum icchami te rupam aisvaram Purusottama (11.03)

मन्यसे यदि तच् छक्यं मया द्रष्टुम् इति प्रभो ।  
योगेश्वर ततो मे त्वं दर्शयात्मानम् अव्ययम् ॥४॥

manyase yadi tac chakyam maya drastum iti prabho  
yogesvara tato me tvam- darsayatmanam avyayam (11.04)

श्रीभगवानुवाच

पश्य मे पार्थ रूपाणि शतशोऽथ सहस्रशः ।  
नानाविधानि दिव्यानि नानावर्णकृतीनि च ॥५॥

sri-bhagavan uvaca

pasya me partha rupani sataso 'tha sahasrasah  
nana-vidhani divyani nana-varnakrtini ca (11.05)

पश्यादित्यान् वसून् रुद्रान् अश्विनौ मरुतस् तथा ।  
बहून्य् अष्टपूर्वाणि पश्याश्चर्याणि भारत ॥६॥

pasyadityan vasun rudran asvinau marutas tatha  
bahuny adrsta-purvani pasyascaryani Bharata (11.06)

इहैकस्थं जगत् कृत्स्नं पश्याद्य सचराचरम् ।  
मम देहे गुडाकेश यच् चान्यद् द्रष्टुम् इच्छसि ॥७॥

ihaika-stham jagat krtsnam pasyadya sa-caracaram  
mama dehe Gudakesa yac canyad drastum icchasi (11.07)

न तु मां शक्यसे द्रष्टुम् अनेनैव स्वचक्षुषा ।  
दिव्यं ददामि ते चक्षुः पश्य मे योगम् ऐश्वरम् ॥८॥

na tu mam sakyase drastum anenaiva sva-caksusa  
divyam dadami te caksuh pasya me yogam aisvaram (11.08)

संजय उवाच  
एवम् उक्त्वा ततो राजन् महायोगेश्वरो हरिः ।  
दर्शयामास पार्थाय परमं रूपम् ऐश्वरम् ॥९॥

sanjaya uvaca

evam uktva tato rajan maha-yogesvaro harih  
darsayam asa parthaya paramam rupam aisvaram (11.09)

अनेकवक्त्रनयनम् अनेकाङ्गुतदर्शनम् ।  
अनेकदिव्याभरणं दिव्यानेकोद्यतायुधम् ॥१०॥

aneka-vaktra-nayanam anekadbhuta-darshanam  
aneka-divyabharanam divyanekodyatayudham (11.10)

दिव्यमाल्याम्बरधरं दिव्यगन्धानुलेपनम् ।  
सर्वाश्चर्यमयं देवम् अनन्तं विश्वतोमुखम् ॥११॥

divya-malyambara-dharam divya-gandhanulepanam  
sarvascarya-mayam devam anantam visvato-mukham (11.11)

दिवि सूर्यसहस्रस्य भवेद् युगपद् उत्थिता ।  
यदि भाः सहशी सा स्याद् भासस् तस्य महात्मनः ॥१२॥

divi surya-sahasrasya bhaved yugapad utthita  
yadi bhah sadrsi sa syad bhasas tasya mahatmanah (11.12)

तत्रैकस्थं जगत् कृत्स्नं प्रविभक्तम् अनेकधा ।  
अपश्यद् देवदेवस्य शरीरे पाण्डवस् तदा ॥१३॥

tatraika-stham jagat krtksam pravibhaktam anekadha  
apasyad deva-devasya sarire pandavas tada (11.13)

ततः स विस्मयाविष्टो हष्टरोमा धनंजयः ।  
प्रणम्य शिरसा देवं कृताभ्जलिर् अभाषत ॥१४॥

tatah sa vismayavisto hrsta-roma dhananjayah  
pranamya sirasa devam krtanjalir abhasata (11.14)

अर्जुन उवाच  
पश्यामि देवांस् तव देव देहे  
सर्वांस् तथा भूतविशेषसंघान् ।  
ब्रह्माणम् ईशं कमलासनस्थम्  
ऋषीश्च सर्वान् उरगांश्च दिव्यान् ॥१५॥

arjuna uvaca  
pasyami devams tava deva dehe sarvams tatha bhuta-visesa-sanghan  
brahmanam isam kamalasana-stham rsims ca sarvan uragams ca divyan  
(11.15)

अनेकबाहूदरवक्त्रनेत्रं  
पश्यामि त्वां सर्वतोऽनन्तरूपम् ।  
नान्तं न मध्यं न पुनस् तवादिं  
पश्यामि विश्वेश्वरं विश्वरूपं ॥१६॥

**aneka-bahudara-vaktra-netram** pasyami tvam **sarvato 'nanta-rupam**  
**nantam na madhyam na punas tavadim** pasyami **visvesvara visva-rupa**  
(11.16)

किरीटिनं गदिनं चक्रिणं च  
तेजोराशिं सर्वतो दीप्तिमन्तम् ।  
पश्यामि त्वां दुर्निरीक्ष्यं समन्ताद्  
दीप्तानलार्कद्युतिम् अप्रमेयम् ॥१७॥

**kiritinam gadinam cakrinam ca** tejo-rasim **sarvato diptimantam**  
**pasyami tvam durniriksyam samantad** **diptanalarka-dyutim aprameyam**  
(11.17)

त्वम् अक्षरं परमं वेदितव्यं  
त्वम् अस्य विश्वस्य परं निधानम् ।  
त्वम् अव्ययः शाश्वतधर्मगोप्ता  
सनातनस् त्वं पुरुषो मतो मे ॥१८॥

**tvam aksaram paramam veditavyam** **tvam asya visvasya param nidhanam**  
**tvam avyayah sasvata-dharma-gopta** **sanatanas tvam puruso mato me**  
(11.18)

अनादिमध्यान्तम् अनन्तवीर्यम्  
अनन्तबाहुं शशिसूर्यनेत्रम् ।  
पश्यामि त्वां दीप्तहृताशवक्त्रं  
स्वतेजसा विश्वम् इदं तपन्तम् ॥१९॥

**anadi-madhyantam ananta-viryam ananta-bahum sasi-surya-netram  
pasyami tvam dipta-hutasa-vaktram sva-tejasa visvam idam tapantam**  
(11.19)

द्यावापृथिव्योर् इदम् अन्तरं हि  
व्याप्तं त्वयैकेन दिशश्च सर्वाः ।  
दृष्ट्वाद्गुतं रूपम् उग्रं तवेदं  
लोकत्रयं प्रव्यथितं महात्मन् ॥२०॥

**dyav a-prthivyor idam antaram hi vyaptam tvayaikena disas ca sarvah  
drstvadbhutam rupam ugram tavedam loka-trayam pravyathitam  
mahatman (11.20)**

अमी हि त्वां सुरसंघा विशन्ति  
केचिद् भीताः प्राञ्जलयो गृणन्ति ।  
स्वस्तीत्य् उक्त्वा महर्षिसिद्धसंघाः  
स्तुवन्ति त्वां स्तुतिभिः पुष्कलाभिः ॥२१॥

**ami hi tvam sura-sangha visanti kecid bhitah pranjalayo grnanti  
svastity uktva maharsi-siddha-sanghah stuvanti tvam stutibhih  
puskalabhih (11.21)**

रुद्रादित्या वसवो ये च साध्या  
विश्वेऽश्विनौ मरुतश् चोष्मपाश्च ।  
गन्धर्वयक्षासुरसिद्धसंघा  
वीक्षन्ते त्वां विस्मिताश् चैव सर्वे ॥२२॥

**rudraditya vasavo ye ca sadhya visve 'svinau marutas cosmapas ca  
gandharva-yaksasura-siddha-sangha viksante tvam vismitas caiva sarve**  
(11.22)

रूपं महत् ते बहुवक्त्रनेत्रं  
महाबाहो बहुबाहूरुपादम् ।  
बहूदरं बहुदंष्ट्राकरालं  
दृष्ट्वा लोकाः प्रव्यथितास् तथाऽहम् ॥२३॥

rupam mahat te bahu-vaktra-netram maha-baho bahu-bahuru-padam  
bahudaram bahu-damstra-karalam drstva lokah pravyathitas tathaham  
(11.23)

न भः स्यृशं दीप्तम् अनेकवर्णं  
व्यात्ताननं दीप्तविशालनेत्रम् ।  
दृष्ट्वा हि त्वां प्रव्यथितान्तरात्मा  
धृतिं न विन्दामि शमं च विष्णो ॥२४॥

nabhah-sprsam diptam aneka-varnam vyattananam dipta-visala-netram  
drstva hi tvam pravyathitantar-atma dhrtim na vindami samam ca visno  
(11.24)

दंष्ट्राकरालानि च ते मुखानि  
दृष्ट्वैव कालानलसन्निभानि ।  
दिशो न जाने न लभे च शर्म  
प्रसीद देवेश जगन्निवास ॥२५॥

damstra-karalani ca te mukhani drstvaiva kalanala-sannibhani  
diso najane na labhe ca sarma prasida devesa jagan-nivasa (11.25)

अमी च त्वां धृतराष्ट्रस्य पुत्राः  
सर्वे सहैवावनिपालसंघैः ।  
भीष्मो द्रोणः सूतपुत्रस् तथासौ  
सहास्मदीयैर् अपि योधमुख्यैः ॥२६॥

ami ca tvam dhrtarastrasya putrah sarve sahaivavani pala-sanghah  
bhismo dronah suta-putras tathasau sahasmadiyair api yodha-mukhyaih  
(11.26)

वक्त्राणि ते त्वरमाणा विशन्ति  
 दंष्ट्राकरालानि भयानकानि ।  
 केचिद् विलग्ना दशनान्तरेषु  
 संहशयन्ते चूर्णितैर् उत्तमाङ्गैः ॥२७॥

vaktrani te tvaramana visanti damstra-karalani bhayanakani  
 kecid vilagna dasanantaresu sandrsyante curnitair uttamangaih (11.27)

यथा नदीनां बहवोऽम्बुवेगाः  
 समुद्रम् एवाभिमुखा द्रवन्ति ।  
 तथा तवामी नरलोकवीरा  
 विशन्ति वक्त्राण्य् अभिविज्यलन्ति ॥२८॥

yatha nadinam bahavo 'mbu-vegah samudram evabhimukha dravanti  
 tatha tavami nara-loka-vira visanti vaktrany abhivijvalanti (11.28)

यथा प्रदीप्तं ज्वलनं पतङ्गा  
 विशन्ति नाशाय समृद्धवेगाः ।  
 तथैव नाशाय विशन्ति लोकास्  
 तवापि वक्त्राणि समृद्धवेगाः ॥२९॥

yatha pradiptam jvalanam patanga visanti nasaya samrddha-vegah  
 tathaiva nasaya visanti lokas tavapi vaktrani samrddha-vegah (11.29)

लेलिह्यसे ग्रसमानः समन्ताल्  
 लोकान् समग्रान् वदनैर् ज्वलद्धिः ।  
 तेजोभिर् आपूर्य जगत् समग्रं  
 भासस् तवोग्राः प्रतपन्ति विष्णो ॥३०॥

lelihyase grasamanah samantal lokan samagran vadanair jvaladbhih  
 tejobhir apuryajagat samagram bhasas tavograh pratapanti visno (11.30)

आख्याहि मे को भवान् उग्ररूपो  
नमोऽस्तु ते देववर प्रसीद ।  
विज्ञातुम् इच्छामि भवन्तम् आद्यं  
न हि प्रजानामि तव प्रवृत्तिम् ॥३१॥

akhyahi me ko bhavan ugra-rupo namo 'stu te deva-vara prasida  
vijnatum icchami bhavantam adyam na hi prajanami tava pravrttim  
(11.31)

श्रीभगवानुवाच  
कालोऽस्मि लोकक्षयकृत् प्रवृद्धो  
लोकान् समाहर्तुम् इह प्रवृत्तः ।  
ऋतेऽपि त्वां न भविष्यन्ति सर्वे  
येऽवस्थिताः प्रत्यनीकेषु योधाः ॥३२॥

sri-bhagavan uvaca  
kalo 'smi loka-ksaya-krt pravrddho lokan samahartum iha pravrttah  
rte 'pi tvam na bhavisyanti sarve ye 'vasthitah pratyanikesu yodhah (11.32)

तस्मात् त्वम् उत्तिष्ठ यशो लभस्य  
जित्वा शत्रून् भुड्क्ष्व राज्यं समृद्धम् ।  
मयैवैते निहताः पूर्वम् एव  
निमित्तमात्रं भव सव्यसाचिन् ॥३३॥

tasmat tvam uttistha yaso labhasva jitva satrun bhunksva rajyam  
samrddham  
mayaivaite nihatah purvam eva nimitta-matram bhava savya-sacin (11.33)

द्रोणं च भीष्मं च जयद्रथं च  
कर्णं तथान्यान् अपि योधवीरान् ।  
मया हतांस् त्वं जहि मा व्यथिष्ठा  
युध्यस्व जेतासि रणे सपलान् ॥३४॥

dronam ca bhismam cajayadratham ca karnam tathanyan api yodha-viran  
maya hatams tvam jahi ma vyathistha yudhyasva jetasi rane sapatnan  
(11.34)

संजय उवाच  
एतच् छ्रुत्वा वचनं केशवस्य  
कृताभ्जलिर् वेपमानः किरीटी ।  
नमस्कृत्वा भूय एवाह कृष्णं  
सगद्गदं भीतभीतः प्रणम्य ॥३५॥

sanjaya uvaca  
etac chrutva vacanam kesavasya krtanjalir vepamanah kiriti  
namaskrtva bhuya evaha krsnam sa-gadgadam bhita-bhitah pranamya  
(11.35)

अर्जुन उवाच  
स्थाने हृषीकेश तव प्रकीर्त्या  
जगत् प्रहृष्टत्य् अनुरज्यते च ।  
रक्षांसि भीतानि दिशो द्रवन्ति  
सर्वे नमस्यन्ति च सिद्धसंघाः ॥३६॥

arjuna uvaca  
sthane hrsikesa tava prakirtya jagat prahrasyaty anurajyate ca  
raksamsi bhitani diso dravanti sarve namasyanti ca siddha-sanghah  
(11.36)

कर्माच् च ते न नमेरन् महात्मन्

गरीयसे ब्रह्मणोऽप्य् आदिकर्त्रे ।  
अनन्त देवेश जगन्निवास  
त्वम् अक्षरं सद् असत् तत्परं यत् ॥३७॥

kasmac ca te na nameran mahatman gariyase brahmano 'py adi-kartre  
ananta devesa jagan-nivasa tvam aksaram sad-asat tat param yat (11.37)

त्वम् आदिदेवः पुरुषः पुराणस्  
 त्वम् अस्य विश्वस्य परं निधानम् ।  
 वेत्तासि वेद्यं च परं च धाम  
 त्वया ततं विश्वम् अनन्तरूप ॥३८॥

tvam adi-devah purusah puranas tvam asya visvasya param nidhanam  
 vettasi vedyam ca param ca dhama tvaya tatam visvam ananta-rupa  
 (11.38)

वायुर् यमोऽग्निर् वरुणः शशाङ्कः  
 प्रजापतिस् त्वं प्रपितामहश्च ।  
 नमो नमस्तेऽस्तु सहस्रकृत्वः  
 पुनश्च भूयोऽपि नमो नमस्ते ॥३९॥

vayur yamo 'gnir varunah sasankah prajapatis tvam prapitamahas ca  
 namo namas te 'stu sahasra-krtvah punas ca bhuyo 'pi namo namas te  
 (11.39)

नमः पुरस्ताद् अथ पृष्ठतस् ते  
 नमोऽस्तु ते सर्वत एव सर्व ।  
 अनन्तवीर्यामितविक्रमस् त्वं  
 सर्वं समाप्नोषि ततोऽसि सर्वः ॥४०॥

namah purastad atha prsthatas te namo 'stu te sarvata eva sarva  
 ananta-viryamita-vikramas tvam sarvam samapnosi tato 'si sarvah (11.40)

सखेति मत्वा प्रसभं यद् उक्तं  
 हे कृष्ण हे यादव हे सखेति ।  
 अजानता महिमानं तवेदं  
 मया प्रमादात् प्रणयेन वापि ॥४१॥

sakheti matva prasabham yad uktam he krsna he yadava he sakheti  
 ajanata mahimanam tavedam maya pramadat pranayena vapi (11.41)

यच् चावहासार्थम् असत्कृतोऽसि  
 विहारशास्यासनभोजनेषु ।  
 एकोऽथवाप्य् अच्युतं तत्यमक्षं  
 तत् क्षामये त्वाम् अहम् अप्रमेयम् ॥४२॥

yac cavahasartham asat-krto 'si vihara-sayyasana-bhojanesu  
 eko 'tha vapy acyuta tat-samaksam tat ksamaye tvam aham aprameyam  
 (11.42)

पितासि लोकस्य चराचरस्य  
 त्वम् अस्य पूज्यश्च गुरुर् गरीयान् ।  
 न त्वत्यमोऽस्त्य् अभ्यधिकः कुतोऽन्यो  
 लोकत्रयेऽप्य् अप्रतिमप्रभाव ॥४३॥

pitasi lokasya caracarasya tvam asya puujyas ca gurur gariyan  
 na tvat-samo 'sty abhyadhikah kuto 'nyo loka-traye 'py apratima-  
 prabhava (11.43)

तस्मात् प्रणाम्य प्रणिधाय कायं  
 प्रसादये त्वाम् अहम् ईशम् ईड्यम् ।  
 पितेव पुत्रस्य सखेव सख्युः  
 प्रियः प्रियायार्हसि देव सोदुम् ॥४४॥

tasmat pranamya pranidhaya kayam prasadaye tvam aham isam idyam  
 piteva putrasya sakheva sakhyuh priyah priyayarhasi deva sodhum (11.44)

अहष्टपूर्वं हृषितोऽस्मि हृष्ट्वा  
 भयेन च प्रव्यथितं मनो मे ।  
 तद् एव मे दर्शय देव रूपं  
 प्रसीद देवेश जगन्निवास ॥४५॥

adrsta-purvam hrsito 'smi drstva bhayena ca pravyathitam mano me  
 tad eva me darsaya deva rupam prasida devesa jagan-nivasa (11.45)

किरीटिनं गदिनं चक्रहस्तम्  
 इच्छामि त्वा द्रष्टुम् अहं तथैव ।  
 तेनैव रूपेण चतुर्भुजेन  
 सहस्रबाहो भव विश्वमूर्ते ॥४६॥

kiritinam gadinam cakra-hastam icchami tvam drastum aham tathaiva  
 tenaiva rupena catur-bhujena sahasra-baho bhava visva-murte (11.46)

श्रीभगवानुवाच  
 मया प्रसन्नेन तवार्जुनेदं  
 रूपं परं दर्शितम् आत्मयोगात् ।  
 तेजोमयं विश्वम् अनन्तम् आद्यं  
 यन् मे त्वदन्येन न दृष्टपूर्वम् ॥४७॥

sri-bhagavan uvaca  
 maya prasannena tavarjunedam rupam param darsitam atma-yogat  
 tejo-mayam visvam anantam adyam yan me tvad anyena na drsta-purvam  
 (11.47)

न वेदयज्ञाध्ययनैर् न दानैर्  
 न च क्रियाभिर् न तपोभिर् उग्रैः ।  
 एवंरूपः शक्य अहं नृलोके  
 द्रष्टुं त्वदन्येन कुरुप्रवीर ॥४८॥

na veda-yajnadhyayanair na danair na ca kriyabhir na tapobhir ugraih  
 evam-rupah sakya aham nr-loke drastum tvad anyena kuru-pravira  
 (11.48)

मा ते व्यथा मा च विमूढभावो  
 दृष्ट्वा रूपं घोरम् ईदृममेदम् ।  
 व्यपेतभीः प्रीतमनाः पुनस् त्वं  
 तद् एव मे रूपम् इदं प्रपश्य ॥४९॥

**ma te vyatha ma ca vimudha-bhavo drstva rupam ghoram idrn mamedam  
vyapeta-bhih prita-manah punas tvam tad eva me rupam idam prapasya**  
(11.49)

संजय उवाच  
इत्य् अर्जुनं वासुदेवस् तथोक्त्वा  
स्वकं रूपं दर्शयामास भूयः ।  
आश्वासयामास च भीतम् एनं  
भूत्वा पुनः सौम्यवपुर् महात्मा ॥५०॥

**sanjaya uvaca**

**ity arjunam vasudevas tathoktva svakam rupam darsayam asa bhuyah  
asvasayam asa ca bhitam enam bhutva punah saumya-vapur mahatma**  
(11.50)

अर्जुन उवाच  
दृष्टवेदं मानुषं रूपं तव सौम्यं जनार्दन ।  
इदानीम् अस्मि संवृत्तः सचेताः प्रकृतिं गतः ॥५१॥

**arjuna uvaca**

**drstvedam manusam rupam tava saumyam janardana  
idanim asmi samvrttah sa-cetah prakrtim gatah** (11.51)

श्रीभगवानुवाच  
सुदुर्दर्शम् इदं रूपं दृष्टवानसि यन् मम ।  
देवा अप्य् अस्य रूपस्य नित्यं दर्शनकाङ्क्षिणः ॥५२॥

**sri-bhagavan uvaca**

**su-durdarsam idam rupam drstavan asi yan mama  
deva apy asya rupasya nityam darshana-kanksinah** (11.52)

नाहं वेदैर् न तपसा न दानेन न चेज्यया ।  
शक्य एवंविधो द्रष्टुं दृष्टवानसि मां यथा ॥५३॥

**naham vedair na tapasa na danena na cejyaya  
sakya evam-vidho drastum drstavan asi mam yatha** (11.53)

भक्त्या त्वं अनन्यया शक्य अहम् एवं विधोऽर्जुन ।  
ज्ञातुं द्रष्टुं च तत्त्वेन प्रवेष्टुं च परंतप ॥५४॥

bhaktya tv ananyaya sakya aham evam-vidho 'rjuna  
jnatum drastum ca tattvena pravestum ca Parantapa (11.54)

मत्कर्मकृन् मत्परमो मद्भक्तः सङ्गवर्जितः ।  
निर्वैरः सर्वभूतेषु यः स माम् एति पाण्डव ॥५५॥

mat-karma-krn mat-paramo mad-bhaktah sanga-varjitah  
nirvairah sarva-bhutesu yah sa mam eti Pandava (11.55)

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे  
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे विश्वरूपदर्शनयोगो नाम एकादशोऽध्यायः ॥

*OM tatsaditi śrīmadbhagavadgītāsūpaniṣatsu  
brahmavidyāyām  
yogaśāstre śrīkṛṣṇārjuna samvāde viśvarūpadarśanayogo  
nāma ekādaśo 'dhyāyah*

अथ द्वादशोऽध्यायः  
**CHAPTER 12**  
भक्तियोगः  
**PATH OF DEVOTION**

अर्जुन उवाच  
 एवं सततयुक्ता ये भक्तास् त्वां पर्युपासते ।  
 ये चाप्य् अक्षरम् अव्यक्तं तेषां के योगवित्तमाः ॥१॥

**arjuna uvaca**  
 evam satata-yukta ye bhaktas tvam paryupasate  
 ye capy aksaram avyaktam tesam ke yoga-vittamah (12.01)

श्रीभगवानुवाच  
 मम्य् आवेश्य मनो ये मां नित्ययुक्ता उपासते ।  
 श्रद्धया परयोपेतास् ते मे युक्ततमा मताः ॥२॥

**sri-bhagavan uvaca**  
 mayy avesya mano ye mam nitya-yukta upasate  
 sraddhaya parayopetas te me yuktatama matah (12.02)

ये त्व् अक्षरम् अनिर्देश्यम् अव्यक्तं पर्युपासते ।  
 सर्वत्रगम् अचिन्त्यं च कूटस्थम् अचलं ध्रुवम् ॥३॥

ye tv aksaram anirdesyam avyaktam paryupasate  
 sarvatra-gam acintyam ca kuta-stham acalam dhruvam (12.03)

सन्नियम्येन्द्रियग्रामं सर्वत्र समबुद्धयः ।  
 ते प्राप्नुवन्ति माम् एव सर्वभूतहिते रताः ॥४॥

sanniyamyendriya-gramam sarvatra sama-buddhayah  
 te prapnuvanti mam eva sarva-bhuta-hite ratah (12.04)

क्लेशोऽधिकतरस् तेषाम् अव्यक्तासक्तचेतसाम् ।  
अव्यक्ता हि गतिर् दुःखं देहवद्विर् अवाप्यते ॥५॥

kleso 'dhikataras tesam avyaktasakta-cetasam  
avyakta hi gatir duhkham dehavadbhir avaptyate (12.05)

ये तु सर्वाणि कर्माणि मयि संन्यस्य मत्पराः ।  
अनन्येनैव योगेन मां ध्यायन्त उपासते ॥६॥

ye tu sarvani karmani mayi sannyasya mat-parah  
ananyenaiva yogena mam dhyayanta upasate (12.06)

तेषाम् अहं समुद्धर्ता मृत्युसंसारसागरात् ।  
भवामि नचिरात् पार्थं मय्य आवेशितचेतसाम् ॥७॥

tesam aham samuddharta mrtyu-samsara-sagarat  
bhavami na cirat Partha mayy avesita-cetasam (12.07)

मय्येव मन आधत्स्व मयि बुद्धिं निवेशाय ।  
निवसिष्यसि मय्येव अत ऊर्ध्वं न संशयः ॥८॥

mayy eva mana adhatsva mayi buddhim nivesaya  
nivasisyasi mayy eva ata urdhvam na samsayah (12.08)

अथ चित्तं समाधातुं न शक्नोषि मयि स्थिरम् ।  
अभ्यासयोगेन ततो माम् इच्छाप्तुं धनंजय ॥९॥

atha cittam samadhatum na saknosi mayi sthiram  
abhyasa-yogena tato mam icchaptum Dhananjaya (12.09)

अभ्यासेऽप्य अस्यमर्थोऽसि मत्कर्मपरमो भव ।  
मर्दर्थम् अपि कर्माणि कुर्वन् सिद्धिम् अवाप्स्यसि ॥१०॥

abhyase 'py asamartho 'si mat-karma-paramo bhava  
mad-ar�am api karmani kurvan siddhim avapsyasi (12.10)

अथैतद् अप्य अशक्तोऽसि कर्तुं मद्योगम् आश्रितः ।  
सर्वकर्मफलत्यागं ततः कुरु यतात्मवान् ॥११॥

athaitad apy asakto 'si kartum mad-yogam asritah  
sarva-karma-phala-tyagam tatah kuru yatatmavan (12.11)

श्रेयो हि ज्ञानम् अभ्यासाज् ज्ञानाद् ध्यानं विशिष्यते ।  
ध्यानात् कर्मफलत्यागस् त्यागाच् छान्तिर् अनन्तरम् ॥१२॥

sreyo hi jnanam abhyasaj jnanad dhyanam visisyate  
dhyanat karma-phala-tyagas tyagac chantir anantaram (12.12)

अद्वेष्टा सर्वभूतानां मैत्रः करुण एव च ।  
निर्ममो निरहंकारः समदुःखसुखः क्षमी ॥१३॥

advesta sarva-bhutanam maitrah karuna eva ca  
nirmamo nirahankarah sama-duhkha-sukhah ksami (12.13)

संतुष्टः सततं योगी यतात्मा हृढनिश्चयः ।  
मय्य अर्पितमनोबुद्धिर् यो मद्भक्तः स मे प्रियः ॥१४॥

santustah satatam yogi yatatma drdha-niscayah  
mayy arpita-mano-buddhir yo mad-bhaktah sa me priyah (12.14)

यस्मान् नोद्विजते लोको लोकान् नोद्विजते च यः ।  
हर्षार्मर्षभयोद्वेगैर् मुक्तो यः स च मे प्रियः ॥१५॥

yasman nodvijate loko lokan nodvijate ca yah  
harsamarsa-bhayodvegair mukto yah sa ca me priyah (12.15)

अनपेक्षः शुचिर् दक्ष उदासीनो गतव्यथः ।  
सर्वारम्भपरित्यागी यो मद्भक्तः स मे प्रियः ॥१६॥

anapeksah sucir daksa dasino gata-vyathah  
sarvarambha-parityagi yo mad-bhaktah sa me priyah (12.16)

यो न हृष्यति न द्वेष्टि न शोचति न काङ्क्षति ।  
शुभाशुभपरित्यागी भक्तिमान् यः स मे प्रियः ॥१७॥

yo na hrsyati na dvesti na socati na kanksati  
subhasubha-parityagi bhaktiman yah sa me priyah (12.17)

समः शत्रौ च मित्रे च तथा मानापमानयोः ।  
शीतोष्णासुखदुःखेषु समः सङ्गविवर्जितः ॥१८॥

samah satrau ca mitre ca tatha manapamanayoh  
sitosa-sukha-duhkhesu samah sanga-vivarjita (12.18)

तुल्यनिन्दास्तुतिर् मौनी संतुष्टो येन केनचित् ।  
अनिकेतः स्थिरमतिर् भक्तिमान् मे प्रियो नरः ॥१९॥

tulya-ninda-stutir mauni santusto yena kenacit  
aniketah sthira-matir bhaktiman me priyo narah (12.19)

ये तु धर्म्यामृतम् इदं यथोक्तं पर्युपासते ।  
श्रद्धाना मत्परमा भक्तास् तेऽतीव मे प्रियाः ॥२०॥

ye tu dharmamrtam idam yathoktam paryupasate  
sraddadhana mat-parama bhaktas te 'tiva me priyah (12.20)

ॐ तत्यदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे  
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे भक्तियोगो नाम द्वादशोऽध्यायः ॥

*OM tatsaditi śrīmadbhagavadgītāśūpaniṣatsu  
brahmavidyāyām  
yogaśāstre śrīkrasnārjuna samvāde bkaktiyogo  
nāma dvādaśo'dhyāyah*

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

## CHAPTER 13

क्षेत्रक्षेत्रज्ञविभागयोगः

### CREATION AND THE CREATOR

श्रीभगवानुवाच

इदं शारीरं कौन्तेय क्षेत्रम् इत्य् अभिधीयते ।  
एतद् यो वेत्ति तं प्राहुः क्षेत्रज्ञ इति तद्विदः ॥१॥

sri-bhagavan uvaca

idam sariram Kaunteya ksetram ity abhidhiyate  
etad yo vetti tam prahuh ksetra-jna iti tad-vidah (13.01)

क्षेत्रज्ञं चापि मां विद्धि सर्वक्षेत्रेषु भारत ।  
क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोर् ज्ञानं यत् तज् ज्ञानं मतं मम ॥२॥

ksetra-jnam capi mam viddhi sarva-ksetresu bharata  
ksetra-ksetrajanayor jnanam yat taj jnanam matam mama (13.02)

तत् क्षेत्रं यच् च याद्कृच यद्विकारि यतश्च यत् ।  
स च यो यत्प्रभावश्च तत् समासेन मे शृणु ॥३॥

tat ksetram yac ca yadrk ca yad-vikari yatas ca yat  
sa ca yo yat-prabhavas ca tat samasena me srnu (13.03)

ऋषिभिर् बहुधा गीतं छन्दोभिर् विविधैः पृथक् ।  
ब्रह्मसूत्रपदैश्चैव हेतुमद्विर् विनिश्चितैः ॥४॥

rsibhir bahudha gitam chandobhir vividhais prthak  
brahma-sutra-padais caiva hetumadbhir viniscitaih (13.04)

महाभूतान्य् अहंकारो बुद्धिर् अव्यक्तम् एव च ।  
इन्द्रियाणि दशैकं च पञ्च चेन्द्रियगोचराः ॥५॥

maha-bhutany ahankaro buddhir avyaktam eva ca  
indriyani dasaikam ca panca cendriya-gocarah (13.05)

इच्छा द्वेषः सुखं दुःखं संघातश्चेतना धृतिः ।  
एतत् क्षेत्रं समासेन सविकारम् उदाहृतम् ॥६॥

iccha dvesah sukham duhkham sanghatas cetana dhrtih  
etat ksetram samasena sa-vikaram udahrtam (13.06)

अमानित्वम् अदभित्वम् अहिंसा क्षान्तिर् आर्जवम् ।  
आचार्योपासनं शौचं स्थैर्यम् आत्मविनिग्रहः ॥७॥

amanitvam adambhitvam ahimsa ksantir arjavam  
acaryopasanam saucam sthairyam atma-vinigrahah (13.07)

इन्द्रियार्थेषु वैराग्यम् अनहंकार एव च ।  
जन्ममृत्युजराव्याधि-दुःखदोषानुदर्शनम् ॥८॥

indriyarthesu vairagyam anahankara eva ca  
janma-mrtyu-jara-vyadhi- duhkha-dosanudarshanam (13.08)

असक्तिर् अनभिष्वद्गः पुत्रदारगृहादिषु ।  
नित्यं च समचित्तत्वम् इष्टानिष्टोपपत्तिषु ॥९॥

asaktir anabhisvangah putra-dara-grhadisu  
nityam ca sama-cittatvam istanistopapattisu (13.09)

मयि चानन्ययोगेन भक्तिर् अव्यभिचारिणी ।  
विविक्तदेशसेवित्वम् अरतिर् जनसंसदि ॥१०॥

mayi cananya-yogena bhaktir avyabhicarinī  
vivikta-desa-sevitvam aratir jana-samsadi (13.10)

अध्यात्मज्ञाननित्यत्वं तत्त्वज्ञानार्थदर्शनम् ।  
एतज् ज्ञानम् इति प्रोक्तम् अज्ञानं यद् अतोऽन्यथा ॥११॥

adhyatma-jnana-nityatvam tattva-jnanartha-darshanam  
etajjnanaṁ iti proktam ajnanam yad ato 'nyatha (13.11)

ज्ञेयं यत् तत् प्रवक्ष्यामि यज् ज्ञात्वा ऽमृतम् अश्नुते ।  
अनादिमत् परं ब्रह्म न सत् तन् नासद् उच्यते ॥१२॥

jneyam yat tat pravaksyami yaj jnatvamrtam asnute  
anadi mat-param brahma na sat tan nasad ucyate (13.12)

सर्वतःपाणिपादं तत् सर्वतोऽक्षिशिरोमुखम् ।  
सर्वतःश्रुतिमल् लोके सर्वम् आवृत्य तिष्ठति ॥१३॥

sarvataḥ pani-padam tat sarvato 'ksi-siro-mukham  
sarvataḥ srutimal loke sarvam avrtya tisthati (13.13)

सर्वेन्द्रियगुणाभासं सर्वेन्द्रियविवर्जितम् ।  
अस्यकृतं सर्वभूच् चैव निर्गुणं गुणभोक्तृ च ॥१४॥

sarvendriya-gunabhasam sarvendriya-vivarjitam  
asaktam sarva-bhrc caiva nirgunam guna-bhoktr ca (13.14)

बहिर् अन्तश्च भूतानाम् अचरं चरम् एव च ।  
सूक्ष्मत्वात् तद् अविज्ञेयं दूरस्थं चान्तिके च तत् ॥१५॥

bahir antas ca bhutanam acaram caram eva ca  
suksmatvat tad avijneyam dura-stham cantike ca tat (13.15)

अविभक्तं च भूतेषु विभक्तम् इव च स्थितम् ।

भूतभर्तृ च तज् ज्ञेयं ग्रसिष्णु प्रभविष्णु च ॥१६॥

avibhaktam ca bhutesu vibhaktam iva ca sthitam  
bhuta-bhartr ca tajjneyam grasisnu prabhavisnu ca (13.16)

ज्योतिषाम् अपि तज् ज्योतिस् तमसः परम् उच्यते ।  
ज्ञानं ज्ञेयं ज्ञानगम्यं हृदि सर्वस्य विष्ठितम् ॥१७॥

jyotisam api tajjyotis tamasah param ucyate  
jnanam jneyam jnana-gamyam hrdi sarvasya visthitam (13.17)

इति क्षेत्रं तथा ज्ञानं ज्ञेयं चोक्तं समाप्तः ।  
मद्भक्त एतद् विज्ञाय मद्भावायोपपद्यते ॥१८॥

iti ksetram tatha jnanam jneyam coktam samasatah  
mad-bhakta etad vijnaya mad-bhavayopapdyate (13.18)

प्रकृतिं पुरुषं चैव विद्ध्य अनादी उभाव् अपि ।  
विकारांश्च गुणांश्चैव विद्धि प्रकृतिसंभवान् ॥१९॥

prakrtim purusam caiva viddhy anadi ubhav api  
vikarams ca gunams caiva viddhi prakrti-sambhavan (13.19)

कार्यकरणकर्तृत्वे हेतुः प्रकृतिर् उच्यते ।  
पुरुषः सुखदुःखानां भोक्तृत्वे हेतुर् उच्यते ॥२०॥

karya-karana-kartrtve hetuh prakrtir ucyate  
purusah sukha-duhkhnam bhoktrtve hetur ucyate (13.20)

पुरुषः प्रकृतिस्थो हि भुड्क्ते प्रकृतिजान् गुणान् ।  
कारणं गुणसङ्गोऽस्य सदसद्योनिजन्मसु ॥२१॥

purusah prakrti-stho hi bhunkte prakrti-jan gunan  
karanam guna-sango 'sya sad-asad-yoni-janmasu (13.21)

उपद्रष्टानुमन्ता च भर्ता भोक्ता महेश्वरः ।  
परमात्मेति चाप्य उक्तो देहेऽस्मिन् पुरुषः परः ॥२२॥

upadrastanumanta ca bharta bhokta mahesvarah  
paramatmeti capy ukto dehe 'smin purusah parah (13.22)

य एवं वेत्ति पुरुषं प्रकृतिं च गुणैः सह ।  
सर्वथा वर्तमानोऽपि न स भूयोऽभिजायते ॥२३॥

ya evam vetti purusam prakrtim ca gunaih saha  
sarvatha vartamano 'pi na sa bhuyo 'bhijayate (13.23)

ध्यानेनात्मनि पश्यन्ति केचिद् आत्मानमात्मना ।  
अन्ये सांख्येन योगेन कर्मयोगेन चापरे ॥२४॥

**dhyanenatmani pasyanti kecid atmanam atmana  
anye sankhyena yogena karma-yogena capare (13.24)**

अन्ये त्वं एवम् अजानन्तः श्रुत्वान्येभ्य उपासते ।  
तेऽपि चातितरन्त्य एव मृत्युं श्रुतिपरायणाः ॥२५॥

**anye tv evam ajanantah srutvanyebhya upasate  
te 'pi catitaranty eva mrtyum sruti-parayanah (13.25)**

यावत् संजायते किंचित् सत्त्वं स्थावरजडगम् ।  
क्षेत्रक्षेत्रज्ञसंयोगात् तद् विद्धि भरतर्षभ ॥२६॥

**yavat sanjayate kincit sattvam sthavara-jangamam  
ksetra-ksetrajna-samyogat tad viddhi bharatarsabha (13.26)**

समं सर्वेषु भूतेषु तिष्ठन्तं परमेश्वरम् ।  
विनश्यत्य अविनश्यन्तं यः पश्यति स पश्यति ॥२७॥

**samam sarvesu bhutesu tisthantam paramesvaram  
vinasyatsv avinasyantam yah pasyati sa pasyati (13.27)**

समं पश्यन् हि सर्वत्र समवस्थितम् ईश्वरम् ।  
न हिनस्त्य आत्मनात्मानं ततो याति परां गतिम् ॥२८॥

**samam pasyan hi sarvatra samavasthitam isvaram  
na hinasty atmanatmanam tato yati param gatim (13.28)**

प्रकृत्यैव च कर्माणि क्रियमाणानि सर्वशः ।  
यः पश्यति तथात्मानम् अकर्तारं स पश्यति ॥२९॥

**prakrtyaiva ca karmani kriyamanani sarvasah  
yah pasyati tathatmanam akartaram sa pasyati (13.29)**

यदा भूतपृथग्भावम् एकस्थम् अनुपश्यति ।  
तत एव च विस्तारं ब्रह्म संपद्यते तदा ॥३०॥

**yada bhuta-prthag-bhavam eka-stham anupasyati  
tata eva ca vistaram brahma sampadyate tada (13.30)**

अनादित्वान् निर्गुणत्वात् परमात्मायम् अव्ययः ।  
शरीरस्थोऽपि कौन्तेय न करोति न लिप्यते ॥३१॥

anaditvan nirgunatvat paramatmayam avyayah  
sarira-stho 'pi Kaunteya na karoti na lipyate (13.31)

यथा सर्वगतं सौक्ष्याद् आकाशं नोपलिप्यते ।  
सर्वत्रावस्थितो देहे तथात्मा नोपलिप्यते ॥३२॥

yatha sarva-gatam sauksmyad akasam nopalipyate  
sarvatravasthito dehe tathatma nopalipyate (13.32)

यथा प्रकाशयत्य् एकः कृत्स्नं लोकम् इमं रविः ।  
क्षेत्रं क्षेत्री तथा कृत्स्नं प्रकाशयति भारत ॥३३॥

yatha prakasayaty ekah krtsnam lokam imam ravih  
ksetram ksetri tatha krtsnam prakasayati Bharata (13.33)

क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोर् एवम् अन्तरं ज्ञानचक्षुषा ।  
भूतप्रकृतिमोक्षं च ये विदुर् यान्ति ते परम् ॥३४॥

ksetra-ksetrajnayor evam antaram jnana-caksusa  
bhuta-prakrti-moksam ca ye vidur yanti te param (13.34)

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे  
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे क्षेत्रक्षेत्रज्ञविभागयोगो नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥

*OM tatsaditi śrīmadbhagavadgītāsūpaniṣatsu*

*brahmavidyāyām*

*yogaśāstre śrīkrṣṇārjuna samvāde kṣetrakṣetrajñavibhāgayogo*

*nāma trayodaśo 'dhyāyah*

अथ चतुर्दशोऽध्यायः  
**CHAPTER 14**  
गुणत्रयविभागयोगः  
**THREE GUNAS OF NATURE**

श्रीभगवानुवाच  
परं भूयः प्रवक्ष्यामि ज्ञानानां ज्ञानम् उत्तमम् ।  
यज् ज्ञात्वा मुनयः सर्वे परां सिद्धिम् इतो गताः ॥१॥

sri-bhagavan uvaca  
param bhuyah pravakṣyami jnananam jnanam uttamam  
yaj jnatva munayah sarve param siddhimn ito gatah (14.01)

इदं ज्ञानम् उपाश्रित्य मम साधर्म्यम् आगताः ।  
सर्गेऽपि नोपजायन्ते प्रलये न व्यथन्ति च ॥२॥

idam jnanam upasritya mama sadharmyam agatah  
sarge 'pi nopajayante pralaye na vyathanti ca (14.02)

मम योनिर् महद् ब्रह्म तस्मिन् गर्भ दधाम्य अहम् ।  
संभवः सर्वभूतानां ततो भवति भारत ॥३॥

mama yonir mahad brahma tasmin garbhham dadhamy aham  
sam bhavah sarva-bhutanam tato bhavati bharata (14.03)

सर्वयोनिषु कौन्तेय मूर्तयः संभवन्ति याः ।  
तासां ब्रह्म महद् योनिर् अहं बीजप्रदः पिता ॥४॥

sarva-yonisu Kaunteya murtayah sambhavanti yah  
tasam brahma mahad yonir aham bija-pradah pita (14.04)

सत्त्वं रजस् तम इति गुणाः प्रकृतिसंभवाः ।  
निबध्नन्ति महाबाहो देहे देहिनम् अव्ययम् ॥५॥

sattvam rajas tama iti gunah prakrti-sambhavah  
nibadhnanti maha-baho dehe dehinam avyayam (14.05)

तत्र सत्त्वं निर्मलत्वात् प्रकाशकम् अनामयम् ।  
सुखसङ्गेन बध्नाति ज्ञानसङ्गेन चानघ ॥६॥

tatra sattvam nirmalatvat prakasakam anamayam  
sukha-sangena badhnati jnana-sangena canagha (14.06)

रजो रागात्मकं विद्धि तृष्णासङ्गसमुद्भवम् ।  
तन् निबध्नाति कौन्तेय कर्मसङ्गेन देहिनम् ॥७॥

rajo ragatmakam viddhi trsna-sanga-samudbhavam  
tan nibadhnati Kaunteya karma-sangena dehinam (14.07)

तपस् त्व अज्ञानजं विद्धि मोहनं सर्वदेहिनाम् ।  
प्रमादालस्यनिद्राभिस् तन् निबध्नाति भारत ॥८॥

tamas tv ajnana-jam viddhi mohanam sarva-dehinam  
pramadalasya-nidrabhis tan nibadhnati bharata (14.08)

सत्त्वं सुखे सञ्जयति रजः कर्मणि भारत ।  
ज्ञानम् आवृत्य तु तमः प्रमादे सञ्जयत्य उत ॥९॥

sattvam sukhe sanjayati rajah karmani bharata  
jnanam avrtya tu tamah pramade sanjayaty uta (14.09)

रजस् तमश् चाभिभूय सत्त्वं भवति भारत ।  
रजः सत्त्वं तमश्चैव तमः सत्त्वं रजस् तथा ॥१०॥

rajas tamas cabhibhya sattvam bhavati bharata  
rajah sattvam tamas caiva tamah sattvam rajas tatha (14.10)

सर्वद्वारेषु देहेऽस्मिन् प्रकाश उपजायते ।  
ज्ञानं यदा तदा विद्याद् विवृद्धं सत्त्वम् इत्य उत ॥११॥

**sarva-dvaresu dehe 'smin prakasa upajayate  
jnanam yada tada vidyad vivrddham sattvam ity uta (14.11)**

लोभः प्रवृत्तिर् आरम्भः कर्मणाम् अशमः खृहा ।  
रजस्य एतानि जायन्ते विवृद्धे भरतर्षभ ॥१२॥

**lobhah pravrttir arambhah karmanam asamah sprha  
rajasy etanijayante vivrddhe bharatarsabha (14.12)**

अप्रकाशोऽप्रवृत्तिश्च प्रमादो मोह एव च ।  
तमस्य एतानि जायन्ते विवृद्धे कुरुनन्दन ॥१३॥

**aprakaso 'pravrttis ca pramado moha eva ca  
tamasy etanijayante vivrddhe kuru-nandana (14.13)**

यदा सत्त्वे प्रवृद्धे तु प्रलयं याति देहभृत् ।  
तदोत्तमविदां लोकान् अमलान् प्रतिपद्यते ॥१४॥

**yada sattve pravrddhe tu pralayam yati deha-bhrt  
tadottama-vidam lokan amalan pratipadyate (14.14)**

रजसि प्रलयं गत्वा कर्मसङ्गिषु जायते ।  
तथा प्रलीनस् तमसि मूढयोनिषु जायते ॥१५॥

**rajasi pralayam gatva karma-sangisu jayate  
tatha pralinas tamasi mudha-yonis jayate (14.15)**

कर्मणः सुकृतस्याहुः सत्त्विकं निर्मलं फलम् ।  
रजसस् तु फलं दुःखम् अज्ञानं तमसः फलम् ॥१६॥

**karmanah sukrtasyahuh sattvikam nirmalam phalam  
rajasas tu phalam duhkham ajnanam tamasah phalam (14.16)**

सत्त्वात् सञ्जायते ज्ञानं रजसो लोभ एव च ।  
प्रमादमोहौ तमसो भवतोऽज्ञानम् एव च ॥१७॥

sattvat sanjayate jnanam rajasо lobha eva ca  
pramada-mohau tamaso bhavato 'jnanam eva ca (14.17)

ऊर्ध्वं गच्छन्ति सत्त्वस्था मध्ये तिष्ठन्ति राजसाः ।  
जघन्यगुणवृत्तिस्था अधो गच्छन्ति तामसाः ॥१८॥

urdhvam gacchanti sattva-stha madhye tisthanti rajasah  
jaghanya-guna-vrtti stha adho gacchanti tamasah (14.18)

नान्यं गुणेभ्यः कर्तारं यदा द्रष्टानुपश्यति ।  
गुणेभ्यश्च परं वेत्ति मद्भावं सोऽधिगच्छति ॥१९॥

nanyam gunebhyah kartaram yada drastanupasyati  
gunebhyas ca param vetti mad-bhavam so 'dhigacchati (14.19)

गुणान् एतान् अतीत्य त्रीन् देही देहसमुद्भवान् ।  
जन्ममृत्युजरादुःखैर् विमुक्तोऽमृतम् अश्नुते ॥२०॥

gunan etan atitya trin dehi deha-samudbhavan  
janma-mrtyu jara-dukhair vimukto 'mrtam asnute (14.20)

अर्जुन उवाच  
कैर् लिङ्गैस् त्रीन् गुणान् एतान् अतीतो भवति प्रभो ।  
किमाचारः कथं चैतांस् त्रीन् गुणान् अतिवर्तते ॥२१॥

arjuna uvaca  
kair lingais trin gunan etan atito bhavati prabho  
kim acarah katham caitams trin gunan ativartate (14.21)

श्रीभगवानुवाच  
प्रकाशं च प्रवृत्तिं च मोहम् एव च पाण्डव ।  
न द्वेष्टि संप्रवृत्तानि न निवृत्तानि काङ्क्षति ॥२२॥

sri-bhagavan uvaca  
prakasam ca pravrttim ca moham eva ca pandava  
na dvesti sampravrttani na nivrttani kanksati (14.22)

उदासीनवद् आसीनो गुणैर् यो न विचाल्यते ।  
गुणा वर्तन्त इत्य् एव योऽवतिष्ठति नेङ्गते ॥२३॥

udasina-vad asino gunair yo na vicalyate  
guna vartanta ity evam yo 'vatisthati nengate (14.23)

समदुःखसुखः स्वस्थः समलोष्टाश्मकाञ्चनः ।  
तुल्यप्रियाप्रियो धीरस् तुल्यनिन्दात्मसंस्तुतिः ॥२४॥

sama-dukhha-sukhah sva-sthah sama-lostasma-kancanah  
tulya-priyapriyo dhiras tulya-nindatma-samstutih (14.24)

मानापमानयोस् तुल्यस् तुल्यो मित्रारिपक्षयोः ।  
सर्वारम्भपरित्यागी गुणातीतः स उच्यते ॥२५॥

manapamanayos tulyas tulyo mitrari-paksayoh  
sarvarambha-parityagi gunatitah sa ucyate (14.25)

मां च योऽव्यभिचारेण भक्तियोगेन सेवते ।  
स गुणान् समतीत्यैतान् ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥२६॥

mam ca yo 'vyabhicarena bhakti-yogena sevate  
sa gunan samatityaitan brahma-bhuyaya kalpate 14.26)

ब्रह्मणो हि प्रतिष्ठाहम् अमृतस्याव्ययस्य च ।  
शाश्वतस्य च धर्मस्य सुखस्यैकान्तिकस्य च ॥२७॥

brahmano hi pratistham amrtasyavyayasya ca  
sasvatasya ca dharmasya sukhasyaikantikasya ca (14.27)

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे  
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे गुणत्रयविभागयोगो नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥

*OM tatsaditi śrīmadbhagavadgītāsūpaniṣatsu  
brahmavidyāyām  
yogaśāstre śrīkrasnārjuna samvāde gunatrayavibhāgayogo*

*nāma caturdaśo ’dhyāyah*

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

## CHAPTER 15

पुरुषोत्तमयोगः

### THE SUPREME PERSON

श्रीभगवानुवाच  
 ऊर्ध्वमूलम् अधशाखम् अश्वत्थं प्राहुर् अव्ययम् ।  
 छन्दांसि यस्य पर्णानि यस् तं वेद स वेदवित् ॥१॥

sri-bhagavan uvaca  
**urdhva-mulam adhah-sakham asvattham prahur avyayam  
 chandamsi yasya parnani yas tam veda sa veda-vit (15.01)**

अधश्चोर्ध्वं प्रसृतास् तस्य शाखा  
 गुणप्रवृद्धा विषयप्रवालाः।  
 अधश्च मूलान्य् अनुसंततानि  
 कर्मानुबन्धीनि मनुष्यलोके ॥२॥

**adhas cordhvam prasrtas tasya sakha guna-pravrddha visaya-pravalah  
 adhas ca mulany anusantatani karmanubandhini manusya-loke (15.02)**

न रूपम् अस्येह तथोपलभ्यते  
 नान्तो न चादिर् न च संप्रतिष्ठा ।  
 अश्वत्थम् एनं सुविरुद्धमूलम्  
 असङ्गशस्त्रेण हृषेण छित्वा ॥३॥

**na rupam asyeha tathopalabhyate nanto na cadir na ca sampratistha  
 asvattham enam su-virudha-mulam asanga-sastrena drdhena chittva  
 (15.03)**

ततः पदं तत् परिमार्गितव्यं  
यस्मिन् गता न निवर्तन्ति भूयः ।  
तम् एव चाद्यं पुरुषं प्रपद्ये  
यतः प्रवृत्तिः प्रसृता पुराणी ॥४॥

tatah padam tat parimargitavyam yasmin gata na nivartanti bhuyah  
tam eva cadyam purusam prapadye yatah pravrttih prasrta purani (15.04)

निर्मानिमोहा जितसङ्गदोषा  
अध्यात्मनित्या विनिवृत्तकामाः ।  
द्वन्द्वैर् विमुक्ताः सुखदुःखसंज्ञैर्  
गच्छन्त्य् अमूढाः पदम् अव्ययं तत् ॥५॥

nirmana-mohajita-sanga-dosa adhyatma-nitya vinivrtta-kamah  
dvandvair vimuktah sukha-duhkha-samjnair gacchany amudhah padam  
avyayam tat (15.05)

न तद् भासयते सूर्यो न शशाङ्को न पावकः ।  
यद् गत्वा न निवर्तन्ते तद् धाम परमं मम ॥६॥

na tad bhasayate suryo na sasanko na pavakah  
yad gatva na nivartante tad dhama paramam mama (15.06)

ममैवांशो जीवलोके जीवभूतः सनातनः ।  
मनः षष्ठानीन्द्रियाणि प्रकृतिस्थानि कर्षति ॥७॥

mamaivamso jiva-loke jiva-bhutah sanatanah  
manah-sasthanindriyani prakrti sthani karsati (15.07)

शरीरं यद् अवाप्नोति यच् चाप्य् उत्क्रामतीश्वरः ।  
गृहीत्वैतानि संयाति वायुर् गन्धान् इवाशयात् ॥८॥

sariram yad avapnoti yac capy utkramatisvarah  
grh itvaitani sam yati vayur gandhan ivasayat (15.08)

श्रोत्रं चक्षुः स्पर्शनं च रसनं घ्राणम् एव च ।  
अधिष्ठाय मनश्चायं विषयान् उपसेवते ॥१॥

srotram caksuh sparsanam ca rasanam ghranam eva ca  
adhisthaya manas cayam visayan upasevate (15.09)

उत्क्रामन्तं स्थितं वापि भुञ्जानं वा गुणान्वितम् ।  
विमूढा नानुपश्यन्ति पश्यन्ति ज्ञानचक्षुषः ॥१०॥

utkramantam sthitam vapi bhunjanam va gunavitam  
vimudha nanupasyanti pasyantijnana-caksusah (15.10)

यतन्तो योगिनश्चैनं पश्यन्त्य् आत्मन्य् अवस्थितम् ।  
यतन्तोऽप्य् अकृतात्मानो नैनं पश्यन्त्य् अचेतसः ॥११॥

yatanto yoginas caiman pasyanty atmany avasthitam  
yatanto 'py akrtatmano nainam pasyanty acetasah (15.11)

यद् आदित्यगतं तेजो जगद् भासयतेऽखिलम् ।  
यच् चन्द्रमसि यच् चाग्नौ तत् तेजो विद्धि मामकम् ॥१२॥

yad aditya-gatam tejo jagad bhasayate 'khilam  
yac candramasi yac cagnau tat tejo viddhi mamakam (15.12)

गम् आविश्य च भूतानि धारयाम्य् अहम् ओजसा ।  
पुष्णामि चौषधीः सर्वाः सोमो भूत्वा रसात्मकः ॥१३॥

gam avisya ca bhutani dharayamy aham ojasa  
pusnami causadhish sarvah somo bhutva rasatmakah (15.13)

अहं वैश्वानरो भूत्वा प्राणिनां देहम् आश्रितः ।  
प्राणापानसमायुक्तः पचाम्य् अन्नं चतुर्विधम् ॥१४॥

aham vaisvanaro bhutva praninam deham asritah  
pranapana-samayuktah pacamy annam catur-vidham (15.14)

सर्वस्य चाहं हृदि संनिविष्टो  
मत्तः स्मृतिर् ज्ञानम् अपोहनं च ।  
वेदैश्च सर्वैर् अहम् एव वेद्यो  
वेदान्तकृद् वेदविद् एव चाहम् ॥१५॥

**sarvasya caham hrdi sannivisto mattah smrtirjnanam apohanam ca  
vedais ca sarvair aham eva vedyo vedanta-krd veda-vid eva caham (15.15)**

द्वाव् इमौ पुरुषौ लोके क्षरश्चाक्षर एव च ।  
क्षरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽक्षर उच्यते ॥१६॥

**dvav imau purusau loke ksaras caksara eva ca  
ksarah sarvani bhutani kuta-stho 'ksara ucyate (15.16)**

उत्तमः पुरुषस् त्व अन्यः परमात्मेत्य् उदाहृतः ।  
यो लोकत्रयम् आविश्य बिभरत्य् अव्यय ईश्वरः ॥१७॥

**uttamah purusas tv anyah paramatmety udahrtah  
yo loka-trayam avisya bibharty avyaya isvarah (15.17)**

यस्मात् क्षरम् अतीतोऽहम् अक्षराद् अपि चोत्तमः ।  
अतोऽस्मि लोके वेदे च प्रथितः पुरुषोत्तमः ॥१८॥

**yasmat ksaram atito 'ham aksarad api cottamah  
ato 'mi loke vede ca prathitah purusottamah (15.18)**

यो माम् एवम् असंमूढो जानाति पुरुषोत्तमम् ।  
स सर्वविद् भजति मां सर्वभावेन भारत ॥१९॥

**yo mam evam asammudho janati purusottamam  
sa sarva-vid bhajati mam sarva-bhavena Bharata (15.19)**

इति गुह्यतमं शास्त्रम् इदम् उक्तं मयाऽनघ ।  
एतद् बुद्ध्या बुद्धिमान् स्यात् कृतकृत्यश्च भारत ॥२०॥

**iti guhyatamam sastram idam uktam mayanagha  
etad buddhva buddhimnan syat krta-krtiyas ca Bharata (15.20)**

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे  
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे पुरुषोत्तमयोगो नाम पञ्चदशोऽध्यायः ॥

*OM tatsaditi śrīmadbhagavadgītāsūpaniṣatsu*

*brahmaividyāyām*

*yogaśāstre śrīkṛṣṇārjuna samvāde puruṣottamayogo*

*nāma pañcadaśo'dhyāyah*

अथ षोडशोऽध्यायः  
**CHAPTER 16**  
 दैवासुरसंपदविभागयोगः  
**DIVINE AND THE DEMONIC QUALITIES**

श्रीभगवानुवाच  
 अभयं सत्त्वसंशुद्धिर् ज्ञानयोगव्यवस्थितिः ।  
 दानं दमश्च यज्ञश्च स्वाध्यायस् तप आर्जवम् ॥१॥

sri-bhagavan uvaca  
 abhayam sattva-samsuddhir jnana-yoga-vyavasthitih  
 danam damas ca yajnas ca svadhyayas tapa arjavam (16.01)

अहिंसा सत्यम् अक्रोधस् त्यागः शान्तिर् अपैशुनम् ।  
 दया भूतेष्व अलोलुप्त्वं मार्दवं ह्रीर् अचापलम् ॥२॥

ahimsa satyam akrodhas tyagah santir apaisunam  
 daya bhutesv aloluptvam mardavam hrir acapalam (16.02)

तेजः क्षमा धृतिः शौचम् अद्रोहो नातिमानिता ।  
 भवन्ति संपदं दैवीम् अभिजातस्य भारत ॥३॥

tejah ksama dhrtih saucam adroho nati-manita  
 bhavanti sampadam daivim abhijatasya bharata (16.03)

दम्भो दर्पोऽभिमानश्च क्रोधः पारुष्यम् एव च ।  
 अज्ञानं चाभिजातस्य पार्थं संपदम् आसुरीम् ॥४॥

dambho darpo 'bhimanas ca krodhah parusyam eva ca  
 ajnanam cabhijatasya partha sampadam asurim (16.04)

दैवी संपद् विमोक्षाय निबन्धायासुरी मता ।  
 मा शुचः संपदं दैवीम् अभिजातोऽसि पाण्डव ॥५॥

daivi sampad vimoksaya nibandhayasuri mata  
 ma sucah sampadam daivim abhijato 'si Pandava (16.05)

द्वौ भूतसर्गौ लोकेऽस्मिन् दैव आसुर एव च ।  
दैवो विस्तरशः प्रोक्त आसुरं पार्थ मे शृणु ॥६॥

dvau bhuta-sargau loke 'smin daiva asura eva ca  
daivo vistarash prokta asuram partha me srnu (16.06)

प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च जना न विदुर् आसुराः ।  
न शौचं नापि चाचारो न सत्यं तेषु विद्यते ॥७॥

pravrttim ca nivrttim ca jana na vidur asurah  
na saucam napi cacaro na satyam tesu vidyate (16.07)

असत्यम् अप्रतिष्ठं ते जगद् आहुर् अनीश्वरम् ।  
अपरस्परसंभूतं किम् अन्यत् कामहैतुकम् ॥८॥

asatyam apratistham te jagad ahur anisvaram  
aparaspara-sambhutam kim anyat kama-haitukam (16.08)

एतां हृष्टिम् अवष्टभ्य नष्टात्मानोऽल्पबुद्धयः ।  
प्रभवन्त्य् उग्रकर्माणः क्षयाय जगतोऽहिताः ॥९॥

etam drstim avastabhyo nastatmano 'lpa-buddhayah  
prabhavanty ugra-karmanah ksayaya jagato 'hitah (16.09)

कामम् आश्रित्य दुष्पूरं दम्भमानमदान्विताः ।  
मोहाद् गृहीत्वाऽसद्ग्राहान् प्रवर्तन्तेऽशुचिव्रताः ॥१०॥

kamam asritya duspuram dambha-mana-madanvitah  
mohad grhitvasad-grahan pravartante 'suci-vratah (16.10)

चिन्ताम् अपरिमेयां च प्रलयान्ताम् उपाश्रिताः ।  
कामोपभोगपरमा एतावद् इति निश्चिताः ॥११॥

cintam aparimeyam ca pralayantam upasritah  
kamopabhoga-parama etavad iti niscitah (16.11)

आशापाशशतैर् बद्धाः कामक्रोधपरायणाः ।  
ईहन्ते कामभोगार्थम् अन्यायेनार्थसञ्चयान् ॥१२॥

asa-pasa-satair baddhah kama-krodha-parayanah  
ihante kama-bhogartham anyayenartha-sancayan (16.12)

इदम् अद्य मया लब्धम् इमं प्राप्ये मनोरथम् ।  
इदम् अस्तीदम् अपि मे भविष्यति पुनर् धनम् ॥१३॥

idam adya maya labdham imam prapsye manoratham  
idam astidam api me bhavisyati punar dhanam (16.13)

असौ मया हतः शत्रुर् हनिष्ये चापरान् अपि ।  
ईश्वरोऽहम् अहं भोगी सिद्धोऽहं बलवान् सुखी ॥१४॥

asau maya hatah satrur hanisyey caparan api  
isvaro 'ham aham bhogi siddho 'ham balavan sukhi (16.14)

आढ्योऽभिजनवान् अस्मि कोऽन्योऽस्ति सद्गुरो मया ।  
यक्ष्ये दास्यामि मोदिष्य इत्य् अज्ञानविमोहिताः ॥१५॥

adhyo 'bhijanavan asmi ko 'nyo 'ti sadrso maya  
yaksye dasyami modisya ity ajnana-vimohitah (16.15)

अनेकचित्तविभ्रान्ता मोहजालसमावृताः ।  
प्रसक्ताः कामभोगेषु पतन्ति नरकेऽशुचौ ॥१६॥

aneka-citta-vibhranta moha-jala-samavrtah  
prasaktah kama-bhogesu patanti narake 'sucau (16.16)

आत्मसंभाविताः स्तव्या धनमानमदान्विताः ।  
यजन्ते नामयज्ञैस् ते दम्भेनाविधिपूर्वकम् ॥१७॥

atma-sambhavitah stabdha dhana-mana-madanvitah  
yajante nama-yajnais te dambhenavidhi-purvakam (16.17)

अहंकारं बलं दर्पं कामं क्रोधं च संश्रिताः ।  
माम् आत्मपरदेहेषु प्रद्विष्णन्तोऽभ्यसूयकाः ॥१८॥

ahankaram balam darpam kamam krodham ca samsritah  
mam atma-para-dehesu pradvisanto 'bhyasuyakah (16.18)

तान् अहं द्विषतः कूरान् संसारेषु नराधमान् ।  
क्षिपाम्य अजस्रम् अशुभान् आसुरीष्व एव योनिषु ॥१९॥

tan aham dvisatah kruran samsaresu nadhaman  
ksioamy ajashram asubhan asurisv eva yonis (16.19)

आसुरीं योनिम् आपन्ना मूढा जन्मनि जन्मनि ।  
माम् अप्राप्यैव कौन्तेय ततो यान्त्य अधमां गतिम् ॥२०॥

asurim yonim apanna mudha janmani janmani  
mam aprapyaiva Kaunteya tato yanty adhamam gatim (16.20)

त्रिविधं नरकस्येदं द्वारं नाशनम् आत्मनः ।  
कामः क्रोधस् तथा लोभस् तस्माद् एतत् त्रयं त्यजेत् ॥२१॥

tri-vidham narakasyedam dvaram nasanam atmanah  
kamah krodhas tatha lobhas tasmat etat trayam tyajet (16.21)

एतैर् विमुक्तः कौन्तेय तमोद्वारैस् त्रिभिर् नरः ।  
आचरत्य आत्मनः श्रेयस् ततो याति परां गतिम् ॥२२॥

etair vimuktah Kaunteya tamo-dvarais tribhir narah  
acaraty atmanah sreyas tato yati param gatim (16.22)

यः शास्त्रविधिम् उत्सृज्य वर्तते कामकारतः ।  
न स सिद्धिम् अवाप्नोति न सुखं न परां गतिम् ॥२३॥

yah sastra-vidhim utsrjya vartate kama-karatah  
na sa siddhim avapnoti na sukham na param gatim (16.23)

तस्माच् छास्त्रं प्रमाणं ते कार्यकार्यव्यवस्थितौ ।  
ज्ञात्वा शास्त्रविधानोक्तं कर्म कर्तुम् इहार्हसि ॥२४॥

tasmac chastram pramanam te karyakarya-vyavasthitau  
jnativa sastra-vidhanoktam karma kartum iharhasi (16.23)

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे  
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे दैवासुरसंपदविभागयोगे नाम षोडशोऽध्यायः ॥

*OM tatsaditi śrīmadbhagavadgītāsūpaniṣatsu*

*brahmavidyāyām*

*yogaśāstre śrīkṛṣṇārjuna samvāde daivāsurasampadvibhāgayogo*

*nāma ṣodaśo 'dhyāyah*

अथ सप्तदशोऽध्यायः  
**CHAPTER 17**  
 श्रद्धात्रयविभागयोगः  
**THREEFOLD FAITH**

अर्जुन उवाच  
 ये शास्त्रविधिम् उत्पृज्य यजन्ते श्रद्ध्यान्विताः ।  
 तेषां निष्ठा तु का कृष्ण सत्त्वम् आहो रजस् तमः ॥१॥

**arjuna uvaca**  
 ye sastra-vidhim utsrjya yajante sraddhayanvitah  
 tesam nistha tu ka Krsna sattvam aho rajas tamah (17.01)

श्रीभगवानुवाच  
 त्रिविधा भवति श्रद्धा देहिनां सा स्वभावजा ।  
 सात्त्विकी राजसी चैव तामसी चेति तां शूणु ॥२॥

**sri-bhagavan uvaca**  
 tri-vidha bhavati Sraddha dehinam sa svabhava-ja  
 sattviki rajasi caiva tamasi ceti tam srnu (17.02)

सत्त्वानुरूपा सर्वस्य श्रद्धा भवति भारत ।  
 श्रद्धामयोऽयं पुरुषो यो यच्छ्रद्धः स एव सः ॥३॥

**sattvanurupa sarvasya sraddha bhavati bharata**  
 sraddha-mayo 'yam puruso yo yac-chraddhah sa eva sah (17.03)

यजन्ते सात्त्विका देवान् यक्षरक्षांसि राजसाः ।  
 प्रेतान् भूतगणांश् चान्ये यजन्ते तामसा जनाः ॥४॥

**yajante sattvika devan yaksa-raksamsi rajasah**  
 pretan bhuta-ganams canye yajante tamasa janah (17.04)

अशास्त्रविहितं घोरं तप्यन्ते ये तपो जनाः ।  
दम्भाहंकारसंयुक्ताः कामरागबलान्विताः ॥५॥

asastra-vihitam ghoram tapyante ye tapo janah  
dambhahankara-samyuktah kama-raga-balanvitah (17.05)

कर्षयन्तः शरीरस्थं भूतग्रामम् अचेतसः ।  
मां चैवान्तःशरीरस्थं तान् विद्ध्य आसुरनिश्चयान् ॥६॥

karsayantah sarira-stham bhuta-gramam acetasah  
mam caivantah sarira-stham tan viddhy asura-niscayan (17.06)

आहारस् त्वं अपि सर्वस्य त्रिविधो भवति प्रियः ।  
यज्ञस् तपस् तथा दानं तेषां भेदम् इमं शृणु ॥७॥

aharas tv api sarvasya tri-vidho bhavati priyah  
yajnas tapas tatha danam tesam bhedam imam srnu (17.07)

आयुःसत्त्वबलारोग्य-सुखप्रीतिविवर्धनाः ।  
रस्याः स्निग्धाः स्थिरा हृद्या आहाराः सात्त्विकप्रियाः ॥८॥

ayuh-sattva-balarogya- sukha-priti vivardhanah  
rasyah snigdhah sthira hrdaya aharah sattvika-priyah (17.08)

कट्वम्ललवणात्युष्ण-तीक्ष्णरूक्षविदाहिनः ।  
आहारा राजसस्येष्टा दुःखशोकामयप्रदाः ॥९॥

katv-amla-lavanaty-usna- tiksna-rukṣa-vidahinah  
ahara rajasasyesta duhkha-sokamaya-pradah (17.09)

यातयामं गतरसं पूति पर्युषितं च यत्  
उच्छिष्टम् अपि चामेध्यं भोजनं तामसप्रियम् ॥१०॥

yata-yamam gata-rasam puti paryusitam ca yat  
ucchistam api camedhyam bhojanam tamasa-priyam (17.10)

अफलाकाङ्क्षिभिर् यज्ञो विधिष्टो य इज्यते ।  
यष्टव्यम् एवेति मनः समाधाय स सात्त्विकः ॥११॥

aphalakanksibhir yajno vidhi-disto ya ijyate  
yastavyam eveti manah samadhaya sa sattvikah (17.11)

अभिसन्धाय तु फलं दम्भार्थम् अपि चैव यत् ।  
इज्यते भरतश्रेष्ठ तं यज्ञं विद्वि राजसम् ॥१२॥

abhisandhaya tu phalam dambhartham api caiva yat  
ijyate bharata-srestha tam yajnam viddhi rajas am (17.12)

विधिहीनम् असृष्टान्नं मन्त्रहीनम् अदक्षिणम् ।  
श्रद्धाविरहितं यज्ञं तामसं परिचक्षते ॥१३॥

vidhi-hinam asrstannam mantra-hinam adaksinam  
sraddha-virahitam yajnam tamasam paricaksate (17.13)

देवद्विजगुरुप्राज्ञ-पूजनं शौचम् आर्जवम् ।  
ब्रह्मचर्यम् अहिंसा च शारीरं तप उच्यते ॥१४॥

deva-dvija-guru-prajna- pujanam saucam ariavam  
brahmacaryam ahimsa ca sariram tapa ucyate (17.14)

अनुद्गेगकरं वाक्यं सत्यं प्रियहितं च यत् ।  
स्वाध्यायाभ्यस्यनं चैव वाङ्मयं तप उच्यते ॥१५॥

anudvega-karam vakyam satyam priya-hitam ca yat  
svadhyayabhyasanam caiva van-mayam tapa ucyate (17.15)

मनःप्रसादः सौम्यत्वं मौनम् आत्मविनिग्रहः ।  
भावसंशुद्धिर् इत्य् एतत् तपो मानसम् उच्यते ॥१६॥

manah-prasadah saumyatvam maunam atma-vinigrahah  
bhava-samsuddhir itat tapo manasam ucyate (17.16)

श्रद्धया परया तप्तं तपस् तत् त्रिविधं नरैः ।  
अफलाकाङ्क्षिभिर् युक्तैः सात्त्विकं परिचक्षते ॥१७॥

sraddhaya paraya taptam tapas tat tri-vidham naraih  
aphalakanksibhir yuktaih sattvikam paricaksate (17.17)

सत्कारमानपूजार्थं तपो दम्भेन चैव यत् ।  
क्रियते तद् इह प्रोक्तं राजसं चलम् अध्रुवम् ॥१८॥

satkara-mana-pujarthatam tapo dambhena caiva yat  
kriyate tad iha proktam rajasam calam adhruvam (17.18)

मूढग्राहेणात्मनो यत् पीडया क्रियते तपः ।  
परस्योत्सादनार्थं वा तत् तामसम् उदाहृतम् ॥१९॥

mudha-grahenatmano yat pidaya kriyate tapah  
parasyotsadanartham va tat tamasam udahrtam (17.19)

दातव्यम् इति यद् दानं दीयतेऽनुपकारिणे ।  
देशे काले च पात्रे च तद् दानं सात्त्विकं स्मृतम् ॥२०॥

datavyam iti yad danam diyate 'nupakarine  
dese kale ca patre ca tad danam sattvikam smrtam (17.20)

यत् तु प्रत्युपकारार्थं फलम् उद्दिश्य वा पुनः।  
दीयते च परिक्लिष्टं तद् दानं राजसं स्मृतम् ॥२१॥

yat tu Pratyupakarartham phalam uddisya va punah  
diyate ca pariklistam tad danam rajasam smrtam (17.21)

अदेशकाले यद् दानम् अपात्रेभ्यश्च दीयते ।  
असत्कृतम् अवज्ञातं तत् तामसम् उदाहृतम् ॥२२॥

adesa-kale yad danam apatrebhyas ca diyate  
asat-krtam avajnatam- tat tamasam udahrtam (17.22)

ॐ तत् सद् इति निर्देशो ब्रह्मणस् त्रिविधः स्मृतः ।  
ब्राह्मणास् तेन वेदाश्च यज्ञाश्च विहिताः पुरा ॥२३॥

om tat sad iti nirdeso brahmanas tri-vidhah smrtah  
brahmanas tena vedas ca yajnas ca vihitah pura (17.23)

तस्माद् ओम् इत्य् उदाहृत्य यज्ञदानतपःक्रियाः ।  
प्रवर्तन्ते विधानोक्ताः सततं ब्रह्मवादिनाम् ॥२४॥

**tasmad om ity udahrtya yajna-dana-tapah-kriyah  
pravartante vidhanoktah satatam brahma-vadinam (17.24)**

तद् इत्य् अनभिसंधाय फलं यज्ञतपःक्रियाः ।  
दानक्रियाश्च विविधाः क्रियन्ते मोक्षकाङ्क्षिभिः ॥२५॥

**tad ity anabhisandhaya phalam yajna-tapah-kriyah  
dana-kriyas ca vividhah kriyante moksa-kanksibhih (17.25)**

सद्गावे साधुभावे च सद् इत्य् एतत् प्रयुज्यते ।  
प्रशस्ते कर्मणि तथा सच्छब्दः पार्थं युज्यते ॥२६॥

**sad-bhave sadhu-bhave ca sad ity etat prayujyate  
prasaste karmani tatha sac-chabdah partha yujyate (17.26)**

यज्ञे तपसि दाने च स्थितिः सद् इति चोच्यते ।  
कर्म चैव तदर्थीयं सद् इत्य् एवाभिधीयते ॥२७॥

**yajne tapasi dane ca sthitih sad iti co' cyate  
karma caiva tad-arthiyam sad ity evabhidhiyate (17.27)**

अश्रद्धया हुतं दत्तं तपस् तप्तं कृतं च यत् ।  
असद् इत्य् उच्यते पार्थं न च तत् प्रेत्य नो इह ॥२८॥

**asraddhaya hutam dattam tapas taptam krtam ca yat  
asad ity ucyate Partha na ca tat pretya no iha (17.28)**

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे  
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे श्रद्धात्रयविभागयोगो नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥

*OM tatsaditi śrīmadbhagavadgītāśūpaniṣatsu*

*brahmavidyāyām*

*yogaśāstre śrīkrasnārjuna samvāde śraddhātrayavibhāgayogo  
nāma saptadaśo'dhyāyah*

अथ अष्टादशोऽध्यायः  
**CHAPTER 18**  
मोक्षसंन्यासयोगः  
**MOKSHA THROUGH RENUNCIATION**

अर्जुन उवाच  
संन्यासस्य महाबाहो तत्त्वम् इच्छामि वेदितुम् ।  
त्यागस्य च हृषीकेश पृथक् केशनिषूदन ॥१॥

**arjuna uvaca**  
sannyasasya maha-baho tattvam icchami veditum  
tyagasya ca hrsikesa prthak kesi-nisudana (18.01)

श्रीभगवानुवाच  
काम्यानां कर्मणां न्यासं संन्यासं कवयो विदुः ।  
सर्वकर्मफलत्यागं प्राहुस् त्यागं विचक्षणाः ॥२॥

**sri-bhagavan uvaca**  
kamyanam karmanam nyasam sannyasam kavayo viduh  
sarva-karma-phala-tyagam prahus tyagam vicaksanah (18.02)

त्याज्यं दोषवद् इत्य् एके कर्म प्राहुर् मनीषिणः ।  
यज्ञदानतपःकर्म न त्याज्यम् इति चापरे ॥३॥

tyajyam dosa-vad ity eke karma prahur manisinah  
yajna-dana-tapah-karma na tyajyam iti capare (18.03)

निश्चयं शृणु मे तत्र त्यागे भरतसत्तम ।  
त्यागो हि पुरुषव्याघ्र त्रिविधः संप्रकीर्तिः ॥४॥

niscayam srnu me tatra tyage bharata-sattama  
tyago hi purusa-vyaghra tri-vidhah samprakirtitah (18.04)

यज्ञदानतपःकर्म न त्याज्यं कार्यम् एव तत् ।  
यज्ञो दानं तपश्चैव पावनानि मनीषिणाम् ॥५॥

yajna-dana-tapah-karma na tyajyam karyam eva tat  
yajno danam tapas caiva pavanani manisinam (18.05)

एतान्य् अपि तु कर्मणि सङ्गं त्यक्त्वा फलानि च ।  
कर्तव्यानीति मे पार्थ निश्चितं मतम् उत्तमम् ॥६॥

etany api tu karmani sangam tyaktva phalani ca  
kartavyaniti me Partha niscitam matam uttamam (18.06)

नियतस्य तु संन्यासः कर्मणो नोपपद्यते ।  
मोहात् तस्य परित्यागस् तामसः परिकीर्तिः ॥७॥

niyatasya tu sannyasah karmano nopapadyate  
mohat tasya parityagas tamasah parikirtitah (18.07)

दुःखम् इत्येव यत् कर्म कायक्लेशभयात् त्यजेत् ।  
स कृत्वा राजसं त्यागं नैव त्यागफलं लभेत् ॥८॥

duhkham ity eva yat karma kaya-klesa-bhayat tyajyt  
sa krtva rajasam tyagam naiva tyaga-phalam labhet (18.08)

कार्यम् इत्येव यत् कर्म नियतं क्रियतेऽर्जुन ।  
सङ्गं त्यक्त्वा फलं चैव स त्यागः सात्त्विको मतः ॥९॥

karyam ity eva yat karma niyatam kriyate 'rjuna  
sangam tyaktva phalam caiva sa tyagah sattviko matah (18.09)

न द्वेष्ट्य् अकुशलं कर्म कुशले नानुषज्जते ।  
त्यागी सत्त्वसमाविष्टो मेधावी छिन्संशयः ॥१०॥

na dvesty akusalam karma kusale manusajjate  
tyagi sattva-samavisto medhavi chinna-samsayah (18.10)

न हि देहभूता शक्यं त्यक्तुं कर्माण्य् अशेषतः ।  
यस् तु कर्मफलत्यागी स त्यागीत्य् अभिधीयते ॥११॥

na hi deha-bhrta sakyam tyaktum karmany asesatah  
yas tu karma-phala-tyagi sa tyagity abhidhiyate (18.11)

अनिष्टम् इष्टं मिश्रं च त्रिविधं कर्मणः फलम् ।  
भवत्य् अत्यागिनां प्रेत्य न तु संन्यासिनां क्वचित् ॥१२॥

anistam istam misram ca tri-vidham karmanah phalam  
bhavaty atyaginam pretya na tu sannyasinam kvacit (18.12)

पञ्चैतानि महाबाहो कारणानि निबोध मे ।  
सांख्ये कृतान्ते प्रोक्तानि सिद्धये सर्वकर्मणाम् ॥१३॥

pancaitani maha-baho karanani nibodha me  
sankhye krtante proktani siddhaye sarva-karmanam (18.13)

अधिष्ठानं तथा कर्ता करणं च पृथग्विधम् ।  
विविधाश्च पृथक्चेष्टा दैवं चैवात्र पञ्चमम् ॥१४॥

adhishthanam tatha karta karanam ca prthag-vidham  
vividhas ca prthak cesta daivam caivatra pancamam (18.14)

शरीरवाङ्मनोभिर् यत् कर्म प्रारभते नरः ।  
न्याय्यं वा विपरीतं वा पञ्चैते तस्य हेतवः ॥१५॥

sarira-van-manobhir yat karma prarabhate narah  
nyayyam va viparitam va pancaite tasya hetavah (18.15)

तत्रैवं सति कर्तारम् आत्मानं केवलं तु यः ।  
पश्यत्य् अकृतबुद्धित्वान् न स पश्यति दुर्मतिः ॥१६॥

tatraivam sati kartaram atmanam kevalam tu yah  
pasyaty akrta-buddhitvan na sa pasyati durmatih (18.16)

यस्य नाहंकृतो भावो बुद्धिर् यस्य न लिप्यते ।  
हत्वापि स इमाँल् लोकान् न हन्ति न निबध्यते ॥१७॥

yasya nahankrto bhavo buddhir yasya na lipyate  
hatvapi sa imal lokan na hanti na nibadhyate (18.17)

ज्ञानं ज्ञेयं परिज्ञाता त्रिविधा कर्मचोदना ।  
करणं कर्म कर्तृति त्रिविधः कर्मसंग्रहः ॥१८॥

jnanam jneyam parijnata tri-vidha karma-codana  
karanam karma karteti tri-vidhah karma-sangrahah (18.18)

ज्ञानं कर्म च कर्ता च त्रिधैव गुणभेदतः ।  
प्रोच्यते गुणसंख्याने यथावच् वृणु तान्य् अपि ॥१९॥

jnanam karma ca karta ca tridhaiva guna-bhedatah  
procyate guna-sankhyane yathavac chrnu tany api (18.19)

सर्वभूतेषु येनैकं भावम् अव्ययम् इक्षते ।  
अविभक्तं विभक्तेषु तज् ज्ञानं विद्धि सात्त्विकम् ॥२०॥

sarva-bhutesu yenaikam bhavam avyayam iksate  
avibhaktam vibhaktesu taj jnanam viddhi sattvikam (18.20)

पृथक्त्वेन तु यज् ज्ञानं नानाभावान् पृथग्विधान् ।  
वेत्ति सर्वेषु भूतेषु तज् ज्ञानं विद्धि राजसम् ॥२१॥

prthaktvena tu yaj jnanam nana-bhavan prthag-vidhan  
vetti sarvesu bhutesu taj jnanam viddhi rajas am (18.21)

यत् तु कृत्स्नवद् एकस्मिन् कार्ये सक्तम् अहैतुकम् ।  
अतत्त्वार्थवद् अल्पं च तत् तामसम् उदाहृतम् ॥२२॥

yat tu krtsna-vad ekasmin karye saktam ahaitukam  
atattvartha-vad alpam ca tat tamasam udahrtam (18.22)

नियतं सङ्गरहितम् अरागद्वेषतः कृतम् ।  
अफलप्रेप्सुना कर्म यत् तत् सात्त्विकम् उच्यते ॥२३॥

niyatam sanga-rahitam araga-dvesatah krtam  
aphala-prepsuna karma yat tat sattvikam ucyate (18.23)

यत् तु कामेषुना कर्म साहंकारेण वा पुनः ।  
क्रियते बहुलायासं तद् राजसम् उदाहृतम् ॥२४॥

**yat tu kamepsuna karma sahankarena va punah  
kriyate bahulayasam tad rajasam udahrtam (18.24)**

अनुबन्धं क्षयं हिंसाम् अनवेक्ष्य च पौरुषम् ।  
मोहाद् आरभ्यते कर्म यत् तत् तामसम् उच्यते ॥२५॥

**anubandham ksayam himsam anapeksya ca paurusam  
mohad arabhyate karma yat tat tamasam ucyate (18.25)**

मुक्तसङ्गोऽनहंवादी धृत्युत्साहसमन्वितः ।  
सिद्ध्यसिद्ध्योर् निर्विकारः कर्ता सात्त्विक उच्यते ॥२६॥

**mukta-sango 'naham-vadi dhrty-utsaha-samanvitah  
siddhy-asiddhyor nirvikarah. karta sattvika ucyate (18.26)**

रागी कर्मफलप्रेष्टुर् लुब्धो हिंसात्मकोऽशुचिः ।  
हर्षशोकान्वितः कर्ता राजसः परिकीर्तिः ॥२७॥

**ragi karma-phala-prepsur lubdho himsatmako 'sucih  
harsa-sokanvitah karta rajasah parikirtitah (18.27)**

अयुक्तः प्राकृतः स्तव्यः शठो नैष्ठृतिकोऽलसः ।  
विषादी दीर्घसूत्री च कर्ता तामस उच्यते ॥२८॥

**ayuktah prakrtah stabdhah satho naiskrtiko 'lasah  
visadi dirgha-sutri ca karta tamasa ucyate (18.28)**

बुद्धेर् भेदं धृतेश् चैव गुणतस् त्रिविधं शृणु ।  
प्रोच्यमानम् अशोषेण पृथक्त्वेन धनंजय ॥२९॥

**buddher bhedam dhrtes caiva gunatas tri-vidham srnu  
procyanam asesena prthaktvena Dhananjaya (18.29)**

प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च कार्याकार्यं भयाभये ।  
बन्धं मोक्षं च या वेति बुद्धिः सा पार्थ सात्त्विकी ॥३०॥

**pravrttim ca nivrttim ca karyakarye bhayabhaye  
bandham moksam ca ya vetti buddhih sa partha sattvika (18.30)**

यया धर्मम् अधर्मं च कार्यं चाकार्यम् एव च ।  
अयथावत् प्रजानाति बुद्धिः सा पार्थं राजसी ॥३१॥

**yaya dharmam adharmam ca karyam cakaryam eva ca  
ayathavat prajanati buddhih sa partha rajasi (18.31)**

अधर्मं धर्मम् इति या मन्यते तमसावृता ।  
सर्वार्थान् विपरीतांश्च बुद्धिः सा पार्थं तामसी ॥३२॥

**adharmam dharmam iti ya manyate tamasavrta  
sarvarthan viparitams ca buddhih sa partha tamasi (18.32)**

धृत्या यया धारयते मनःप्राणेन्द्रियक्रियाः ।  
योगेनाव्यभिचारिण्या धृतिः सा पार्थं सात्त्विकी ॥३३॥

**dhrtya yaya dharayate manah-pranendriya-kriyah  
yogenavyabhisicarinya dhrtih sa partha sattvika (18.33)**

यया तु धर्मकामार्थान् धृत्या धारयतेऽर्जुन ।  
प्रसङ्गेन फलाकाङ्क्षी धृतिः सा पार्थं राजसी ॥३४॥

**yaya tu dharma-kamarthan dhrtya dharayate 'rjuna  
prasangena phalakanksi dhrtih sa partha rajasi (18.34)**

यया स्वप्नं भयं शोकं विषादं मदम् एव च ।  
न विमुच्यति दुर्मेधा धृतिः सा पार्थं तामसी ॥३५॥

**yaya svapnam bhayam sokam visadam madam eva ca  
na vimuncati durmedha dhrtih sa partha tamasi (18.35)**

सुखं त्वं इदानीं त्रिविधं शृणु मे भरतर्षभ ।  
अभ्यासाद् रमते यत्र दुःखान्तं च निगच्छति ॥३६॥

**sukham tv idanim tri-vidham srnu me bharatarsabha  
abhyasad ramate yatra duhkhyantam ca nigacchati (18.36)**

यत् तद् अग्रे विषम् इव परिणामेऽमृतोपमम् ।  
तत् सुखं सात्त्विकं प्रोक्तम् आत्मबुद्धिप्रसादजम् ॥३७॥

yat tad agre visam iva pariname 'mrtopamam  
tat sukham sattvikam proktam atma-buddhi-prasada-jam (18.37)

विषयेन्द्रियसंयोगाद् यत् तद् अग्रेऽमृतोपमम् ।  
परिणामे विषम् इव तत् सुखं राजसं स्मृतम् ॥३८॥

visayendriya-samyogad yat tad agre 'mrtopamam  
pariname visam iva tat sukham rajasam smrtam (18.38)

यद् अग्रे चानुबन्धे च सुखं मोहनम् आत्मनः ।  
निद्रालस्यप्रमादोत्थं तत् तामसम् उदाहृतम् ॥३९॥

yad agre canubandhe ca sukham mohanam atmanah  
nidralasya-pramadottham tat tamasam udahrtam (18.39)

न तद् अस्ति पृथिव्यां वा दिवि देवेषु वा पुनः ।  
सत्त्वं प्रकृतिजैर् मुक्तं यद् एभिः स्यात् त्रिभिर् गुणैः ॥४०॥

na tad asti prthivyam va divi devesu va punah  
sattvam prakrti-jair muktam yad ebhiih syat tribhir gunaih (18.40)

ब्राह्मणक्षत्रियविशां शूद्राणां च परंतप ।  
कर्माणि प्रविभक्तानि स्वभावप्रभवैर् गुणैः ॥४१॥

brahma-ksatriya-visam sudranam ca parantapa  
karmani pravibhaktani svabhava-prabhavair gunaih (18.41)

शमो दमस् तपः शौचं क्षान्तिर् आर्जवम् एव च ।  
ज्ञानं विज्ञानम् आस्तिक्यं ब्रह्मकर्म स्वभावजम् ॥४२॥

samo damas tapah saucam ksantir arjavam eva ca  
jnanam vijnanam astikyam brahma-karma svabhava-jam (18.42)

शौर्यं तेजो धृतिर् दाक्ष्यं युद्धे चाप्य् अपलायनम् ।

दानम् ईश्वरभावश्च क्षात्रं कर्म स्वभावजम् ॥४३॥

sauryam tejo dhrtir daksyam yuddhe capy apalayanam  
danam isvara-bhavas ca ksatram karma svabhava-jam (18.43)

कृषिगौरक्ष्यवाणिज्यं वैश्यकर्म स्वभावजम् ।  
परिचर्यात्मकं कर्म शूद्रस्यापि स्वभावजम् ॥४४॥

krsi-go-raksha-vanijyam vaishya-karma svabhava-jam  
paricaryatmakam karma sudrasyapi svabhava-jam (18.44)

स्वे स्वे कर्मण्य अभिरतः संसिद्धिं लभते नरः ।  
स्वकर्मनिरतः सिद्धिं यथा विन्दति तच् छृणु ॥४५॥

sve sve karmany abhiratah samsiddhim labhate narah  
sva-karma-niratah siddhim yatha vindati tac chrnu (11.45)

यतः प्रवृत्तिर् भूतानां येन सर्वम् इदं ततम् ।  
स्वकर्मणा तम् अभ्यर्च्य सिद्धिं विन्दति मानवः ॥४६॥

yatah pravrttir bhutanam yena sarvam idam tatam  
sva-karmana tam abhyarcya siddhim vindati manavah (18.46)

श्रेयान् स्वधर्मो विगुणः परधर्मात् स्वनुष्ठितात् ।  
स्वभावनियतं कर्म कुर्वन् नाप्नोति किल्बिषम् ॥४७॥

sreyan sva-dharma vigunah para-dharmat sv-anusthitat  
svabhava-niyatam karma kurvan napnoti kilbisam (18.47)

सहजं कर्म कौन्तेय सदोषम् अपि न त्यजेत् ।  
सर्वारम्भा हि दोषेण धूमेनाग्निर् इवावृताः ॥४८॥

saha-jam karma Kaunteya sa-dosam api na tyajet  
sarvarambha hi dosena dhumenagnir ivavrtah (18.48)

असक्तबुद्धिः सर्वत्र जितात्मा विगतस्युहः ।  
नैष्कर्म्यसिद्धिं परमां संन्यासेनाधिगच्छति ॥४९॥

asakta-buddhih sarvatra jitatma vigata-sprah  
naiskarmya-siddhim paramam sannyasenadhidhigacchati (18.49)

सिद्धिं प्राप्तो यथा ब्रह्म तथाप्नोति निबोध मे ।  
समासेनैव कौन्तेय निष्ठा ज्ञानस्य या परा ॥५०॥

siddhim prapto yatha brahma tathapnoti nibodha me  
samasaenaiva Kaunteya nistha jnanasya ya para (18.50)

बुद्ध्या विशुद्धया युक्तो धृत्यात्मानं नियम्य च ।  
शब्दादीन् विषयांस् त्यक्त्वा रागद्वेषौ व्युदस्य च ॥५१॥

buddhya visuddhaya yukto dhrtiyatmanam niyamya ca  
sabdadin visayams tyaktva raga-dvesau vyudasya ca (18.51)

विविक्तसेवी लघ्वाशी यतवाक्कायमानसः ।  
ध्यानयोगपरो नित्यं वैराग्यं समुपाश्रितः ॥५२॥

vivikta-sevi laghv-asi yata-vak-kaya-manasah  
dhyana-yoga-paro nityam vairagyam samupasritah (18.52)

अहंकारं बलं दर्पं कामं क्रोधं परिग्रहम् ।  
विमुच्य निर्ममः शान्तो ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥५३॥

ahankaram balam darpam kamam krodham parigraham  
vimucya nirmamah santo brahma-bhuyaya kalpate (18.53)

ब्रह्मभूतः प्रसन्नात्मा न शोचति न काङ्क्षति ।  
समः सर्वेषु भूतेषु मद्भक्तिं लभते पराम् ॥५४॥

brahma-bhutah prasannatma na socati na kanksati  
samah sarvesu bhutesu mad-bhaktim labhate param (18.54)

भक्त्या माम् अभिजानाति यावान् यश् चास्मि तत्त्वतः ।  
ततो माम् तत्त्वतो ज्ञात्वा विशते तदनन्तरम् ॥५५॥

bhaktya mam abhijanati yavan yas casmi tattvatah  
tato mam tattvato jnatva visate tad-anantaram (18.55)

सर्वकर्माण्य् अपि सदा कुर्वणो मद्व्यपाश्रयः ।  
मत्प्रसादाद् अवाप्नोति शाश्वतं पदम् अव्ययम् ॥५६॥

sarva-karmany api sada kurvano mad-vyapasrayah  
mat-prasadad avapnoti sasvatam padam avyayam (18.56)

चेतसा सर्वकर्माणि मयि संन्यस्य मत्परः ।  
बुद्धियोगम् उपाश्रित्य मच्चित्तः सततं भव ॥५७॥

cetasa sarva-karmani mayi sannyasya mat-parah  
buddhi-yogam upasritya mac-cittah satatam bhava (18.57)

मच्चित्तः सर्वदुर्गाणि मत्प्रसादात् तरिष्यसि ।  
अथ चेत् त्वम् अहंकारान् न श्रोष्यसि विनङ्क्ष्यसि ॥५८॥

mac-cittah sarva-durgani mat-prasadat tarisyasi  
atha cet tvam ahankaran na srosyasi vinanksyasi (18.58)

यद् अहंकारम् आश्रित्य न योत्स्य इति मन्यसे ।  
मिथ्यैष व्यवसायस् ते प्रकृतिस् त्वां नियोक्ष्यति ॥५९॥

yad ahankaram asritya na yotsya iti manyase  
mithyaisa vyavasayas te prakrtis tvam niyoksyati (18.59)

स्वभावजेन कौन्तेय निबद्धः स्वेन कर्मणा ।  
कर्तुं नेच्छसि यन् मोहात् करिष्यस्य अवशोऽपि तत् ॥६०॥

svabhava-jena Kaunteya nibaddhah svena karmana  
kartum necchasi yan mohat karisyasya avaso 'pi tat (18.60)

ईश्वरः सर्वभूतानां हृदेशोऽर्जुन तिष्ठति ।  
भ्रामयन् सर्वभूतानि यन्त्राखण्डानि मायया ॥६१॥

isvarah sarva-bhutanam hrd-dese 'rjuna tisthati  
bhramayan sarva-bhutani yantrarudhani mayaya (18.61)

तम् एव शरणं गच्छ सर्वभावेन भारत ।  
तत्प्रसादात् परां शान्तिं स्थानं प्राप्स्यसि शाश्वतम् ॥६२॥

**tam eva saranam gaccha sarva-bhavena bharata  
tat-prasadat param santim sthanam prapsyasi sasvatam (18.62)**

इति ते ज्ञानम् आख्यातं गुह्याद् गुह्यतरं मया ।  
विमृश्यैतद् अशेषेण यथेच्छसि तथा कुरु ॥६३॥

**iti te jnanam akhyatam guhyad guhyataram maya  
vimrsyaitad asesena yathecchasi tatha kuru (18.63)**

सर्वगुह्यतमं भूयः शृणु मे परमं वचः ।  
इष्टोऽसि मे हृष्म् इति ततो वक्ष्यामि ते हितम् ॥६४॥

**sarva-guhyatamam bhuyah srnu me paramam vacah  
isto 'si me drdham iti tato vaksyami te hitam (18.64)**

मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी मां नमस्कुरु ।  
माम् एवैष्यसि सत्यं ते प्रतिजाने प्रियोऽसि मे ॥६५॥

**man-mana bhava mad-bhakto mad-yaji mam namaskuru  
mam evaishyasi satyam te pratijane priyo 'si me (18.65)**

सर्वधर्मान् परित्यज्य मामेकं शरणं व्रज ।  
अहं त्वा सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा शुचः ॥६६॥

**sarva-dharman parityajya mam ekam saranam vraja  
aham tvam sarva-papebhyo moksayisyami ma sucah (18.66)**

इदं ते नातपस्काय नाभक्ताय कदाचन ।  
न चाशुश्रूषवे वाच्यं न च मां योऽभ्यसूयति ॥६७॥

**idam te natapaskaya nabhaktaya kadacana  
na casusrusave vacyam na ca mam yo 'bhyasuyati (18.67)**

य इमं परमं गुह्यं मद्भक्तेष्व् अभिधास्यति ।  
भक्तिं मयि परां कृत्वा माम् एवैष्यत्य् असंशयः ॥६८॥

ya idam paramam guhyam mad-bhaktesv abhidhasyati  
bhaktim mayi param krtva mam evaishyaty asamsayah (18.68)

न च तस्मान् मनुष्येषु कश्चिन् मे प्रियकृत्तमः ।  
भविता न च मे तस्माद् अन्यः प्रियतरो भुवि ॥६९॥

na ca tasman manusyesu kascin me priya-krttamah  
bhavita na ca me tasmad anyah priyatara bhuvi (18.69)

अध्येष्यते च य इमं धर्म्य संवादम् आवयोः ।  
ज्ञानयज्ञेन तेनाहम् इष्टः स्याम् इति मे मतिः ॥७०॥

adhyesyate ca ya imam dharmyam samvadam avayoh  
jnana-yajnena tenaham istah syam iti me matih (18.70)

श्रद्धावान् अनसूयश्च शृणुयाद् अपि यो नरः ।  
सोऽपि मुक्तः शुभांल् लोकान् प्राप्नुयात् पुण्यकर्मणाम् ॥७१॥

sraddhavananasuyas ca srnuyad api yo narah  
so 'pi muktah subhal lokan prapnuyat punya-karmanam (18.71)

कच्चिद् एतच् छ्रुतं पार्थ त्वयैकाग्रेण चेतसा ।  
कच्चिद् अज्ञानसंमोहः प्रनष्टस् ते धनंजय ॥७२॥

kaccid etac chrutam Partha tvayaikagrena cetasa  
kaccid ajnana-sammohah pranastas te Dhananjaya (18.72)

अर्जुन उवाच  
नष्टो मोहः स्मृतिर् लब्धा त्वत्प्रसादान् मयाऽच्युत ।  
स्थितोऽस्मि गतसंदेहः करिष्ये वचनं तव ॥७३॥

arjuna uvaca  
nasto mohah smrtir labdha tvat-prasadam mayacyuta  
sthito 'mi gata-sandehah karisye vacanam tava (18.73)

संजय उवाच

इत्य् अहं वासुदेवस्य पार्थस्य च महात्मनः ।  
संवादम् इमम् अश्रौषम् अद्भुतं रोमहर्षणम् ॥७४॥

sanjaya uvaca

ity aham vasudevasya parthasya ca mahatmanah  
samvadam imam asrausam adbhitam roma-harsanam (18.74)

व्यासप्रसादादाच् छ्रुतवान् एतद् गुह्यम् अहं परम् ।  
योगं योगेश्वरात् कृष्णात् साक्षात् कथयतः स्वयम् ॥७५॥

vyasa-prasadac chrutavan etad guhyam aham param  
yogam yogesvarat krsnat saksat kathayatah svayam (18.75)

राजन् संस्मृत्य संस्मृत्य संवादम् इमम् अद्भुतम् ।  
केशवार्जुनयोः पुण्यं हृष्यामि च मुहुर् मुहुः ॥७६॥

rajan samsmrtya samsmrtya samvadam imam adbhitam  
kesavarjunayoh punyam hrsyami ca muhur muhuh (18.76)

तच् च संस्मृत्य संस्मृत्य रूपम् अत्यद्भुतं हरेः ।  
विस्मयो मे महान् राजन् हृष्यामि च पुनः पुनः ॥७७॥

tac ca samsmrtya samsmrtya rupam aty-adbhutam hareh  
vismayo me mahan rajan hrsyami ca punah punah (18.77)

यत्र योगेश्वरः कृष्णो यत्र पार्थो धनुर्धरः ।  
तत्र श्रीर् विजयो भूतिर् ध्रुवा नीतिर् मतिर् मम ॥७८॥

yatra yogesvarah krsno yatra partho dhanur-dharah  
tatra srir vijayo bhutir dhruva nitir matir mama (18.78)

*OM tatsaditi śrīmadbhagavadgītāśūpaniṣatsu*

*brahmavidyāyām*

*yogaśāstre śrīkṛṣṇārjuna samvāde mokṣasamnyāsayogo*

*nāma aṣṭādaśo ’dhyāyah*

## Contents

Introduction	2
Chapiter 1 – Arjuna’s Dilemma	4
Chapter 2 – Transcental Knowledge	13
Chapter 3 – Path of Karma-Yoga	27
Chapter 4 – Path of Renunciation with Knowledge	35
Chapter 5 – Path of Renunciation	43
Chapter 6 – Path of Meditation	49
Chapter 7 – Self-knowledge and Enlightenment	58
Chapter 8 – The Eternal Brahma	64
Chapter 9 – Supreme Knowledge and the Big Mystery	70
Chapter 10 – Manifestation of the Absolute	76
Chapter 11 – Vision of the Cosmic Form	84
Chapter 12 – Path of Devotion	98
Chapter 13 – Creation and the Creator	102
Chapter 14 - ,Three Gunas of Nature	108
Chapter 15 – The Sup^reme Person	114
Chapter 16 – Divine and the Domonic Qualities	119
Chapter 17 – Threefold Faith	124
Chapter 18 – Mokṣa through Renunciation	129
Contents	142

Email us:

[decosterphilippe6@gmail.com](mailto:decosterphilippe6@gmail.com)

**In preparation**

**Sanskrit Grammar for Beginners**

**Publication Gita Satsang, Ghent, Belgium**

**© September 2012**

**Non-commercial**